

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

Monoteistická náboženství v učebnicích občanské výchovy

Diplomová práce

České Budějovice, 2013

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Vypracovala:

Květa Marková

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

.....

Podpis studenta

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu diplomové práce PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za jeho rady, připomínky a odborné vedení mé diplomové práce.

Dále bych chtěla poděkovat učitelům základních škol a víceletého gymnázia za jejich pomoc a vstřícnost.

Anotace

Cílem práce je ukázat, jaké postavení mají monoteistická náboženství, tj. křesťanství, judaismus a islám, v učebnicích občanské výchovy a v očích dnešních učitelů a žáků na základních školách. Dnešní česká společnost nepřikládá náboženství větší význam a to i přesto, že tvoří značnou část našich i světových dějin. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou.

V teoretické části jsou popsány základní údaje o učebnicích a dále je provedena analýza učebnic občanské výchovy, které obsahují téma náboženství, od 90. let minulého století po současnost. Nastíněna je také historie a současnost judaismu, křesťanství a islámu.

Praktická část si za hlavní cíl klade posoudit a vyhodnotit postoje dnešních učitelů a žáků k náboženství ve výuce občanské výchovy na základní škole. Výzkum byl proveden pomocí dotazníků, které jsou vhodné pro získávání informací vztahujících se k dané problematice. Pro srovnání bylo do výzkumu, kromě dvou základních škol, zařazeno i osmileté gymnázium, konkrétně jeho nižší stupeň.

Summary

The aim of my work is to show the position of monotheistic religions, namely Christianity, Judaism and Islam, in civics textbooks and in the eyes of today's teachers and pupils in the primary schools. Today's Czech society does not attach more importance to religion, even though they constitute a significant part of our and the world's history. The work is divided into two parts, theoretical and practical.

In the theoretical section are described the basic information about textbooks and further analysis of the civics textbooks that contain the topic of religion, since the 90s of the last century to the present. There is also a history outline and present of Judaism, Christianity and Islam.

The main task, in the practical part, is to review and evaluate the attitudes of today's teachers and students for teaching religion in civic education in primary school. The research was conducted using questionnaires, which are suitable for obtaining information related to this issue. To compare the research, there was also added 8 years gymnasium, concretely the lower level together with two primary schools.

Obsah

Úvod.....	8
I. Teoretická část	10
1. Co je učebnice?	10
1.1 Pojem učebnice a její funkce	10
1.2 Funkce učebnic občanské výchovy a dějepisu.....	14
1.3 Výběr učebnic pro základní školu – co by měla nebo mohla učebnice obsahovat?	15
2. Světová monoteistická náboženství	17
2.1 Judaismus	17
2.1.1 Historický nástin judaismu.....	17
2.1.2 Starý zákon.....	19
2.1.3 Talmud	23
2.1.4 Judaismus na území České republiky - historie a současnost	24
2.2 Křesťanství.....	28
2.2.1 Historický nástin křesťanství	28
2.2.2 Nový zákon	38
2.2.3 Křesťanství na území České republiky - historie a současnost.....	39
2.3 Islám.....	43
2.3.1 Historický nástin islámu.....	43
2.3.2 Korán.....	48
2.3.3 Islám na území České republiky - historie a současnost.....	50
3. Reflexe náboženství v učebnicích občanské výchovy	52
3.1 Učebnice od 90. let 20. století po současnost	52
3.1.1 Fischerová Daniela a kol. - Občanská výchova pro 6. - 9. ročník základní školy, SPN (1993, 1996).....	52
3.1.2 Valenta Milan - Občanská výchova pro 6. ročník, Práce (1995)	55
3.1.3 Bílý Jiří - Výchova k občanství pro základní školy, Fortuna (1995).....	56
3.1.4 Dudák Vladislav - Seminář ze společenskovedních předmětů pro 2. stupeň základní školy, SPN (1998)	57
3.1.5 Dudák Vladislav - Občanská výchova pro 6. ročník základní školy, SPN (1999)	58
3.1.6 Janošková Dagmar a kol. – Občanská výchova s blokem rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia a Občanská výchova a rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus (2003, 2004)	58
II. Praktická část.....	61
1. Postoje učitelů a žáků na základních školách a na nižším stupni osmiletého gymnázia k náboženství	61
1.1 Postoje učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu.....	61
1.1.1 Vyhodnocení dotazníků	62

1.2 Postoje žáků na základních školách a osmiletém gymnáziu	71
1.2.1 Vyhodnocení dotazníků	72
Závěr	90
Seznam použité literatury	93
Seznam grafů.....	96
Seznam příloh.....	99

Úvod

Téma své diplomové práce jsem si nevybrala náhodou. Pedagogickou fakultu jsem začala studovat s tím, že se chci stát učitelkou. Když se mi naskytla možnost psát didakticko-historické téma, vůbec jsem neváhala.

Už od dětství se zajímám o dějiny naší společnosti, tedy i o dějiny náboženství. Když se zpětně zamyslím, musím s lítostí konstatovat, že nejvíce informací o náboženství, včetně těch základních, jsem se dozvěděla až během studia na vysoké škole. V předešlých studijních letech se mi dostalo velmi malé množství vědomostí a poznatků o tomto tématu. Není tedy divu, že v dnešní české společnosti se náboženství nepříkládá velká pozornost. Jak jistě víme, Česká republika se v Evropě řadí mezi nejméně náboženské země, a to i přesto, že je její vztah k tradičním nábožensko-duchovním systémům poměrně otevřen.

V diplomové práci se budu zabývat nejrozšířenějšími a nejvýznamnějšími monoteistickými náboženstvími světa, tj. judaismem, křesťanstvím a islámem. Historie zejména těchto náboženství by nezbytně měla patřit mezi základní znalosti každého člověka. Je tedy nutné tuto problematiku vyučovat nejen v hodinách dějepisu, ale i v občanské výchově, která by žákům tento základní přehled měla poskytnout. V současné době se na trhu nevyskytuje velké množství kvalitních, přehledných a pochopitelných učebnic, které by měly posloužit jako základní didaktická pomůcka ve výuce. Není tedy divu, že jsem si vybrala toto téma, které mi umožní nahlédnout do problematiky vyučování náboženství vůbec.

Práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Cílem teoretické části je předat čtenáři základní informace o učebnicích, o historii a současnosti judaismu, křesťanství a islámu a pomocí analýzy učebnic ukázat postavení monoteistických náboženství v učebnicích občanské výchovy.

Cílem praktické části je ukázat, jak si stojí náboženství ve výuce občanské výchovy v očích učitelů a žáků na základní škole a na nižším stupni osmiletého gymnázia. Pro výzkum postojů učitelů jsem si položila otázky, zda na školách v dnešní době převažují starší či mladší učitelé, kolik učitelů je věřících, zda se o problematiku náboženství zajímají či nikoliv, v jakém vyučovacím předmětu by hlavně vyučovali téma náboženství, jaký mají názor na vyučování tématu v hodinách občanské výchovy, do jakého ročníku by výuku náboženství v občanské výchově zařadili, kolik by věnovali

hodin výuce náboženství v občanské výchově a jaký důraz byl na náboženství kladen v době, kdy sami navštěvovali základní školu.

Pro výzkum vedený se žáky jsem si stanovila podobné otázky, zda převyšují ve školách věřící či nevěřící žáci, jestli mají o problematiku zájem nebo ne, v jakém předmětu by se téma hlavně chtěli učit, jaký je jejich názor na zařazení náboženství do předmětu občanská výchova, v jakém ročníku by se ho chtěli učit, kolik hodin by mu za celé navštěvování základní školy chtěli věnovat, zda mu v hodinách občanské výchovy věnují vyšší či žádnou pozornost a hlavně otázka jestli mají na odpovědi žáků vliv učebnice, podle kterých se na škole vyučuje. Za úkol jsem si dále zadala porovnání výuky tématu na základní škole a gymnáziu.

Základní hypotézou pro výsledky praktické části jsou následující tvrzení:

- a) na školách budou převažovat nevěřící učitelé a žáci,
- b) většina učitelů projeví o náboženství zájem, zatímco většina žáků projeví nezájem,
- c) výuku náboženství většina dotazovaných zařadí do výuky dějepisu a dále zeměpisu, občanská výchova bude také zmíněna, ale ne mnoha respondenty,
- d) většina dotazovaných učitelů se přikloní k možnosti spíše vyučovat náboženství v hodinách občanské výchovy, většina dotazovaných žáků bude mít zaškrtnutou odpověď spíše nevyučovat nebo rozhodně nevyučovat,
- e) většina učitelů i žáků zařadí učivo do šesté nebo sedmé třídy,
- f) většina učitelů i žáků přiřadí výuce náboženství v občanské výchově minimum vyučovacích hodin,
- g) za doby navštěvování základní školy samotných učitelů věnovala většina při výuce občanské výchovy náboženství menší pozornost,
- h) většina žáků se bude domnívat, že výuce náboženství je v hodinách občanské výchovy věnována spíše menší pozornost,
- i) používaná učebnice občanské výchovy bude mít vliv na postoje a výuku náboženství.

I. Teoretická část

1. Co je učebnice?

1.1 Pojem učebnice a její funkce

Učebnice patří mezi důležité školské dokumenty a nejdůležitější školní pomůcky. Tvoří učební text, který je přizpůsobený specifickým potřebám žáků podle nejrůznějších kritérií.¹ Mnoho autorů definuje učebnici odlišně, ale přesto zůstává význam stejný. Uvádím dvě definice, které ve svých významných knihách pro didaktiku definují Jan Průcha, Josef Maňák a Vlastimil Švec.

Josef Maňák a Vlastimil Švec ve své knize *Výukové metody* definují učebnici takto: „*Učební text přizpůsobený specifickým potřebám žáků podle typu školy, určitého vyučovacího předmětu a ročníku.*“² Jan Průcha definuje učebnici ve své knize následovně: „*Učebnice... vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah a rozsah učiva daného vyučovacího předmětu v daném postupném ročníku.*“³

Jan Průcha tvrdí, že definice učebnic jsou téměř vždy neúplné, protože nevystihují všechny podstatné rysy učebnice. Učebnice by se měla objasnit komplexněji tak, že se bude postupovat od jejího obecného zařazení k jejím specifickým vlastnostem.

Učebnice je tzv. edukačním konstruktem nejméně ve třech systémech. To, v jakém systému budeme na učebnici nahlížet, ovlivní vymezení jejího pojmu. Učebnice je součástí kurikulárních dokumentů, souboru didaktických prostředků nebo na ni můžeme nahlížet jako na druh školních didaktických textů.⁴

Kurikulární dokumenty jsou dokumenty normativního typu, které mají za úkol formulovat především cíle vzdělávání a učební osnovy v jednotlivých předmětech a učebnice jsou jejich nutnou součástí. V současné době je obsah učebnic řízen kurikulárními dokumenty, které jsou utvářeny na státní a školní úrovni, tedy národním

¹ MAŇÁK, Josef, ŠVEC, Vlastimil: *Výukové metody*. 2003, s. 67.

² Tamtéž, s. 67.

³ PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno 1998, s. 13.

⁴ Tamtéž, s. 15.

programem pro rozvoj vzdělávání, který se nazývá *Bílá kniha*, rámcovým vzdělávacím programem a školním vzdělávacím programem, který si jednotlivé školy vytvářejí sami. Důraz je kladen na tzv. klíčové kompetence, které jsou důležité pro důkladné získání vědomostí, dovedností a schopností, které jsou pro život nezbytné. Mezi kompetence na základní škole řadíme kompetenci k učení, k řešení problému, kompetence komunikativní, kompetence občanské a pracovní a kompetence sociální a personální.

Rámcový vzdělávací program je složen z devíti oblastí. Občanskou výchovu společně s dějepisem, řadíme do oblasti *člověk a společnost*. Kromě vzdělávacích oblastí obsahuje i tzv. průřezová témata, která jsou pro výuku občanské výchovy přínosná, věnují se problémům dnešního světa.⁵

Učebnice řadíme také mezi didaktické prostředky, tedy do souboru materiálních prostředků ve vzdělávání. Stále dochází k jejich vylepšování, kromě učebnic klasických existují i učebnice interaktivní, které jsou výhodné pro učitele, ale i pro žáky. Domnívám se, že interaktivní učebnice jsou pro žáky zajímavé, dokážou je lépe aktivizovat a učitel má i „svým způsobem“ ulehčenou práci. Přesto nejsou ideální a to hlavně v tom smyslu, že jsou těžko dostupné. Klasické, tištěné učebnice jsou daleko dostupnější.⁶

Na učebnici můžeme také nahlížet jako na druh didaktických textů. Didaktické texty jsou takové texty, které jsou speciálně konstruovány pro účely vyučování. Může jimi být učebnice, pracovní sešit, čítanka, didaktická příručka, slovník, zpěvník aj.⁷

Dnes mohou žáci využít i různých příruček, atlasů, encyklopedií, ale i časopisů nebo magazínů. Zkušenosti učitelé znají mnoho postupů, kterými jsou schopni dosáhnout vysoké úrovně čtenářství u žáků. Používají různé metodické postupy, příkladem může být vyhledávání důležitých pojmů v textu, vymyšlení přijatelných nadpisů nad konkrétní část textu. Tvořivý učitel může učebnici doplňovat a vylepšovat na základě svých zkušeností.⁸

Učebnice má několik funkcí. J. Průcha definuje funkci učebnice následovně:
„Funkcí učebnice se rozumí role, předpokládaný účel, který má tento didaktický

⁵ PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno 1998, s. 14.

⁶ Tamtéž, s. 14-16.

⁷ Tamtéž, s. 16-17.

⁸ MAŇÁK, Josef, ŠVEC, Vlastimil: *Výukové metody*. Brno 2003, s. 67.

*prostředek plnit v reálném edukačním procesu.*⁹ V teorii učebnice rozlišujeme funkce učebnic ve vztahu k subjektům, které učebnice používají. Z tohoto hlediska můžeme rozlišit funkci pro učitele a funkci pro žáky.¹⁰

Prvním subjektem, který učebnice využívá, je učitel. V pedagogické teorii po celou řadu desetiletí trvala představa, že učebnice jsou určeny pouze pro žáky. Teprve v posledních dvaceti letech, vlivem empirických nálezů, se začalo rozpoznávat, že učebnice pro učitele hrají vysokou roli. V učebnicích byl nastolen funkční přístup a jednou z funkcí učebnic bylo zavedeno to, že učebnice slouží jako informační zdroj jak plánování, tak i jako zdroj pro realizaci vyučovacích činností učitelů. Ve výzkumech dnešních učebnic jsou prováděny různé analýzy, které vytvářejí obraz o tom, jakým způsobem učitelé učebnice využívají a jaké názory na ně mají. Učebnice učitelům slouží hlavně jako informační zdroj k orientaci v obsahu učiva v konkrétním předmětu. Dále mohou sloužit jako východisko pro plánování i samotnou realizaci vyučování. Mohou ji využívat pro zadávání samostatné nebo domácí práce pro žáky.¹¹

Druhým subjektem, pro který jsou učebnice vytvářeny prioritně, je žák. V osmdesátých letech minulého století byl proveden výzkum s názvem *Učebnice jako komunikátor*, ve kterém šlo o zjištění míry používání učebnic žáky. Jeho výsledkem byl fakt, že žáci učebnice sice využívají, ale způsob jejich užívání závisí na předmětu a na konkrétním učiteli. Domnívám se, že tento fakt přetrvává dodnes. Učebnice by měla žákům primárně sloužit ke studiu nové látky, k doplnění poznámek z učitelova výkladu nebo k tvorbě domácích úkolů.¹²

Průcha ve své knize *Moderní pedagogika* dále rozlišuje funkce:

1. *prezentace učiva – učebnice je především soubor informací, které musí prezentovat (předkládat, nabízet) uživatelům, a to různými formami (verbální, obrazovou, kombinovanou).*
2. *řízení učení a vyučování – učebnice je současně didaktickým prostředkem, který řídí jednak žákovo učení (např. pomocí, otázek, úkolů aj.), jednak*

⁹ PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno 1998, s. 19.

¹⁰ Tamtéž, s. 19.

¹¹ Tamtéž, s. 111-115

¹² Tamtéž, s. 108-111.

učitelovo vyučování (např. tím, že udává proporce učiva vhodné pro určitou časovou jednotku výuky apod.)

3. *organizační – učebnice uživatele orientuje o způsobech svého využívání (např. pomocí pokynů, rejstříků či obsahu aj.)*¹³

Tato klasifikace je základem pro praktické evaluační analýzy, podle kterých lze velmi dobře vyhodnocovat didaktickou vybavenost učebnic.

Zřejmě nejprehlednější rozdělení funkcí učebnic podává Dmitrij Dmitrijevič Zujev:

- a) *Informační funkce* – učebnice vymezuje obsah vzdělávání v určitém předmětu nebo oboru vzdělávání, a to i v případě, že jde o rozsah a množství informací určených k osvojení pro žáky.
- b) *Transformační funkce* – učebnice poskytuje didaktickou transformaci odborných informací z určitého vědního oboru tak, aby transformované informace byly přístupné žákům.
- c) *Systematizační funkce* – Učebnice rozčlení učivo do jednotlivých ročníků nebo stupňů školy a vymezí také posloupnost jednotlivých částí učiva.
- d) *Zpeňovací a kontrolní funkce* – Učebnice umožní žákům pod vedením učitele osvojit si poznatky a dovednosti, upevnit je a eventuelně i kontrolovat (pomocí úkolů aj.) jejich osvojení.
- e) *Sebevzdělávací funkce* – Učebnice motivuje žáky k samostatné práci s učebnicí.
- f) *Integrační funkce* – Učebnice podává základ pro pochopení a integrování informací, které žáci získávají z různých jiných pramenů.
- g) *Koordinační funkce* – Učebnice opatří koordinaci při používání dalších didaktických prostředků, které na ní navazují.
- h) *Rozvojově výchovná funkce* – Učebnice pomáhá k utváření estetického vkusu žáků apod.¹⁴

¹³ PRŮCHA, Jan: *Moderní pedagogika. Věda o edukačních procesech*. Praha 1997, s. 278.

¹⁴ PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno 1998, s. 19.

Autor tyto funkce chápe jako komplex, který se v jednotlivých učebnicích může realizovat v jiné intenzitě a rozsahu. Míra zastoupení všech těchto funkcí je v každé učebnici jiná. Záleží na předmětu, ročníku a stupni školy.¹⁵

1.2 Funkce učebnic občanské výchovy a dějepisu

Jak jsem již zmínila v předešlé kapitole, občanská výchova se zařazuje do stejné vzdělávací oblasti jako dějepis, z toho důvodu v této kapitole budu porovnávat funkci učebnic obou vyučovacích předmětů. Dalším důvodem je vysoká provázanost tématu náboženství v obou předmětech.

Milan Valenta ve své knize *Koncepce a tvorba učebnic* v kapitole s názvem *Funkce učebnic dějepisu a občanské výchovy* uvádí: „*Učebnice občanské výchovy a dějepisu obsahují (kromě vlastního učebního materiálu) určitý didaktický systém učiva a snaží se, aby byl tento systém co nejoptimálněji přijat žáky.*“¹⁶ Autor rozdělil funkce učebnice občanské výchovy a dějepisu z hlediska cílů, tedy na funkci informativní, metodologickou a formativní.

Informativní funkce je dominantní v učebnicích dějepisu. Sděluje nám historická fakta apod. Proces sdělování faktů pracuje již s hotovými úsudky, příčinami a následky. Ale jakou cestou jsme k těmto výsledkům došli? Jak můžeme vědět, že se události skutečně udály tak, jak se o nich učíme? S těmito otázkami je spojena metodologická funkce učebnic. Jak píše Milan Valenta: „*Metodologickou funkcí dějepisné učebnice je tedy snaha odpovědět na otázku, jak historická věda došla ke svým názorům.*“¹⁷ Žáci by měli získat dovednosti postupovat od jednoduchých technik vzdělávání k technikám složitějším. Dále M. Valenta o metodologické funkci v učebnicích dějepisu píše: „*Nejvyšší, výrazem metodologicky zpracované učebnice dějepisu jsou texty vycházející z problémového řešení části látky, které určené učivo programují. Učebnice může jen navodit problém a žáky vyzbrojit výchozími informacemi a dále jen řídit samostatnou práci žáků. Je nutno podotknout, že tuto úroveň metodické funkce dějepisné učebnice lze doporučit pro intaktní děti, v žádném případě ji nelze akceptovat u mentálně postižených žáků, jejichž řídicí a transformační schopnosti vykazují výrazný deficit.*“¹⁸

¹⁵ PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno 1998, s. 19.

¹⁶ VALENTA, Milan: *Koncepce a tvorba učebnic*. Olomouc 1997, s. 28.

¹⁷ Tamtéž, s. 29.

¹⁸ Tamtéž, s. 29.

Funkcí formativní v učebnicích dějepisu by měli žáci kromě vědomostí získávat i učení se metodám, jak si jednotlivé vědomosti osvojovat. Tato funkce má v dějepisu méně dominantní postavení.

U učebnic občanské výchovy jsou funkce podobné jako u učebnic dějepisu, ale s tím rozdílem, že zde převyšuje právě funkce formativní. Steve Birch, autor projektu *P. S. E. – Personal and Social Education – praktická forma výchovy k občanství ve Velké Británii*,¹⁹ prosazuje v občanské výchově formativní cíle s tím, že potřebné informace lze získávat kdykoliv z médií, což podle mě může učitelům působit jisté komplikace.²⁰

Oba předměty mají k dispozici učebnice s podobnými funkcemi, pouze se liší v dominanci jednotlivých funkcí. Pokud jde o výuku náboženství, je provázanost výuky dějepisu a občanské výchovy z hlediska učebnic nutná. Zatímco dějepisné učebnice by měly žákům poskytnout hlavně faktografické informace a provázanosti historických souvislostí jednotlivých monoteistických náboženství, učebnice občanské výchovy by kromě faktografického základu měly tyto vědomosti a dovednosti poskytnout žákům takovým způsobem, aby si je co nejlépe osvojili a staly se jejich vnitřními hodnotami.

1.3 Výběr učebnic pro základní školu – co by měla nebo mohla učebnice obsahovat?

Protože se v závěrečné kapitole teoretické části budu zabývat samotnou analýzou náboženství v učebnicích občanské výchovy, zařadila jsem na toto místo kapitolu, která nám sdělí, co všechno by měla nebo mohla učebnice obsahovat a podle jakých kritérií by měly jednotlivé základní školy učebnice vybírat. Výběr učebnic pro základní školu není jednoduchým úkolem. Každá učebnice by měla obsahovat určité koncepční prvky, které jsou pro výuku, nejen občanské výchovy, důležité. Milan Valenta ve své knize píše: „*Základní složku učebnice tvoří text, který je základním verbálním systémem modelu učebnice, nositelem verbální informace.*“²¹ Úkolem didaktického textu v každé učebnici je sdělovat informace, které jsou určeny k záměrnému učení. Můžeme ho rozdělit na text základní, vysvětlující a doplňující. Další složky v učebnici jsou tzv. mimotextové, které se vyznačují značnou variabilitou.

¹⁹ VALENTA, Milan: *Koncepce a tvorba učebnic*. Olomouc 1997, s. 29.

²⁰ Tamtéž, s. 29.

²¹ Tamtéž, s. 11.

Můžeme je rozdělit na aparát organizace osvojování, ilustrační materiál a orientační materiál.²²

Důležitým koncepčním prvkem v učebnicích je využití tzv. peeringu. M. Valenta píše: „*Peering je metoda prevence kriminality a narkomanie mladistvých, která byla vypracována především americkými, ale i skandinávskými autory v šedesátých letech minulého století. Peering vychází z poznatku, že žáky jsou více akceptovány etické normy, didaktické informace a rady dané jejich vrstevníkem, tedy nikoliv pedagogem či dospělým jedincem.*“²³

M. Valenta uvádí: „*Koncepce učebnic využívá peering zprostředkovaně – didaktické informace a etické hodnoty žákům předává (ich-formou vyprávění) jejich spolužák.*“²⁴ Kromě peeringu je dalším koncepčním prvkem beletrizace didaktického textu. Beletrizovaný didaktický text má vyšší výchovnou hodnotu než běžný didaktický text. Dalšími prvky jsou serializace, humor, dramatické techniky atd.²⁵

Dramatické techniky velmi dobře rozvíjí sociální komunikaci, výrazové prostředky, učí žáky vyjadřovat své city a názory. Dále rozvíjí tvořivé myšlení, vede žáky k tomu, aby se v životě dokázali postavit kterékoliv životní situaci. Dokážou kompenzovat poruchy v sociální adaptaci nebo rozvíjet talent a vlohy žáků.²⁶

Při výběru učebnice, nejen pro občanskou výchovu, je důležité její hodnocení. Sledovat bychom měli témata, která se v učebnici nacházejí a zda se shodují s kurikulárním vymezením, organizací obsahu, jaký rozsah stran je věnován jednotlivým tematickým celkům, jaký důraz je kladen na jednotlivé oblasti občanské výchovy (v tomto případě budu sledovat, jaký důraz je kladen na náboženství), zda je učebnice zaměřena na regionální, národní či globální dimenzi, zda text není nějakým způsobem zaujatý, např. ideologicky a jestli didaktický text odpovídá aktuálním potřebám předmětu. Měl by být brán zřetel i na potřeby učitelů a hlavně žáků.²⁷

Učebnicím jsou v České republice udělovány Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy schvalovací doložky na dva až šest let s možností prodloužení. Kritériem pro schválení je shoda s některým platným kurikulárním dokumentem.

²² VALENTA, Milan: *Koncepce a tvorba učebnic*. Olomouc 1997, s 11.

²³ Tamtéž, s. 43.

²⁴ Tamtéž, s. 43.

²⁵ Tamtéž, s. 43.

²⁶ Tamtéž, s. 46-52.

²⁷ Tamtéž, s. 43-49.

2. Světová monoteistická náboženství

2.1 Judaismus

2.1.1 Historický nástin judaismu

Historie Izraele sahá hluboko do minulosti, do období starověku. Slovo judaismus pochází s hebrejského slova „jehudi“, který byl později do češtiny převeden jako „žid“. Vymezuje náboženskou, národnostní a kulturní příslušnost k izraelskému lidu a je chápáný rovněž jako způsob života. Je složen ze tří základních prvků – z víry v jediného Boha, ze studia Tóry a z příslušnosti k židovskému národu. Počátky Izraele a judaismu se začaly odehrávat na území starověkého Izraele kolem roku 1750 př. n. l. Tehdejší Izrael ležel na průsečíku starověkých kultur – egyptské, mezopotámské, foinické aj.²⁸

Jedním z praotců byl Abrahám, který dovedl Izraelity do Svaté země. Počátky kmene Izraelitů a jejich průnik do Izraele popisuje Tóra, první část Bible. Část Izraelitů se usadila v Egyptě, kde se z několika stali otroci. Z otroctví byli vyvedeni Mojžíšem, „zakladatelem“ židovského náboženství v souladu s Boží vůlí. Hospodin k Mojžíšovi promlouval v ohnivém keři, a tím Mojžíš překonal tvrdošijný odpor faraona a vysvobodil Izraelity, které po čtyřicetiletém bloudění dovedl až do Svaté země, na horu Nebo.²⁹

Bůh se podle biblické tradice zjevil Mojžíšovi, kterému na hoře Nebo předal své učení, Tóru a etický zákon – Desatero. Židovský Bůh není bohem přírodního cyklu, ani není jeden z mnoha bohů, je jediný stvořitel světa. Bohu je příroda i lidstvo podřízeno. Bůh zasahuje do děje, uvádí morálku a zákon a staví člověka před rozhodnutí mezi dobrem a zlem. Tento původní monoteismus dal základ pro vznik judaismu, čerpalo z něj křesťanství a rovněž byl základem pro islám.³⁰

Skutečným králem Židů se stal David (11.–10. století př. n. l.) a po něm jeho syn Šalomoun (10. století př. n. l.). Za Šalomounovy vlády byl v Jeruzalémě vybudován chrám. Po jeho smrti se říše rozpadla na severní království – Izrael a jižní království – Juda. Roku 722 př. n. l. byla severní část dobyta Asyřany. Kmeny, které tam žily, byly

²⁸ CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995, s. 9.

²⁹ CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 6, 8.

³⁰ CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995, s. 9-11.; CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 6, 8.

deportovány do jiných oblastí, kde se časem asimilovaly. Jižní části stále vládla „davidovská“ dynastie, která přetrvala až do druhé poloviny 6. století př. n. l., kdy království zaniklo. Většina Židů byla odvedena do exilu, do Babylonie. Tím začala éra tzv. babylonského zajetí, která neměla dlouhé trvání. Kolem roku 539 př. n. l. obsadil Babylon perský král Kýros II. (6. století př. n. l.) a zajetí skončilo. Židovské obyvatelstvo se mohlo vrátit zpět do své vlasti, ale mnoho z nich tak neučinilo. Proto můžeme toto období nazvat první židovskou diasporou³¹.

Následně byl obnoven Jeruzalém i Šalamounův chrám. V tomto období působili Ezdráš a Nehemjáš a židovský život se začal orientovat na psaný, tradovaný zákon. Po nadvládě Persie následovaly nadvlády Řeků, Makabejců a Římanů.³²

Po uznání křesťanství se vztah římské a byzantské říše k židům začal zhoršovat. Od roku 632 n. l. se situace změnila, do oblasti přišli Arabové a židovské i křesťanské obyvatelstvo bylo označováno jako „lid druhého řádu“. Za určitých podmínek bylo jejich náboženství islámem tolerováno. Díky diaspoře se vytratil židovský společný jazyk, zůstalo jim pouze náboženství a kulturní tradice.³³

Židé byli v historii z náboženských důvodů často pronásledováni. Byli soustřeďováni do tzv. ghatt, což byly zvláštní čtvrtě, z nichž se nesměli stěhovat. Největší ghetta vznikala v Itálii, Německu a v českých zemích. S problémy se židé potýkali ve většině států Evropy.

Počátky židovské emancipace můžeme najít v Nizozemí, kde v Amsterdamu v roce 1608 existovaly dvě židovské obce. Do Nizozemí se stěhovali i třicetiletou válkou postižení židé z Německa nebo židé z Ukrajiny, kteří byli v roce 1648 pronásledováni tamním vůdcem B. Chmelnickým. Nizozemští židé byli všestranně vzdělání. Od počátků 18. století začaly probíhat diskuse o občanské integraci židů v Anglii. Pruský vysoký úředník válečné rady zahraničního úřadu v Berlíně, Christian Wilhelm Dohm napsal dílo *Über die bürgerliche Verbesserung der Juden* – v překladu *O občanském zlepšení židů*. Autor měl nejprve v plánu sepsat židovské dějiny, ale na

³¹ Diaspora obecně označuje lid nebo etnickou skupinu, který je nucen emigrovat ze své domoviny. (CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 38-39.)

³² SADEK, Vladimír, ŠEDINOVÁ Jiřina, FRANKOVÁ, Anita, *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. Praha 1992, s. 6.; CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995, s. 12-16.; CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 10-11.

³³ CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995, s. 35-38.

místo toho roku 1781 předložil spis, který ukazoval, jak se židé mohou stát užitečnými pro občanskou společnost. V. Dohm chtěl emancipovat jen jednotlivé židy, nikoliv židovské obyvatelstvo jako celek. Roku 1782 byl císařem Josefem II. (1741–1790) vydán Toleranční patent, který postupoval stejným směrem. Patent měl tendenci integrovat jednotlivé židy jako užitečné státní občany. Jedním z prostředků, který sloužil emancipaci židů, byla tzv. věda o židovstvu. Začaly vznikat vědecké práce o dějinách, kultuře a filosofii židovského národa.³⁴

Židé se začali prosazovat ve vědě, v politice, v hudbě, v divadle a v dalších odvětvích. Židovské úspěchy vyvolávaly nejdříve antijudaismus³⁵, který byl motivován hlavně nábožensky, poté antisemitismus³⁶, který byl orientován hlavně národnostně. Pokračující antisemitismus vedl ke vzniku židovského národního hnutí, sionismu. Cílem sionismu byl návrat Židů do země, kam patří, tedy na území starého Izraele.³⁷

Vyvrcholením nenávisti proti židovskému obyvatelstvu bylo nacistické hnutí a vyhlazování židů v koncentračních táborech, které proběhlo během 2. světové války. Dnes se nazývá holocaust nebo šoa. Vyvražděno bylo na šest miliónů Židů. Po 2. světové válce, v roce 1948, byl založený židovský stát Izrael, který se přibližně nachází na území historického Izraele a dnes v něm žije kolem třinácti miliónů židů.³⁸

2.1.2 Starý zákon

Podle křesťanského rozdělení se Bible člení na Starý a Nový zákon. Starý zákon, tedy Hebrejská Bible, je Biblí pro židy – hebrejsky Tanach. Vznikl v širokém rámci kultur, můžeme sem zařadit Egypt, Asýrii, Babylonii, západosemitskou oblast a Chetitskou říši v Malé Asii.³⁹

Převážný počet biblických spisů má neznámého autora. Králi Davidovi je připisováno mnoho žalmů, ale zřejmě není pravým autorem ani jednoho z nich. Knihy proroků jsou naopak podle všeho napsány proroky, podle kterých nesou název. Apoštol Pavel má být autorem třinácti knih, ale pouze sedm z nich pochází zřejmě od něj.

³⁴ SCHUBERT, Kurt: *Dějiny Židů. Historie, náboženství, antisemitismus*. Praha 2003, s. 88-92.

³⁵ Antijudaismus je nepřátelství vůči židovskému národu, které naše dějiny pronásleduje již od starověku. (SCHUBERT, Kurt: *Dějiny Židů. Historie, náboženství, antisemitismus*. Praha 2003, s. 22-25.)

³⁶ Samotné slovo antisemitismus odkazuje na všechny semitské národy, ale většina ho používá právě pro označení nepřátelství vůči židům. (SCHUBERT, Kurt: *Dějiny Židů. Historie, náboženství, antisemitismus*. Praha 2003, s. 93-101).

³⁷ SCHUBERT, Kurt: *Dějiny Židů. Historie, náboženství, antisemitismus*. Praha 2003, s. 102-109.

³⁸ Tamtéž, s. 102-109.

³⁹ BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012, s. 38.

Většina textů Starého zákona má za sebou dlouhodobý vývoj. Převážná část z nich se nedochovala ve své původní podobě a formě. Nejstarší části Starého zákona vznikly přibližně před třemi tisíci lety, tedy kolem roku 1000 př. n. l. Jedním z nejstarších textů je Mirjamina píseň v Exodu, ale není na začátku Bible, ani na začátku nějaké biblické knihy. To jasně ukazuje na to, že biblické knihy nebyly tvořeny v pořadí, v jakém jsou dochovány. Starší knihy se nacházejí zpravidla uprostřed a jsou doplněny o mladší texty, které se nacházejí na začátku nebo na konci.⁴⁰

První část se nazývá Tóra nebo také Pět knih Mojžíšových – Genesis, Exodus, Levitikus, Numeri a Deuteronomium. Tóra začíná stvořením světa a prvního člověka na Zemi. Dále pokračuje příběhy o potopě světa, babylonské věži, o městech Sodoma a Gomora, o praotcích, o životě Izraelitů v Egyptě, čtyřicetiletém putování izraelských kmenů pod vedením Mojžíše do Svaté země, končí smrtí Mojžíše a vstupem Izraelitů do Svaté země. Tóra je takzvané ústní zjevení. Ústní Tóru obdržel Mojžíš na hoře Nebo a svěřil ji Jozuovi. Postupně byla předávána prorokům a učencům.⁴¹

Autor knihy *Dějiny Judaismu*, André Chouraqui popisuje ústní zákon následovně: „*Cílem ústního zákona je vysvětlovat, interpretovat a završovat psaný zákon, který má přizpůsobovat konkrétním situacím, jež má řídit.*“⁴² Výklad Tóry se nazývá Midraš, jenž se zrodil ze snahy o pochopení posvátného textu. Vyvinuly se dva velké exegetické proudy midraš halacha a midraš hagada. Midraš halacha je zákonodárnou naukou o právních pasážích Tóry a midraš hagada je volným komentářem k narativním partiím Tóry. Bylo nutností tyto nauky uzákonit, čímž definitivně vznikla Mišna – záznam ústní tradice judaismu. Mišna je psaná pozdější hebrejštinou, která se vyznačuje vysokou elegancí. Je rozdělena do šesti oddílů – Semena, Období čili svátky, Ženy, Škody, Svaté věci a Čistota. Jsou v ní obsaženy doktríny, kultury Izraele inspirované Biblií. Mišna zaručovala věrnost Tóře a jejím hlavním rysem je, že dala judaismu právní charakter.⁴³

Druhou částí Starého zákona je Neviim, knihy prorocké. Patří sem Kniha Jozue, Soudců, První Samuelova, Druhá Samuelova, První královská, Druhá královská, knihy

⁴⁰ BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012, s. 14-15.

⁴¹ CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 20.

⁴² CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995, s. 26.

⁴³ Tamtéž, s. 26-27.

velkých proroků a knihy malých proroků.⁴⁴

Zatímco Tóra obsahuje spíše prehistorické období Izraele, tak knihy, které následují, popisují dějiny spíše v tehdejší smyslu. Na prehistorické období a příchod židovského národa do země zaslíbené se kniha Jozue a kniha Soudců dívá zpětným pohledem. Dvě Samuelovy knihy a knihy Královské zařazují do svých příběhů několik staletí. Zachycují období od roku 1000 př. n. l. až po rok 587 př. n. l., tedy doby od vzniku království až po konec královského období Judey. Popsány jsou i tehdejší životy obyčejných lidí.⁴⁵

Další v pořadí jsou knihy velkých proroků. Jednotlivé knihy jsou známé pod jmény proroků, jejichž myšlení a působení odrážejí. Obsahují tři velké proroky – Izajáše, Jeremjáše a Ezechiela. Kniha Izajáš líčí období od 8. do 5. století př. n. l. Kniha Jeremjáš zahrnuje období 6. a 7. století př. n. l. a staví se kriticky k mocným osobám v tehdejší době. Kniha Ezechiel vznikla v 6. století a vykazuje silný zájem o záležitosti kultů.⁴⁶

Následuje sbírka kratších spisů malých proroků neboli dvanácti proroků. Jsou sem zahrnuty knihy Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zachrjáš a Malachiáš. Spisy popisují období 8. až 4. století př. n. l. Najdeme zde i zvěstování pohrom a Božího soudu nad Izraelem a sousedními národy, ale i zvěsti o znovunastolení státního zřízení a spásy všech národů.⁴⁷

Poslední částí Starého zákona je Ketubim, spisy. Jejich obsahem jsou Žalmy, kniha Jób, Přísloví, Rút, Píseň písní, Kazatel, Pláč, Ester, Daniel, Ezdráš, Nehemjáš, První kniha Letopisů, Druhá kniha Letopisů.⁴⁸

Nejznámější z nich je kniha Žalmů, která je sestavena ze sto padesáti hymnů a motliteb. Řada z nich je připisována konkrétním osobám, mezi ně řadíme i krále Davida. Kniha Žalmů zřejmě pochází z 2. století př. n. l., ale některé z jednotlivých textů mohou být i starší.⁴⁹

Dalšími knihami je Kniha přísloví, Jób a Kazatel. Kniha přísloví je připisována králi Šalmounovi (10. století př. n. l.) a je uzavřena na přelomu 5. a 4. století př. n. l. Ze

⁴⁴ BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012, s. 31.

⁴⁵ Tamtéž, s. 14-15.

⁴⁶ Tamtéž, s. 18-19.

⁴⁷ Tamtéž, s. 19.

⁴⁸ Tamtéž, s. 31.

⁴⁹ Tamtéž, s. 19.

stejně doby pochází i konečná verze knihy Jób. V knize můžeme najít i dialog trpícího Jóba s jeho přáteli. Kniha byla inspirací pro další literární tvorbu. Kniha Kazatel kriticky pojednává o myšlenkovém dědictví Izraele a porovnává ho s helénistickým způsobem myšlení v té době.⁵⁰

Součástí spisů je sbírka milostných písní *Píseň písní (Píseň Šalamounova)*. Zřejmě vznikla v městském prostředí helénistického období. Jejím obsahem je výměna slov plných erotické a sexuální touhy mezi ženou a mužem.⁵¹

Další tři knihy, Ester, Tóbit a Júdit, pojednávají o tématu nepřátelství vůči židům. Knihy Tóbit a Júdit jsou jen v řeckém kánonu Starého zákona a obě ukazují čtenářům vzorové chování.⁵²

Spisy obsahují dvě knihy Letopisů, které s větším časovým odstupem líčí tutéž dobu jako Samuelovy knihy a knihy královské. Pokračování Letopisů nalezneme v knihách Ezdráš a Nehemjáš. Můžeme v nich vidět odraz pohledu úředníků izraelského původu, kteří byli nasazeni ústřední perskou vládou. Knihy líčí znovupostavení chrámu a hradeb Jeruzaléma. Můžeme se z textů dozvědět o rozporech, které se týkají příslušnosti neizraelských obyvatel k Božimu lidu.⁵³

Další součástí spisů je kniha Daniel a kniha Pláč. Kniha Daniel zachycuje období od vlády Nabúkandesara (12. století př. n. l.) až do doby vlády perského krále Kýra (600–530 př. n. l.). U proroka Daniela můžeme vidět pohled na konec světa s Božím soudem, proto je kniha přiřazována k apokalyptické literatuře. Kniha Pláč nařiká nad zničeným Jeruzalémem a nad katastrofou, která dolehla na Judsko v 6. století př. n. l.⁵⁴

Centrem náboženského shromáždění židů byl již zmiňovaný jeruzalémský Chrám, do kterého se třikrát ročně přinášely oběti. V 70. letech 1. století po Kristu byl Chrám zbořen a nastala diaspora, která způsobila postupné vyhnání židů do různých koutů světa. Od té doby se centry židovského shromáždění staly synagogy. Synagoga pochází z řeckého slova *synagogein*, které v překladu znamená shromáždění. Probíhaly v ní náboženské obřady, bohoslužby, ale plnily i funkci škol. Židé, kteří žili v diaspoře, se shromažďovali do komunit, tzv. kehila. V čele kehili stál rabín a představenstvo obce

⁵⁰ BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012, s. 20.

⁵¹ Tamtéž, s. 20-21.

⁵² Tamtéž, s. 17-18.

⁵³ Tamtéž, s. 17.

⁵⁴ Tamtéž, s. 19.

složené z význačných osobností židovské obce. Kehila by měla zajišťovat i sociální potřeby svých členů, starat se o chudé, sirotky a zajišťovat pohřby. Rabín by měl být učitelem, soudcem, duchovním vůdcem a má dobře znát židovský zákon.⁵⁵

2.1.3 Talmud

Talmud v překladu znamená poučování nebo výklad. Když dal Bůh Mojžíšovi na hoře Nebo deset přikázání, tak je Mojžíš předal lidu v podobě psaného zákona, Tóry. Dále dal lidu i ústní zákony, které se předávaly z generace na generaci. V průběhu staletí vzniklo výkladů takové množství, že nemohly být svěřeny pouze paměti, proto bylo nutné uchovat ústní zákon v psané formě.⁵⁶

Písemného sestavení těchto zákonů se ujal Rabi Jehuda ha-Naší, který je známý jako kníže Jehuda a žil kolem roku 200 př. n. l. Shromáždil díla několika generací rabínů, kteří po sobě zanechali různé výklady zákona. Jehudou ha-Nasim byla sestavena první vrstva textu do šesti skupin, které byly nazvány jako *Narízení* a vztahovaly se k oblastem zemědělství, manželství, občanským, trestního práva, rituálních obětí a čistoty.⁵⁷

Narízení je rozděleno do šedesáti třech traktátů, které obsahují pět set dvacet čtyři kapitol nazvaných jako již zmiňovaná Mišna. Kolem textu Mišny se později objevila série výkladů a komentářů, které začaly tvořit druhou vrstvu talmudu tzv. Gemaru. Objevily se dvě verze Gemary. První verzi sestavili učenci z Palestiny ve 4. století a druhou verzi sestavili učenci z Babylonie na počátku 5. století. Tím vznikl tzv. Talmud palestinský neboli jeruzalémský a Talmud babylonský.⁵⁸

Jeruzalémskému Talmudu položil základy vůdce tiberiadské školy Jochanan ben Napacha. Jeruzalémský Talmud měl během několika následujících dvou století mobilizovat veškerou energii škol Svaté země. Dokončen byl až ve 4. století. Babylonský Talmud je osmkrát delší a navržen byl Ravinem (474-499). Jsou v něm hlubší postřehy, živější přístup a byl mnohem více rozšířen. První kompletní vydání

⁵⁵ CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 26-27.

⁵⁶ BLEEFELD, Rabi Bradley R., SHOOK, Robert L.: *Příběhy z talmudu. Legendy a učení staré židovské tradice*. Praha 1999, s. 9.; CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 20-21.

⁵⁷ BLEEFELD, Rabi Bradley R., SHOOK, Robert L.: *Příběhy z talmudu. Legendy a učení staré židovské tradice*. Praha 1999, s. 9.

⁵⁸ Tamtéž, s. 9.

bylo vytištěno v Benátkách mezi léty 1520-1523. Oba Talmudy jsou taktéž jako Mišna složeny ze šesti oddílů a jsou výtvorem několika generací mudrců.⁵⁹

Talmud klade důraz na moudrost a vnitřní růst. Po celá staletí je hlavním zdrojem poučení pro rabíny a učence, kteří se věnují jeho studiu. Učenci vždy tvrdili, že talmud není určen ke čtení, ale ke studování. Talmud je velmi obtížný text, zahrnuje vše od politiky k poezii, od folkloru k občanskému právu, od manželství k matematice atp. Sahá do všech oblastí života.⁶⁰

2.1.4 Judaismus na území České republiky – historie a současnost

V publikaci *Židovské dějiny, kultura a náboženství*, od autorů Vladimíra Sadka, Anity Frankové a Jiřiny Šedinové, je psáno: „*Počátek přítomnosti židů na našem území se klade již do římské doby, kdy tudy procházeli s obchodními karavanami též židovští kupci. První písemné doklady však existují až od 10. století: tzv. Raffelstättenský celní řád z roku 906 dokládá obchodní kontakty židovských kupců na Moravě a známá zpráva cestovatele a diplomata Ibrahima Ibn Jakuba z poloviny 10. století hovoří v témž smyslu o Praze.*“⁶¹ Ve větším počtu se začali usazovat až od 12. století jako svobodní cizinci. O jejich přítomnosti se můžeme dozvědět v mnoha českých literárních pramenech, Kosmově kronice apod., dále o ní svědčí mnoho židovských památek dochovaných dodnes, jako jsou židovské hřbitovy, kterých se zachovalo několik set, nebo židovské synagogy v Praze, Mikulově, Plzni, Děčíně a v řadě dalších českých a moravských měst.⁶²

Z právního hlediska určovala postavení židů v českých zemích královská privilegia. Roku 1254 vydal český král Přemysl Otakar II. (1253–1278) Statuta Judaeorum, která se stala základní normou postavení židů v českém království. Židé byli přímými poddanými krále, který je ochraňoval, zajišťoval svobodu náboženského života a zároveň povoloval obchod. Židé museli platit vysoké daně a poskytovat králi

⁵⁹ CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995, s. 28.; CAMUS, Jean-Yves, DERCZANSKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008, s. 20-21.

⁶⁰ BLEEFELD, Rabi, Bradley R., SHOOK, Robert L.: *Příběhy z talmudu. Legendy a učení staré židovské tradice*. Praha 1999, s. 10.

⁶¹ SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 41.

⁶² NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 5.; SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 41.

půjčky. Na základě židovských statut nesměl nikdo židovi ublížit. Pokud někdo žida zabil, zaplatil vysokou pokutu přímo do královské pokladny a zároveň odškodné.⁶³

Výsady, které byly zavedeny králem Přemyslem Otakarem II. (1253–1278), byly v podstatě každým novým panovníkem znovu potvrzovány, protože panovníci měli v židovském obyvatelstvu stálý zdroj příjmů. Proti židům v českých zemích naopak vystupovala katolická církev, která roku 1349 vydala tzv. Arnoštova statuta, která obsahovala žaloby na „vrahy Krista“. Židé byli obviňováni i z jiných zločinů jako např. trávení studen, šíření morové nákazy v Evropě, hanobení hostie, rituální vraždy a mnoho dalších. Pověry byly příčinou mnohých protižidovských vystoupení, která se od 19. století začala nazývat pogromy a měla na svědomí mnoho lidských životů. Za Ladislava Pohrobka (1453–1457) byli židé z moravských měst Brna, Znojma, Olomouce, Jihlavy a Uničova vypovězeni.⁶⁴

Za vlády Jagellonců byla oslabena královská moc a panovník nemohl získat zpět své regály, včetně pravomoci nad židy. Po židech bylo vyžadováno dvojité placení různých poplatků od krále i měst. Ani lichvářství, které pro ně bylo výnosné, se jim v této době nedařilo. Když se snažili o uplatnění v řemeslech, křesťané je viděli jako svou konkurenci a začalo mezi nimi stoupat napětí a docházelo opět k jejich vyhánění z měst. Během 15. století došlo k zásadní proměně židovského osídlení. Dříve žili převážně v královských městech, ale právě v průběhu 15. století se začali stěhovat spíše na venkov a do poddanských měst hlavně na Moravu pod pravomoc šlechty, která židovským obyvatelům poskytla ochranu i zaměstnání.⁶⁵

Za vlády Ferdinanda I. (1526–1564), stejně tak jako za Marie Terezie (1740–1780), měli být židé vypovězeni úplně. K úplnému vypovězení z českých zemí nikdy nedošlo, ale na Moravě nesměli žít v královských městech až do 19. století. Židovským centrem na Moravě se stal Mikulov a byl jím až do počátku 20. století.⁶⁶

Největší rozkvět zažilo židovské obyvatelstvo v 16. století za vlády Maxmiliána II. (1564–1576) a Rudolfa II. (1576–1611), kteří jim potvrdili dřívější privilegia. Tato

⁶³ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 5.; SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 41.

⁶⁴ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 5-6.; SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 41-42.

⁶⁵ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 5-6.; SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 42.

⁶⁶ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 7.; SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 42.

doba byla zlatým věkem židovské kultury a vzdělanosti. V Praze vznikaly významné synagogy – Pinkasova synagoga, Vysoká synagoga, Maiselova synagoga a dále židovské radnice a obce. V té době působil v Praze rabín Löw, který byl pohřben na Starém židovském hřbitově v Praze.⁶⁷

Nepříznivé období zavládlo za Karla VI. (1711–1740), kdy nastalo období nazývané úředním antisemitismem. Roku 1726 byl vydán familiánský zákon, který určil povolený počet židovských rodin na území Čech a Moravy. Zákon stanovoval, že oženit se směl pouze prvorozený židovský syn, který mohl založit rodinu. Další židovské děti byly pokládány za nemanželské a musely české země buď opustit, nebo žít v nemanželských svazcích. Dalším nařízením byl translokační reskript, který nařídil židům osídlení uzavřených čtvrtí, které byly dostatečně daleko od kostelů a dalších oblastí, kde byly vykonávány křesťanské náboženské obřady. Ve skutečnosti se jednalo o „zprísněné“ varianty již existujících ghett.⁶⁸

Na konci 18. století určily jejich postavení josefínské reformy, které trvaly i v následujícím století. Tyto reformy byly základem rovnoprávnějšího postavení židů, ale zároveň předurčily problémy, s kterými se v bipolarizované společnosti 19. století židé setkávali. Roku 1781 byla zrušena diskriminační povinnost židovského obyvatelstva nosit zvláštní označení a zároveň mohli studovat na domácích vyšších školách včetně univerzit a mohli zde získávat akademické tituly. Dále se mohli věnovat živnostem a zakládat cechy, velkoobchody, směnárny a jiné. Od roku 1784 byli židé poprvé pod společným soudnictvím s křesťany. Omezení se vztahovalo pouze na manželské, ceremoniální a náboženské otázky. Reformy výrazně zasáhly i do vývoje židovských obcí, ty byly od té doby až do revolučního roku 1848 považovány za náboženská uskupení. Na konci 18. století byla ustanovena jedna pražská židovská nábožensko-správní korporace, na Moravě jich bylo ustanoveno dvaapadesát. Roku 1787 bylo židovským obyvatelům zákonem přikázáno přijímat německá osobní jména i příjmení. Díky této skutečnosti byli později židé považováni za nositele němečtví. Jazyková nařízení se na nich velmi podepsala. Záznamy v matrikách a obchodních knihách musely být vedeny v němčině, nově narozené dítě dostalo německé jméno a

⁶⁷ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 7.; SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 42-44.

⁶⁸ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 10.

stejně tak byla povinna používat němčinu i pražská židovská náboženská obec. Dále byly vybudovány německo-židovské základní, střední i vysoké školy. Tyto školy daly židům německou kulturu. Roku 1782 byla zrušena povinnost bydlet v ghettech, ale množství židů, kteří ghetta mohli opustit, bylo pouze minimum.⁶⁹

Revoluční léta 1848–1849 byla pro židovské obyvatelstvo dalším mezníkem. V těchto letech byla definitivně zrušena ghetta, familiantský zákon a toleranční daň. Židé se začali stěhovat do průmyslového pohraničí a do velkých měst. Začali být úspěšní v mnoha odvětvích, jako je průmysl, bankovníctví, právníctví a věda. V prosinci 1867 byla vydána ústava, která ztvdila židovské zrovnoprávnění tím, že habsburským židovským obyvatelům přiznala pasivní i aktivní volební právo. 19. století bylo stoletím rozmachu a velké asimilace. Od 70. let bylo rozvíjeno českožidovské hnutí a zároveň pokračovala přirozená asimilace německých židů k německému etniku. Na úplném konci 19. století se však zrodil tzv. moderní antisemitismus, který měl značné hospodářské, politické, národnostní, ale i rasové příčiny. Reakcí na moderní antisemitismus byl již zmíněný zrod tzv. sionismu, židovského národního hnutí. Sionismus se snažil získat samostatné území, kde by si židé mohli založit svůj vlastní židovský stát. Uvažovalo se o Palestině, zemi, která byla pro židy původním domovem. V té době se skutečně do těchto míst mnoho židovského obyvatelstva odstěhovalo. Stát Izrael byl však založen až za více než šedesát let.⁷⁰

Po rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku Československé republiky v roce 1918, hrálo židovské obyvatelstvo na našem území důležitou úlohu. Mělo podíl v politice, kultuře, vědě i hospodářství. Nejznámějšími byli např. spisovatelé Franz Kafka a Karel Poláček, básník Jiří Orten, sochař Otto Gutfreund nebo herec Hugo Haas. Za první republiky byla jejich situace velmi příznivá. Začala se však měnit od nástupu Adolfa Hitlera k moci (1933). Nejprve byla v Německu přijata řada diskriminačních nařízení, kterými byli židé vyřazeni z hospodářského života a postupně omezováni i ve svém osobním životě. Roku 1935 přijal říšský sněm tzv. Norimberské zákony, které stanovovaly přísná pravidla pro židy a vylučovaly je v podstatě z německé společnosti.⁷¹

⁶⁹ NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 10-11.

⁷⁰ Tamtéž, s. 13-14.

⁷¹ Tamtéž, s. 15-16.

Norimberské zákony začaly na území českých zemí platit v pohraničních oblastech, Sudetech, které byly po Mnichovské dohodě v roce 1938 zabrány Německem. Dne 15. března 1939 vznikl Protektorát Čechy a Morava. V červnu 1939 začaly přísné Norimberské zákony platit i ve vnitrozemí naší země. Každý měsíc byly vydávány další diskriminační opatření, vznikala tzv. ghetta beze zdí. Roku 1941 započalo deportování do ghetta Terezín, odkud od roku 1942 započaly transporty do vyhlazovacích táborů na východ do Polska. Kolem 80 000 židů, přibližně 2/3 z původního stavu, v koncentračních a vyhlazovacích táborech zemřelo.⁷²

Dne 14. května 1948 byl založen židovský stát Izrael. Ani v poválečném Československu to neměli židé, kteří zůstali, jednoduché. Od padesátých let začali být vystavováni státnímu antisemitismu a byli považováni za druhořadé občany. Komunistům, který byl nastolen v poválečném Československu, používal podle diktátu ze Sovětského svazu antisionistickou propagandu, která se projevovala neudržováním židovským památek, jako byly židovské synagogy a kostely. Ze židovských synagog byly často vytvářeny skladiště.⁷³

Situace se zlepšila až po pádu komunismu v roce 1989. Roku 1990 poctil Jeruzalém svoji návštěvou prezident Václav Havel, roku 1992 byl za vrchního a zemského rabína zvolen Karol Sidon a roku 1997 začala v Praze vznikat řada židovských institucí, např. byla založena Židovská základní škola a gymnázium v Praze.⁷⁴

2.2 Křesťanství

2.2.1 Historický nástin křesťanství

Křesťanská církev má svůj počátek v Izraeli, jehož hlavním městem je Jeruzalém. Za Ježíšova života obýval Izrael židovský národ, který tam měl své království. Toto království bylo rozděleno na království Judské na jihu a na království Izraelské na severu. Obě království ztratila samostatnost a židovské obyvatelstvo bylo vystěhováno do zajetí. Po jejich návratu už Izrael nedosáhl samostatnosti a skončil pod nadvládou Římanů, kteří mu ponechali náboženskou svobodu. Židovský národ byl

⁷² NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995, s. 16-18.

⁷³ Tamtéž, s. 18.

⁷⁴ SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita, ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1992, s. 58.

odlišný od ostatních národů. Lišil se svým původem, řečí, zřízením, vírou a zbožností. Právě tato zvláštní víra vytvořila z Izraele samostatný národ. Sousedním národům dali jméno pohané. V knize *Dějiny křesťanské církve* od autora Štěpána Šoltésze je napsáno: „*Izrael byl zcela náboženskou společností, byl vyvolen Hospodinem a byl vlastně církví před církví Kristovou.*“⁷⁵

Dějiny Izraele začínají chvílí, kdy ho Bůh stvořil, ozval se lidu a dal mu svůj zákon. Š. Šoltész píše: „*Jsou naplněny očekáváním, že Bůh dokoná své dílo a pošle Mesiáše, to jest Spasitele, který zde znovu ustaví boží lid k požehnání celého světa.*“⁷⁶ Spasitele skutečně seslal (nikoliv však podle židů), ale přišel jinak než lid očekával. Narodil se do chudoby a do třiceti let žil jako tesař v Nazaretě. Poté započal své dílo. Milosrdně vyhledával Bohu ztracené a odcizené jedince a pomáhal jim v bídě. Byl kazatelem a pomocníkem v bídách tohoto světa, uměl odpouštět a činil zázraky, které jeho prostřednictvím činil Bůh. Štěpán Šoltész ve své knize udává: „*Své dílo dovršil smrtí na kříži, na niž ho vydali kněží a farizeové, protože si představovali Mesiáše jinak a viděli v něm rouhače.*“⁷⁷ Jeho dílo neskončilo jeho smrtí, byl Bohem vzkříšen z mrtvých, aby mohl své dílo vykonávat dál.⁷⁸

Je zcela jasné, že se Kristus svým zmrtvýchvstáním nevrátil do svého pozemského života. Vstal z mrtvých do života, který již nepodléhá žádným biologickým nebo chemickým zákonům, proto nepodléhá možnosti smrti a je věčný. Také proto o setkání s ním mluvíme jako o zjevení.⁷⁹

Zmrtvýchvstalý Kristus povolal své svědky a apoštoly. Ti dál kázali, že Ježíš je od Boha zaslíbený Spasitel a dokoná dílo, které na světě započal a spasí hříšné. K apoštolům se připojilo mnoho lidí, kteří uvěřili, a tím vznikala nová společnost církve apoštolské. Křesťané měli za úkol zvěstovat evangelium všem národům. První jeruzalémský sbor byl složen ze židů, kteří přešli na křesťanskou víru. První křesťané měli s nimi mnoho společného – stejné písmo Starého zákona s jeho příkázáními a

⁷⁵ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 14.

⁷⁶ Tamtéž, s. 16.

⁷⁷ Tamtéž, s. 18.

⁷⁸ Tamtéž, s. 12-14.

⁷⁹ RATZINGER, Josef: *Úvod do křesťanství*. Brno 1991, s. 211.

zaslíbeními proroků. Židovské obyvatelstvo jako celek však křesťanskou víru nepřijalo.⁸⁰

Hůř se kázalo pohanům, kteří měli úplně odlišné náboženství i způsob života. Bylo důležité, aby křesťané vyšli do světa a překonali „židovskou“ nechuť k cizincům, dále museli být připraveni na nepřátelství a v neposlední řadě museli kázat srozumitelným jazykem. Křesťané tedy „zaútočili“ na svět. Tento „útok“ nazýváme misie neboli posláni. Jak již bylo řečeno, nejprve bylo kázáno židům, kteří se stávali prvními křesťany. Kázání se dostalo i židům, kteří žili v diaspoře. Většinou se k této zvěsti chovali nepřátelsky a odmítavě, v Krista uvěřili pouze jednotlivci.⁸¹

Přijímat evangelium začali i pohané, kteří se o Kristu dozvěděli prostřednictvím židů v diaspoře. Největší křesťanský sbor tvořený z pohanů vznikl v syrském městě Antiochii, kde poprvé přijali název křesťané (kristovci). Jedním z apoštolů byl Pavel, který měl za úkol kázat, že Ježíš Kristus přináší vysvobození každému člověku. Pavel byl původem žid v diaspoře, který byl přísně farizejsky vychován a byl nepřítelem a pronásledovatelem Ježíšových učedníků. Když se mu Ježíš zjevil a povolal jej za apoštola, uvěřil a poslechl a začal kázat pohanům. Nejdéle strávil v Antiochii, odkud byl dále vyslán na misijní cesty do Malé Asie, Makedonie a Řecka. Všude založil řadu sborů, mezi nejznámější patří sbor v Lystře, Efezu, Filipis, Tessalonice a Korintě. Se sbory si dopisoval. Nepřáteli mu byli židé, kteří mu působili řadu problémů. Dokonce byl v Jeruzalémě zajat a dva roky vězněn v Cesareji. Poté ho převezli do Říma, kde přibližně kolem roku 67 zemřel mučednickou smrtí. Mezi prvořadě doklady života prvních křesťanů patří Pavlovy listy, které psal nově vznikajícím sborům. Pavel dal církvi mimo jiné i řád a jasné zřízení. Ve sborech ustanovil presbytery, kteří byli zodpovědní za pořádek v církvi, a z předních presbyterů ustanovil biskupy.⁸²

Po rozšíření křesťanství mimo Palestinu začaly první pohanskokřesťanské obce zaujímat podobný postoj jako diasporní synagogy. Byla to pouze malá společenství na okraji většinové společnosti. Později se dostávali do postavení podezřelých z politických a jiných intrik.⁸³

⁸⁰ ŠOLTÉSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 14, 18; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 21-22.

⁸¹ ŠOLTÉSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 18-19.

⁸² Tamtéž, s. 22-24.; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 23-32.

⁸³ SLÁDEK, Karel a kol.: *Monoteistická náboženství a stát*. Červený Kostelec 2009, s. 28.

Mocní lidé se v tehdejší světě začali proti křesťanům bránit násilím a začali je pronásledovat. Pro křesťany to byla velká zkouška víry, ve které obstáli jen někteří. Někdo ze strachu ze smrti víru v Krista zapřel, jiní svou víru dokázali mučednickou smrtí, která posilnila víru druhých. Později se ukázalo, že víru v křesťanství nic nezastaví. Mezi první pronásledovatele patřili židé, jedním z nich byl i Pavel, než se obrátil na křesťanskou víru. Pohané je začali pronásledovat až později a příčinou byly hlavně pomluvy a pověry, které o křesťanech kolovaly. Křesťané byli podezírání ze zabíjení dětí pro bohoslužebné účely. Velmi známé je pronásledování křesťanů roku 64 za císaře Nerona v Římě, kdy byli obviněni ze zapálení Říma, protože prý nenáviděli lidský rod. Nero je trestal krutým upalováním v císařských zahradách, pouštěl na ně lvi a jinou dravou zvěř.⁸⁴

Velkým nebezpečím pro křesťanskou víru byli gnostici, stoupenci náboženského směru, který byl smísen z pohanských filozofických směrů a křesťanství. Mnoho křesťanů nedokázalo odlišit křesťanskou víru ve spasitele a gnostickou víru a tím vznikala nepravá gnostická evangelia a epištoly. Gnostici nebyli jedinými ohrožovateli křesťanské víry, ohrožovali jí i manicheové a makovci, kteří učili o dvou rozdílných světech – o duchovním, který je dobrý a o hmotném, který je zlý. Další ohrožení bylo ze strany Markiona, který byl přesvědčen o tom, že Kristovo učení bylo zfalšováno. Bylo nutné křesťanskou církev upevnit, a proto byly sebrány a do jedné knihy sepsány všechny apoštolské spisy, čímž vznikl Nový zákon, který byl společně se Starým zákonem prohlášen za jediné pravidlo víry a života.⁸⁵

Oficiálně bylo křesťanství povoleno roku 313 ediktem milánským za císaře Konstantina Velikého (306–337). Edikt milánský zrovnoprávnil všechna náboženství v říši. I křesťané, stejně tak jako ostatní náboženství, obdrželi náboženskou svobodu. Konstantin Veliký církvi poskytoval stále větší výhody, ikdyž sám zůstal po celý svůj život nepokřtěn.⁸⁶ Konstantinova pozice vůči církvi je zajímavě interpretována v dílech Eusebia z Cesareje *Vita Constantini* a *Laus Constantini*, kde je císař popsán jako nový

⁸⁴ ŠOLTÉSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 22-24; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 47-54.

⁸⁵ ŠOLTÉSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 24-30; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 42-44.

⁸⁶ IVANOV, Sergej A.: *Byzantské misie aneb je možné udělat z „barbara“ křesťana*. Červený Kostelec 2012, s. 47.

apoštol.⁸⁷

Dále se objevilo tzv. ariánství. Arius, alexandrijský kněz, hlásal, že Kristus jako Slovo boží není totožný s Bohem, čímž popřel Kristovo božství. Učení bylo odsouzeno roku 325 na církevním sněmu v Nikaji, který byl svolán samotným císařem Konstantinem, a bylo usneseno, že Bůh, Otec a Syn mají stejnou podstatu. Toto vyjádření bylo vnuceno i násilně a odpůrci byli posláni do vyhnanství. Posledním, kdo se postavil proti církvi, byl Konstantinův synovec císař Julián Apostata, který chtěl navrátit pohanství. Jeho cíle se mu však nepodařilo dosáhnout.⁸⁸

Od doby, kdy se církvi dostalo ochrany a zvláštních práv od římského státu, nastalo nové období, ve kterém ji začínáme nazývat církví katolickou. Nové období trvalo až do reformace, tedy do 16. století. Důležitou událostí bylo rozdělení církve na západní římskokatolickou církev a východní pravoslavnou církev. Nesmím zapomenout zmínit velkého učitele Aurelia Augustina. Š. Šoltész o něm píše: „*Aurelius Augustinus, jehož přínos je v učení o hříchu a milosti, v učení o církvi a v jeho hodnocení barbarských vpádů.*“⁸⁹ Ve 4. a 5. století nastalo po celé Evropě stěhování národů. Všechny přistěhovalé kmeny byly pohané a postupně přijímali křesťanství. První ho přijali Gótové, poté Frankové a další. Š. Šoltész ve své knize napsal: „*Prostřednictvím knížat se dostalo křesťanství z Franské říše i do naší vlasti.*“⁹⁰ Roku 830 byl za knížete Pribiny v Nitře na Velké Moravě zřízen první křesťanský kostel. V roce 845 bylo v Řezně pokřtěno čtrnáct českých vévodů. Kníže Rastislav roku 862 poslal pro misionáře z Cařihradu. Roku 863 přišli na Velkou Moravu Konstantin a Metoděj ze Soluně, kteří tam přinesli křesťanskou víru. V západní a střední Evropě pronikalo křesťanství vítězně, ale problém nastal na východě, kde se v 7. století zrodil islám. Po smrti Mohameda porazili jeho stoupenci armády Byzance, obsadily Sýrii, Palestinu a Egypt. Autoři knihy *Dva tisíce let křesťanství*, R. Harries a H. Mayr Harting píší: „*Za padesát let už Arabové stáli před hradbami Konstantinopole a město téměř dobyli.*“⁹¹ Za sto let pronikli až do Španělska a roku 732 byla ve Francii svedena bitva u Poitiers,

⁸⁷ SLÁDEK, Karel a kol.: *Monoteistická náboženství a stát*. Červený Kostelec 2009, s. 50.; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 55-56.

⁸⁸ ŠOLTÉSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 30-32.; LOZINSKIJ, Samuil Goracevič: *Dějiny papežství*. Praha 1989, s. 23-24.

⁸⁹ ŠOLTÉSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 38.

⁹⁰ Tamtéž. 1990, s. 40.

⁹¹ HARRIES, Richard, MAYR-HARTING, Henry (edd.): *Dva tisíce let křesťanství*. Brno 2010, s. 64.

kteřá zastavila postup Arabů do střední Evropy.⁹²

Ve 4. století začala postupně vznikat papežství, biskupství⁹³, mnišství⁹⁴ a obřadnictví. Papežství je svrchovanou vládou římského biskupa nad katolickou církví, jejím učením, bohoslužbou a jejím zřizováním. O vzniku papežství Šoltész hovoří: „*Vznik papežství měl svůj základ v učením, že sám Ježíš Kristus ustanovil apoštola Petra svým nástupcem na zemi, a tím i nejvyšší hlavou církve.*“⁹⁵ Papež je tedy zástupcem a zplnomocněncem Krista na Zemi. Papežská moc byla posílena papežem Řehořem I. Velikým, který byl papežem zvolen roku 589 za doby, kdy v Římě zuřil mor, zemi zdevastovali vandalové, poklesla mravnost lidstva i kněžstva a byla slabá státní moc. Řehoř se pokusil o reformu vnitřního uspořádaní církve, požadoval vysokou kázeň od sebe samého i od kněží, pro které napsal spis *Pravidla pastýřská*, kde je kněžím kladena povinnost pečovat o věřící, hlavně o chudé a zároveň je vyzývá k pilnému kázání. Zavedl pořádek v církvi.⁹⁶

Mezi německými císaři a papeži vznikl dlouholetý tzv. boj o investituru.⁹⁷ Panovníci si dávali za právo obsazovat biskupství. Biskupové se proto stávali nevhodnými a neschopnými lidmi. Církev chtěla tyto zlořády odstranit. Boj o investituru trval několik staletí.⁹⁸

Roku 1054 se církev rozdělila na církev západní se střediskem v Římě a na církev východní se sídlem v Konstantinopoli. Už dříve byly mezi církvemi značné rozdíly. Na východě byl kladen důraz hlavně na Kristovo božství a lidé v něm viděli

⁹² ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 33-40.

⁹³ Biskupové byli učedníci, které po zmrtvýchvstání Ježíše Krista stanovili apoštolové, aby spravovali církevní obce. (LOZINSKIJ, Samuil Goracevič: *Dějiny papežství*. Praha 1989, s. 7-9.)

⁹⁴ S nárůstem počtu věřících začali někteří křesťané toužit po životě co možná nejvíce podobnému evangeliu. Nejprve se mnišství projevuje v Egyptě na konci 3. století. Svatý Antonín se rozhodl opustit svůj majetek a odešel do pouště a postupně se objevila řada jedinců, kteří začali žít poustevníckým životem. První společenství mnichů bylo založeno Pachomiem, který na počátku 4. století začal zakládat kláštery. Mnišství dostalo dvě podoby – život poustevníků a život společný. Pro mnišství na východě má hlavní význam řehole a svatý Basil Veliký a západní mnišství je spojeno se jmény svatého Cassiodora a svatého Benedikta z Nursie. Benediktovy kláštery jsou typické pro celý středověk v Evropě. (ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 48-51.)

⁹⁵ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 44.

⁹⁶ Tamtéž, s. 41-51.; LOZINSKIJ, Samuil Goracevič: *Dějiny papežství*. Praha 1989, s. 7-29.

⁹⁷ Pojem investitura ve středověku znamenal uvedení do úřadu, v případě náboženství šlo o uvedení církevního hodnostáře do jeho úřadu. Boj o investituru je znám jako zápas mezi císaři a římskými papeži o to, kým budou vybírání a uvádění do svých úřadů biskupové, arcibiskupové a opati. Boj byl zahájen za Jindřicha IV. a papeže Řehoře VII. v 70. letech 11. století a ukončen wormským konkordátem, který v roce 1122 uzavřeli Kalixt II. a Jindřich V. (FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 142-144.)

⁹⁸ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 44.

dárce nesmrtelnosti. Na západě byly v popředí povinnosti člověka vůči Bohu a milost boží věřící viděli v odpouštění hříchů.

K mnohem hlubšímu rozdělení katolické církve došlo v 15. a 16. století reformačním hnutím. Ještě dávno před reformací se našli jednotlivci, kteří usilovali o nápravu zbožnosti a života. V Čechách Konrád Waldhauser, původem Němec, který měl vliv hlavně na německé měšťany v Praze. Dalším byl Milič z Kroměříže, Matěj z Janova, nebo Tomáš ze Štítného. V cizině to byli okolo roku 1200 zejména valdenští. Zakladatelem jejich sekty byl Valdo, který byl zámožným kupcem v Lyoně v jižní Francii. Toto hnutí bylo rychle šířeno a také krutě pronásledováno. Uchýlili se do severní Itálie a objevili se až u Jindřichova Hradce v Jižních Čechách. O tři sta let později se ve světové reformaci vlivem spisů Lukáše Pražského byla zbytky valdenských v severní Itálii vytvořena evangelická valdenská církev, která je jedinou italskou evangelickou církví a své středisko má v alpských údolích Piemontu na francouzské hranici.⁹⁹

Mezi největší zahraniční reformátory patří Martin Luther a Jan Kalvín. Martin Luther byl reformátorem v Německu. Dne 30. října 1517 přibil na dveře wittenberského chrámu devadesát pět tezí, v nichž zavrhoval zneužívání odpustků a tvrdil, že odpustit náš hřích může jedině Bůh. Roku 1519 na disputaci v Lipsku prohlásil, že ke spasení není nutná poslušnost k papeži a že církevní sněmy se mýlí. Dále prohlásil, že Jan Hus byl upálen neprávem. Zvláštní papežskou bulou byl prohlášen za kacíře. Díky přátelství s kurfiřtem Fridrichem Moudrým se nemusel zpovídat v Římě, ale na římském sněmu ve Wormsu v roce 1521. Sněm v čele s předsedou Karlem V. (1519-1556) žádal Martina Luthera o odvolání svého učení, ale Luther neodvolal, protože jeho učení bylo podle něj založeno na Písmu. Byla na něj uvržena klatba a jeho spisy spáleny. Náboženský mír nastal až v roce 1555 na říšském sněmu v Augsburgu a byla zajištěna svoboda i stoupencům augsburské konfese,¹⁰⁰ ale zároveň se uplatnila zásada, že komu patří stát, ten bude rozhodovat o náboženství. Náboženskou svobodu v Německu mohly mít pouze stavy, poddané obyvatelstvo muselo být katolické, nebo se muselo ze země odstěhovat.¹⁰¹

⁹⁹ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 57-64.

¹⁰⁰ Augsburgská konfese je jedním ze základních dogmatických spisů lutherské církve, jehož autorem je Philipp Melanchthon, teolog, reformátor a přítel Martina Luthera. (FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 208-212.)

¹⁰¹ FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 197-215.

Ve Švýcarsku je za největšího reformátora považován Jan Kalvín. Působením Jana Kalvína vznikla v Ženevě reformovaná církev, nazývaná také jako církev helvetská, která vychází ze stejných zásad jako církev lutherská. Kalvínská církev přinesla nové zdůraznění některých stránek evangelia, které v lutherské církvi zdůrazněny nebyly. Obě církve dohromady tvoří reformační hnutí.¹⁰²

Ještě před Janem Kalvínem vystoupil reformátor Ulrich Zwingli, který roku 1518 v Curychu reformoval církev na základě božího slova. Usiloval především o mravní nápravu švýcarského lidu. Roku 1523 začal s radikálními změnami v bohoslužebných řádech. Své názory sepsal v mnoha spisech, z nichž nejdůležitějšími jsou *Šedesát sedm článků a Komentář o pravém a nepravém náboženství*.¹⁰³

Reformace v Anglii a ve Skotsku proběhla za krále Jindřicha VIII. (1509–1547), který získal za svůj spis proti Lutherovi od papeže titul obránce víry. Později žádal o zrušení jeho sňatku s Kateřinou Aragonskou a zároveň o uzavření nového sňatku s Annou Boleynovou. Papež Klement VII. mu svůj souhlas neudělil, a proto král odloučil anglickou katolickou církev od Říma a sebe prohlásil za hlavu vzniklé anglikánské církve.¹⁰⁴

Reformací se výrazně proměnila evropská společnost. I proto přišla brzká katolická odpověď, katolická protireformace v čele s jezuitou a formulovaná Tridentským koncilem¹⁰⁵ znamenala utužení katolické církve a postavení papežů. Nejvíce se protireformaci dařilo v Itálii a ve Španělsku. Byla vydána bula papeže Pavla III., kterou byly v těchto dvou zemích zřízeny zvláštní soudy, které byly nazývané inkvizice. Inkvizice vyhledávaly evangelické církve, se kterými se nemilosrdně vypořádávaly. Evangelíci byli krutě vyslýcháni a mučeni, podařilo se je téměř úplně odstranit. Zůstala jen valdenská církev¹⁰⁶ v severní Itálii. V Nizozemí, které bylo pod

¹⁰² FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 221-226.

¹⁰³ Tamtéž, s. 216-221.

¹⁰⁴ ŠOLTĚSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 81-93.; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 226-229.

¹⁰⁵ Tridentský koncil (1545–1563) byl ekumenickým koncilem, který byl svolán papežem Pavlem III. roku 1545 v italském Trentu. Byl reakcí na vzniklý protestantismus a jeho cílem byla reforma církevní disciplíny. Výsledkem koncilu bylo šestnáct dogmatických dekretů. (FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 233-236.)

¹⁰⁶ Valdenská evangelická církev nebo valdenství bylo náboženské hnutí ve středověku, které směřovalo k reformě křesťanského života. Hnutí bylo iniciováno lyonským kupcem Pierre Valdéssem ve 12. století. Mezi jeho hlavní znaky patří podpora chudoby, odmítání papežského primátu, uctívání obrazů a kříže, zavržení mši. Bylo zařazeno do protestantismu a dodnes existují malé skupiny v Itálii, např. Valdenská evangelická církev. (ŠOLTĚSZ, Štěpán.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 61-62.)

španělskou nadvládou, pronásledování vyvrcholilo za Filipa II. (1556–1598). Došlo k povstání, které bylo krutě potlačeno vévodou z Alby. V Belgii a na jihu Nizozemí zvítězila protireformace. Ve Francii byli evangelíci nazýváni hugenoti. Roku 1570 skončilo jejich pronásledování a v St. Germain byl vydán mír. Na svatbu člena hugenotů, Jindřicha Navarského, přijela do Paříže evangelická šlechta, čehož využili katolíci a v noci z 23. na 24. srpna 1572 hugenoty povraždili. Tato noc je nazývána nocí Bartolomějskou. Vraždění pokračovalo a za jeden měsíc bylo kolem čtyřiceti tisíc obětí. Náboženská a politická práva byla hugenotům ve Francii poskytnuta až v roce 1598 ediktem nantským. Edikt nantský roku 1698 odvolal král Ludvík XIV. (1643–1715) a začalo nové pronásledování evangelíků. Státní ochrany se jim dostalo až roku 1787 a rovnoprávnosti teprve roku 1830.¹⁰⁷

Š. Šoltész ve své knize píše: „*Boje římského katolictví s reformačním hnutím trvaly skoro dvě století a vedly k vymezení oblastí, ve kterých se protireformaci podařilo zvítězit a ve kterých se prosadila reformace.*“¹⁰⁸ Katolíci v protestantských zemích byli menšinou. Oba náboženské světy se vzájemně odcizily a obě církve stanuly před novým úkolem, bylo před ně postaveno nové myšlenkové hnutí, osvícenství, které probíhalo během 18. století. Osvícenství bylo rozumové hnutí myslitelů, kteří se nenechali svázat církevním učením a řádem. V této době katolická církev směřovala k obnovení autority a moci církve i papežství. Prosazovala své učení, které bylo formulované jejími učiteli, obzvláště Tomášem Akvinským a každého, kdo se odchýlil, označovala za kacíře. Osvícenství se i v zemích, kde zvítězilo římské katolictví, podařilo budit čím dál větší odpor proti jezuitům. Roku 1759 byl řád jezuitů vykázán z Portugalska a jeho kolonií, proto papež Clement XIV. roku 1773 jezuitský řád zrušil. Císař Josef II. (1780–1790) roku 1782 zrušil veliký počet klášterů a vydal toleranční patent, kterým nastolil náboženskou svobodu v Rakousku.¹⁰⁹

V době Francouzské revoluce se začaly prosazovat proticírkevní prvky. Došlo k zestátnění církevního majetku a ke zrušení většiny příjmů. Církev měla být bezvýhradně podřízena státu. Nastalo kruté pronásledování kněží a řeholnic, tisíce

¹⁰⁷ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 97-102.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 122.

¹⁰⁹ FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 255-256.; ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 122-132.

z nich byli zavražděni a vyhnáni. Byl zrušen i křesťanský kalendář, změnil se týden a názvy měsíců. Ustanoven byl kult rozumu, který měl křesťanskou víru nahradit.¹¹⁰

Situace se začala měnit až v době konzulátu a císařství Napoleona Bonaparta (1804–1814). Napoleon změnil hranice a dynastie v Evropě, neváhal zavádět revoluční zákony a dokonce internoval neposlušného papeže Pia VII. Aby došel ke svému cíli, potřeboval mobilizovat celou populaci Francie, proto si nemohl dovolit, aby náboženské spory dospěly k vnitřnímu rozdělení země. Tím pronásledování skončilo a církve se začala pomalu zotavovat. Utrpení řady mučedníků včetně papeže Pia VII. přineslo církvi také respekt a kapitál prestiže ve společnosti. Papežským diplomatům se podařila obnova církevního státu. Stejně tak byl obnoven i vliv církve jako diplomatického a mocenského partnera.¹¹¹ V Rakousko–Uhersku rovnoprávnost evangelických církví s katolickou nastala až protestantským patentem, který byl vydaný dne 8. dubna 1861 za vlády císaře Františka Josefa I. (1848–1916).

Na počátku 20. století propukla 1. světová válka, která pro většinu církví nepřinesla žádné nápadné změny. Výjimkou byly církve v Rusku, hlavně církve pravoslavná. Byla úzce spojena se starým carským řádem a byla duchovně zaostalá, proto se tamní revoluční boj obrátil proti i ní. Církev byla zbavena majetku a moci, řada kostelů byla zrušena. Po revolučních bojích došlo k uvolnění. Ostatní církve ve světě, které během války poskytovaly útočiště zraněným, byly po válce opět v procesu ochabování a odcizování. V nově vzniklém Československu došlo k odporu ke katolictví a upřednostňovány byly spíše evangelické církve a nově vzniklá Církev československá.¹¹²

Nové poměry pro celou křesťanskou církev nastaly během 2. světové války. Docházelo k politickým a náboženským útiskům. První oběti byli židé. V křesťanské církvi se nacisté nejprve pokusili dosadit své stoupence na vlivná místa v církvi, aby dokázali církve ovlivňovat. Pokus o ovládnutí církve se jim nevydařil, a proto začali omezovat náboženský tisk, který postavili pod svůj dohled. Začali sledovat bohoslužby a zakázali církvi pracovat mezi mládeží a na veřejnosti. Církve měly relativní svobodu jen v zemích neobsazených Německem.¹¹³

¹¹⁰ SLÁDEK, Karel a kol.: *Monoteistická náboženství a stát*. Červený Kostelec 2009, s. 101-102.

¹¹¹ Tamtéž, s. 102.

¹¹² ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 134-138.

¹¹³ Tamtéž, s. 139-141.

Ve válce zvítězily Sovětský svaz, Velká Británie a Spojené státy americké v roce 1945 a relativní svobody se dostalo i křesťanským církvím.¹¹⁴

2.2.2 Nový zákon

Nový zákon je sepsán v řečtině. V poměru ke Starému zákonu má asi třetinový rozsah. Starý i Nový zákon byly oba sepsány se záměrem co nejpřesněji zobrazit Boží plán spásy, jeho záměr s člověkem a jednání s ním. Jeho obsahem jsou čtyři evangelia, Skutky apoštolské, listy různého druhu, apokalyptická kniha.¹¹⁵

První část Nového zákona tvoří čtyři evangelia – evangelium podle Matouše, Lukáše, Marka a Jana. Evangelia popisují Ježíšův život, smrt a vzkříšení. Ježíš se narodil v Betlémě, ale svůj život prožil v Nazaretě. Už jeho narození bylo výjimečné, narodil se, aby spasil svět. Evangelia jeho dětství popisují velmi málo.¹¹⁶

Nejstarším je Markovo evangelium, které začíná Ježíšovým křtem a Janem Křtitelem, který kázal, že Ježíš je Mesiáš, na kterého židé čekají, popisuje Ježíšovy skutky a utrpení. Na začátku Matoušova evangelia stojí narození Krista, popisuje nadpřirozené početí a situaci až do Ježíšova křtu. Dále pokračuje až do zjevení v Galileji. Evangelium vzniklo pravděpodobně mezi léty 80–90 n. l. a za jeho autora je považován řecky mluvící žid. Dá se říci, že evangelium podle Matouše je napsané nejpilněji.¹¹⁷

Lukášovo evangelium vzniklo později než Matoušovo, ale obsahuje stejné části. Jeho autor byl vzdělaný, ale bez geografických znalostí. Evangelium vzniklo mimo Palestinu. Pro Janovo evangelium jsou charakteristické delší související příběhy s Ježíšovými promluvami.¹¹⁸

Skutky apoštolů začínají tam, kde končí evangelia. Popisují vznik křesťanské církve v Jeruzalémě a počátky misí do Středomoří, hlavně misijní činnost apoštola Pavla. Prolínají se zde různé zdroje. Kniha je napsána stejným autorem jako Lukášovo evangelium. Pravděpodobně vznikla zanedlouho po něm.¹¹⁹

¹¹⁴ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 139-143.

¹¹⁵ BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012, s. 21.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 21-22.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 23.

Listy Nového zákona jsou hlavně listy apoštola Pavla, které sepsal jednotlivým církevním obcím a jejich představitelům. Následují pastýřské listy, které jsou dokladem toho, že křesťanství potřebuje rozvíjet a utvořit si určitou strukturu a hierarchii. Další uskupení sedmi listů je nazýváno jako listy katolické.¹²⁰

V poslední části Nového zákona Zjevení Janovo či Apokalypsa v symbolických obrazech kritizuje křesťanské obce a předpovídá budoucnost křesťanství. G. Baumann píše: „*Vize proroka Jana se zabývají znamením konce světa a dním během tohoto konce, jako například rozhodující bitvou v Harmagedonu.*“ Text vznikl pravděpodobně na konci 1. století n. l. v Malé Asii.¹²¹

2.2.3 Křesťanství na území České republiky – historie a současnost

Při již zmiňovaném stěhování národů bylo přistěhovalci přijímáno křesťanství. Do českých zemí se křesťanství dostalo roku 845, kdy bylo v Řezně pokřtěno čtrnáct českých vévodů. Kníže Rastislav kolem roku 862 poslal pro misionáře z Cařihradu a roku 863 přišli na Velkou Moravu Konstantin a Metoděj ze Soluně. Tito dva bratři jsou nazýváni apoštolové Slovanů, přinesli s sebou křesťanskou víru, nové písmo – hlaholici a jazyk, staroslověnštinu. Moravský kníže Rastislav v listu pro byzantského císaře Michaela III. napsal: „*Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takové učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil, aby též jiné kraje nás napodobily. Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učitele, neboť od Vás se vždy dobrý zákon šíří do všech krajů*“¹²² Cyrilometodějská misie zaujímá v české i byzantské historii unikátní místo.¹²³

Mezi nejvýznamnější osobnosti 10. století patří kněžna Ludmila, která ve víře vychovávala svého vnuka Václava. Svatý Václav (925– 929 nebo 935) se stal patronem české země. Roku 973 vzniklo pražské biskupství a s ním přišel i rozvoj vzdělanosti.

Jeho prvním biskupem se stal Dětmar a hned po něm, roku 982, Vojtěch, který v Prusku zemřel mučednickou smrtí. Roku 1063 bylo zřízeno samostatné olomoucké biskupství na Moravě. V době 11. století začaly v českých zemích existovat tzv. vlastnické kostely, které byly majetkem majitele půdy, na které byly postaveny.

¹²⁰ BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012, s. 23-24.

¹²¹ Tamtéž, s. 23-24.

¹²² IVANOV, Sergej A.: *Byzantské misie aneb je možné udělat z „barbara“ křesťana*. Červený Kostelec 2012, s. 150.

¹²³ Tamtéž, s. 150-154.

K dalšímu rozvoji vzdělanosti a křesťanství přispívaly kláštery. Jako příklad uvádím Břevnovský klášter, Sázavský klášter a mnoho dalších. Mezi nejvýznamnější představitele křesťanství 12. století patří Anežka Česká, která pečovala o chudé, staré a nemocné a založila špitál sv. Františka v Praze. Další významnou postavou tohoto období byla Zdislava z Lemberka, která taktéž založila špitál pro chudé a nemocné. 13. a 14. století bylo dobou vzestupu církevní moci. Byla zrušena svátost oltární pod obojí způsobou, která existovala až do 13. století. Postupně byl v našich zemích zaváděn celibát, který byl roku 1039 ustanoven papežem Inocencem II. Lidé se stále více zapojovali do církevního života, vykonávali poutě a vzrůstala jejich zbožnost. Církev se stala nezávislou, byla nositelkou kultury, vzdělání, vědy a sociálních služeb. Její rozkvět byl i počátkem jejího neblahého vlivu.¹²⁴

Ještě dávno před reformací se našli jednotlivci, kteří usilovali o nápravu zbožnosti a života. V Čechách tuto nápravu podporoval i císař Karel IV. (1344/1346–1378), který zřídil roku 1344 arcibiskupství v Praze a prvním arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic, ve kterém měl velkého pomocníka. Následujícím arcibiskupem byl Konrád Waldhauser, původem Němec, který měl vliv hlavně na německé měšťany v Praze. Dalšími byli Milič z Kroměříže, Matěj z Janova nebo Tomáš ze Štítného.¹²⁵

Reformace v našich zemích je spojena se jménem Jan Hus. Jan Hus kázal, že se církev odvrátila od poslušnosti božího slova a Krista. S církví bojoval od roku 1409, ale svůj boj dne 6. července 1415 prohrál, byl upálen jako kacíř. Necelý rok po Husovi, 30. května 1416, byl upálen jeho věrný přítel Jeroným Pražský. Husovi přívrženci, zvaní husité, rovněž usilovali o nápravu církve. Katolická církev na ně posílala křižácké výpravy, v jejichž čele stál tehdejší uherský král Zikmund Lucemburský (1419–1437), který se chtěl stát českým panovníkem. Vůdcem husitů se stal Jan Žižka z Trocnova, který jim velel po čtyři roky, do roku 1424. Jejich střediskem se stalo město Tábor. Po Žižkovi se na deset let stal vůdcem husitů Prokop Holý. Táborité byli poraženi dne 30. května 1434 v bitvě u Lipan. V době husitských válek se většina Čechů odvrátila od katolické církve a patřila k tzv. církvi husitské – utrakvistické (podobojí).¹²⁶

Prvním utrakvistickým arcibiskupem se stal Jan Rokycana. Za nedlouho vznikla na území Čech další evangelická církev – Jednota bratrská v čele s učitelem Petrem

¹²⁴ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 37-39.

¹²⁵ Tamtéž, s. 62-65.; FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 351.

¹²⁶ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 63-74.

Chelčickým. Hned po svém založení se jednota bratrská odloučila od římské církve, Písmo svaté položila za jediný základ víry a církevní zřízení byly budovány podle apoštolské církve. Byli odstraněni kněží a katolické pojetí svátostí a v kázání se omezila jen na kázání božího slova a vysluhování svátostí. V jednotě panovala vysoká kázeň. Požadavky církve převýšily kompaktní a byly vystaveny pronásledování. Proti Jednotě bratrské stála katolická, ale i utrakvistická církev. Za doby Ferdinanda I. (1526–1564) a Maxmiliána II. (1564–1576) se většina utrakvistů začala rovněž přiklánět k evangelijní zvěsti a vznikla církev novoutrakvistická. Novoutrakvisté už se nespokojili s kompaktní. Potíže ze strany Ferdinanda I. i Maxmiliána II. začaly hrozit i utrakvistům. Tyto potíže přispěly ke sblížení utrakvistů a jednoty. Za vlády Maxmiliána II. se utrakvistické stavy pokusily o náboženskou svobodu, ale byly odmítnuty. Společně s Jednotou bratrskou vypracovaly české vyznání víry (Českou konfesi). Maxmilián konfesi odmítl potvrdit písemně, jen prohlásil, že nebude stavům v náboženské otázce dělat překážky. Stejně tak prohlásil i císař Rudolf II. (1576–1611). Rudolf II. však svůj slib neplnil, hlavně z důvodu, že katolická církev čím dál více usilovala o zničení reformace. Obnovil Svatojakubský mandát¹²⁷ proti kacířům a na vedoucí místa úřadů dosazoval katolíky. Pro stavy bylo výhodné, když se Rudolf II. dostal do válečného konfliktu se svým bratrem, uherským králem Matyášem. V konfliktu potřeboval pomoc českých stavů, kteří toho využili a dali mu roku 1609 k podepsání majestát. Tento majestát dal plnou náboženskou svobodu nejen stavům, ale i poddaným na královských a šlechtických statech.¹²⁸

Když měl na český trůn nastoupit Ferdinand II. (1617–1637), který měl k reformaci nepřátelský vztah, tak se Češi odvážili povstat a na trůn dosadili evangelického kurfiřta Fridricha Falckého (1619–1621). Ferdinand II. chtěl povstání potlačit, čímž začala třicetiletá válka. Ve třicetileté válce šlo o budoucnost všech církví ve střední Evropě. České stavovské povstání skončilo bitvou na Bílé hoře dne 8. listopadu 1620. Dne 21. června 1621 bylo popraveno dvacet sedm vůdců povstání, roku 1624 byli ze země vykázáni všichni evangeličtí kazatelé a roku 1627 byli ze země

¹²⁷ Svatojakubský mandát vydal král Vladislav Jagellonský proti Jednotě bratrské. Byl vyhlášen roku 1508 a přikazoval uzavírání českobratrských sborů, pálení knih a převod českobratrských učitelů na učitele katolické. (ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 77.)

¹²⁸ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 74-79.

vypovězení i všichni svobodní obyvatelé, kteří nepřistoupili na katolickou víru. Tehdy naší zemi opustila většina české inteligence.

Třicetiletá válka trvala do roku 1648 a byla ukončena Vestfálským mírem. Naše země byly vydány Habsburkům a protireformaci. I přesto zde zůstávali tzv. tajní evangelíci. Útočištěm českých evangelíků se staly Uhry a Slovensko, kde byla protireformace také těžkým utrpením, ale úplného vítězství nikdy nedosáhla.¹²⁹

V Rakousko–Uhersku rovnoprávnost evangelických církví s katolickou nastala až Protestantským patentem, který byl vydaný dne 8. dubna 1861 za císaře Františka Josefa I. 18. století bylo počátkem rozvoje vědy. Objevy vědy a technické vymoženosti byly přijímány i církvemi.¹³⁰

Po první světové válce byly v nově vzniklém Československu upřednostňovány spíše evangelické církve. Byly zřízeny dvě nové církve – Českobratrská církev evangelická a Církev československá.¹³¹

Během druhé světové války docházelo k utiskování náboženství i v našich zemích. V Československu přišla výrazná změna za únorového převratu v roce 1948. Komunistická strana zformovala hospodářský, společenský a kulturní život na základě marxisticko-leninského vzoru. Církve tímto prodělaly velké změny. Zřízením Státního úřadu pro věci církevní v roce 1949 byly přijaty nové církevní zákony, které zavedly kontrolu nad životem církví a náboženských společností v bývalém Československu.¹³²

Dnes jsou postoje ke křesťanství na našem území dány hlavně ryze historickými příčinami. Stále více stoupá počet obyvatel bez vyznání. Dnes se počet věřících katolíků pohybuje kolem 2,7 miliónu obyvatel. I přesto má římskokatolická církev v České republice dominantní postavení. Celkový počet obyvatel, kteří se hlásí k náboženskému vyznání, se pohybuje kolem tří miliónů. Další dvě dominantní církve jsou Českobratrská církev evangelická a Církev československá husitská, které však z hlediska počtu věřících stojí daleko za církví římskokatolickou. Po těchto dominantních církvích následuje pravoslavná církev, která je složena hlavně z imigrantů. Když srovnáme Českou republiku s jejími sousedy, tak zjistíme, že její sousedé mají mnohonásobně vyšší stupeň religiozity.

¹²⁹ ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990, s. 99-100.

¹³⁰ Tamtéž, s. 101.

¹³¹ Tamtéž, s. 135.

¹³² Tamtéž, s. 141-143.

Nejvíce věřícího obyvatelstva žije v regionech jižní a střední Moravy a nejméně věřícím regionem jsou severní Čechy, hlavně v oblasti Podkrušnohoří. Více věřícího obyvatelstva žije na venkově.

Podle mého názoru jsou křesťané v České republice vnímání diferencovaně. Následkem dějinných okolností je u mnoha občanů možná nedůvěra k církvi. Domnívám se, že děti, které pocházejí z věřících rodin, svou víru většinou neprojevují, a to z důvodu možného posměchu svých vrstevníků.¹³³

2.3 Islám

2.3.1 Historický nástin islámu

Islám je druhé největší náboženství na světě. Zahrnuje propracovaný právní systém a také rozsáhlý soubor kulturních vzorů.

O. Neužil a A. Mizerová ve své publikaci *Islám a jeho svět* píší: „*Dějinné počátky islámu jsou spojeny s působením jeho proroka Muhammada v rodném městě Mekce a v posledních deseti letech v Medíně.*“¹³⁴ V Mekce se mu pro víru v jednoho Boha vysmívali a napadli jej, proto v roce 622 přesídlil do Medíny, kde se stal uznávanou hlavou nového nábožensko-politického společenství. Toto Muhammadovo přesídlení z Mekky do Medíny se nazývá hidžra. Nové náboženství se mu podařilo rozšířit na celém Arabském poloostrově. Jeho nástupci se nazývali chalífové, kteří dokázali svými vojenskými úspěchy a zdařilou administrativní praxí postavit základy říši, která se během jednoho století rozprostírala od Španělska až po Indii.¹³⁵

Spolu s judaismem a křesťanstvím se řadí do rodiny předovýchodního monoteismu. O. Neužil a A. Mizerová píší: „*Muslimové rádi používají výrazu „tři nebeská náboženství.*“¹³⁶ Můžeme také slyšet o tzv. abrahámovských náboženstvích, mělo by nám to ukázat společnou úctu k jednomu patriarchovi, v muslimském pojetí prorokovi, Abrahamovi.¹³⁷

Islám jako jediný z těchto tří náboženství vznikl v plném světle historie. O Muhammadově životě máme k dispozici líčení autorů, kteří žili v 8. a 9. století. Je to

¹³³ http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04

¹³⁴ NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995, s. 11.

¹³⁵ Tamtéž, s. 11.; KROPÁČEK, Luboš: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 16.; SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 18.

¹³⁶ NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995, s. 11.

¹³⁷ Tamtéž, s. 11-12.

Idn Isháqa, který zemřel roku 767 a Ibn Sa'da, který se dožil roku 845. Mezi další prameny islámu můžeme zahrnout hlavně krátká vyprávění o prorokových činech a výrocích, důležitá jsou naučení, které odpovídají na věroučné, morální nebo náboženské a právní otázky, které byly kladeny prorokovi v určitých situacích. Tyto naučení se nazývají Hadisy a jsou hned po Koránu druhým kanonickým základem, z nějž se v 8. století vytvořil a ustavil systém islámského práva. Hadisy však nejsou důvěryhodným pramenem stejně tak nejsou důvěryhodné pro islámské právníky. Odrážejí dílčí zájmy, zvyklosti.¹³⁸

O. Neuzil a A. Mizerová píší: „*Základní sumu poznatků o tom, jak vznikl islám, přináší ovšem Korán spolu se vším, co dokážeme bezpečně říci o postupném ustavování jeho textu, tedy o tom, co muslimové chápou jako časové vymezení a důvody zjevení či seslání jednotlivých koránských veršů a súr.*“¹³⁹

Existují tři směry úvah o vzniku islámu. První úvaha tvrdí, že Islám vznikl v prostředí, kde bylo převažující taroarabské pohanství vystaveno vlivům židovských obcí a křesťanských heterodoxních sekt.

O. Neuzil a A. Mizerová uvádí: „*Z jiného úhlu je spojení islámu s biblickými sakrálními dějinami začleňováno také do zkoumání věroučných tradic, které se vracejí až k Abrahamovi.*“¹⁴⁰

Další úvahy vychází z představy o původním čistém monoteismu, který spontánně vyznávali obyvatelé pouště. Je to pojetí Aloise Musila a Angličana T. E. Lawrence. Toto pojetí je blízké domněnce o původním všelijakém pramonoteismu.

Největší rozkvět přišel v 8. století za vlády dynastie Abbásovců. V islamizovaných zemích museli křesťané platit vyšší daně, aby byli tolerováni. Do těchto míst byly podnikány křížové výpravy, které měly ochránit poutníky a znovuzískat křesťanská svatá místa v Palestině.

Muhammed přímo přikázal podle svého osobního vzoru zavést v obci závazná pravidla pro bohoslužbu a základní soubor povinností věřících vůči Bohu. Bylo jich pět, tedy pět pilířů islámu a jsou jimi vyznání víry (šaháda), modlitba (salát), náboženská sociální daň (zakát), třicetidenní půst v měsíci ramadánu (saum) a pouť do Mekky (hadždž). Šaháda by měla každého muslima provázet od narození. Je pošeptána do ucha

¹³⁸ NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995, s. 11-12.

¹³⁹ Tamtéž, s. 12.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 12.

každému novorozenci, který si ji odnese až do hrobu. Rozděluje se na dvě části. Nejprve muslim dosvědčí existenci jediného Boha a nikoho nebo nic jiného k němu nepřidružuje. Přidružování je vlastně polyteismem. Potom dosvědčí, svou víru v Muhammeda jako proroka a jeho posláním. Přijímá Korán za autentické slovo Boží.¹⁴¹

V islámském náboženství nikdy nebyla vytvořena zvláštní církevní organizace. O. Neužil a A. Mizerová píší: „*Obec věřících splývá pro praktické účely s muslimským státem a o správný výklad koránského učení pečují zejména vzdělanci v náboženských vědách (ulamá) a islámští právníci (fuqahá).*“¹⁴²

Po Muhhamadově smrti se vládcem Mediny stal jeden z jeho nejbližších, Abú Bakr. Ten za dva roky na to zemřel, ale ještě před tím, se souhlasem muslimské obce, jmenoval svým nástupcem Umara al-Chattába, který vládl deset let. Před smrtí stanovil Umar sedmičlennou radu, která měla navrhnout následovníka. Nakonec byl třetím chalífou zvolen Uthmán bin Affána, po něm čtvrtým chalífou Alí, který byl roku 661 zavražděn. Tito první čtyři chalífové jsou označováni jako jdoucí správnou cestou, neboli pravověrní. Během jejich vlády se islám rozšířil do všech koutů světa.¹⁴³

Abú Bakr viděl hrozbu v Byzantské říši a Íránu, proto sestavil armádu a snažil se najít mírové řešení a poslal do Konstantinopole vyslance. Tehdejší byzantský císař Hérakleios však měl úplně jiné představy. Abú Bakr a později i jeho nástupce Umár se postupně začali zmocňovat jednoho íránského a syrského města za druhým. Lid, se kterým muslimská vojska zacházela laskavě, uctivě a mírně, je vítal jako osvoboditele. Podobný osud měl i Írán, i přes snahy íránského císaře Jazdríga najít pomoc Číny a dalších sousedních zemí. Za chalífa Umara ovládl islámský svět území od Libye po Afghánistán a od Arménie k dnešnímu Pákistánu a Indii. Chalífa Uthmán vsoupl se svými vojsky až do Španělska a Číny a za vlády Alího byla pod nadvládou islámu celá polovina tehdy známého světa.¹⁴⁴

Po zavraždění posledních dvou chalífů vnikl do muslimského světa rozkol. Vznikly tři skupiny, které spolu soupeřily. První skupina prosazovala zanechání chalífátu v Prorokově rodině. Druhá skupina tvrdila, že panovník by měl být zvolen na

¹⁴¹ NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995, s. 14.; SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 53-55.; KROPÁČEK, Luboš: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 91-116.

¹⁴² NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995, s. 16.

¹⁴³ KROPÁČEK, Luboš: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 25-27.; SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 68-71.

¹⁴⁴ SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 72-73.

základě všeobecného souhlasu a porad. Třetí skupina byla menšinou s politickými ambicemi a vojenskou silou.

Zvítězila poslední třetí skupina a chalífou se stal Mu'áwija, který byl po dvacet let místodržitelem v Sýrii a založil dynastii Umajjovců. Jeho nástupcem se stal Jazíd. Proti Jazídovi povstali následovníci v Prorokově rodině, kteří se shromáždili kolem Husajna, syna Alího. Stoupenci byli povražděni roku 680 v bitvě u Kerbelá. Dynastie Umajjovců vládla v letech 661–750. Nebyla tak zbožná ani oddaná, ale vyznala se hlavně v budování a dobývání.¹⁴⁵

„Zlatý věk“ islámu začíná roku 750 nastolením dynastie Abbásovců. V době jejich chalífátu došlo k velkému rozkvětu, byla politicky rozdělena muslimská společnost, a to nejprve na dvě části a později na menší království. Abbásovcí pocházeli z rodiny prorokova strýce Al – Abbáse. Vládli v Bagdádu a nezajímali se o dobovačné války, ale o shromažďování vědomostí a také vnitřními sváry. Jednou z roztržek došlo k založení Umajjovské dynastie v Andalusii. Abbásovcí usilovali o ilm, tedy o vědění. Jejich potřeba „vědění“ islám posunula ke světové civilizaci. Důraz byl kladen na vědomosti získávané od jiných civilizací, jako byla babylonská, řecká, indická, čínská a perská. Během krátké doby byly řecké, čínské, perské a syrské knihy přeloženy do arabštiny. Po přeložení knih bylo úkolem jejich kritické třídění a analyzování. Na základě toho se rozhodlo o přijetí nebo odmítnutí jiných civilizací. V 8. století začali vyrábět knihy na pergamenu a papyru, poté se naučili od Číňanů výrobu papíru, které obohatili o několik důležitých věcí a výroba papíru se tak stala průmyslovým odvětvím. Díky „průmyslu vědění“ vzniklo nové řemeslo, warakíni. Warakíni rychle a přesně přepisovali rukopisy. Warakíni si vyráběli vlastní papír a vlastnili knihkupectví. Nejslavnější knihkupectví v Bagdádu vlastnil bibliofila Al – Nádím. Bylo v něm přes tisíc rukopisů. Základní vzdělávací institucí byly zpočátku mešity. Poptávka po vzdělání však rostla a bylo nepraktické vzdělávat se v mešitě, která sloužila k modlení a učení Koránu. Novým vzdělávacím ústavem se stala madrasa neboli kolej. S vývojem madras se objevila i výstavba džamíji, neboli univerzity. Tím vznikla nejstarší univerzita na světě, Al – Azhár, která byla vystavěna v Káhiře roku 970.¹⁴⁶

Islám se stal pro západní země teologickým, politickým i intelektuálním problémem. Z teologického hlediska Evropa proroka Muhammeda pouze kritizovala a

¹⁴⁵ SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 74.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 76-86.

očerňovala. Z politického hlediska vyslala Evropa na islám řadu křížových výprav. Z intelektuálního hlediska vytvořila Evropa řadu vědních oborů, aby mohla muslimské vědění a dějiny ovládnout.¹⁴⁷

Islám se tedy pro Evropu stal pohanským nepřítelem. Zdůvodnit války proti němu bylo snadné. V listopadu 1095 na Clermontském koncilu byla papežem Urbanem II. vyhlášena první křížová výprava. Byla to „válka ve jménu Božím“ pro svobodu Jeruzaléma. Nejprve křižáci vraždili židy v Evropě, do Jeruzaléma vkročili dne 15. července 1099. Bylo pobito sedmdesát tisíc mužů, žen a dětí. Jeruzalém byl znovu dne 2. října 1187 muslimy obsazen. Tehdy do města vstoupil chalífa Saláh – ad – Dín, který přikázal, že nesmí být ublíženo jedinému křesťanovi a křesťanská místa budou chráněna. Křižáci mluvili o islámu jako o zlé a temné síle Evropy a tím měli vliv i na vnímání islámu v Evropě.¹⁴⁸

Muslimové začali proti evropskému imperialismu bojovat hned po nástupu kolonialismu. Válečně na Evropu nestačili, a tak proti kolonialismu chtěli bojovat obrodou islámu a sjednocením muslimského světa. Mezi první pokusy patří pokus zvrátit úpadek islámu na Arabském poloostrově Muhammadem Ibn Abdulwahhábem. Ten sjednotil arabské kmeny a založil v Arábii moderní stát. Jeho zetěm byl Muhammad Ibn Sa'úda, podle kterého je pojmenována dnešní Saudská Arábie. Další reformy a hnutí muslimského světa se objevily v celém muslimském světě.¹⁴⁹

Na konci 19. století se objevilo panislámské hnutí, které mělo za cíl sjednocení snah regionálních hnutí a vytvoření mezinárodní islámské síly. Největším představitelem hnutí, který nabádal celý muslimský svět, aby povstal proti evropskému imperialismu, byl Džamáluddín Afghání. Afghání se spojil s egyptským muftím Muhammadem Abduchem a společně vydávali arabský týdeník *Urwat al – Wuthqa*, ve kterém byly utvářeny myšlenky a ideály celé generace muslimských ideálů. Ve 30. letech minulého století vznikly dvě nejvlivnější organizace islámu. Byly to hnutí *Muslimských bratří* založené egyptským učitelem Hasanem al –Banném a hnutí *Džamát-e-Islamí* založené v Indii novinářem Abú-l-A'lá Mawdúdí.¹⁵⁰

¹⁴⁷ SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 136.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 137-140.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 143.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 147.

Ve 40. a 50. letech 20. století se mnoha muslimským zemím podařilo získat samostatnost. Islámský svět se rozprostíral od pobřeží Senegalu a Maroka k Tichému oceánu a indonéským ostrovům a od severu na jih z Turecka do Somálska. Na konci studené války získalo samostatnost dalších šest muslimských států, Uzbekistán, Kazachstán, Kirgizstán, Turkmenistán, Tádžikistán a Azerbájdžán. Celosvětová muslimská obec neboli umma je nadnárodní entitou se společnou náboženskou historií a kulturou. V nemuslimských zemích se nachází jedna třetina ummy. Nejpočetnější menšina se nachází v Indii.¹⁵¹

2.3.2 Korán

Snahy vytvořit sjednocený a jediný psaný text o islámu se objevily hned po Muhammadově smrti. Jak již bylo napsáno v předchozí kapitole, po Muhammadovi nastoupil první chalífa Abú Bakr, který dal pokyn hlavnímu písaři, aby shromáždil všechny zapsané fragmenty Koránu. Text, který nechal Abú Bakr sestavit, byl v roce 634 po jeho smrti svěřen druhému chalífovi Umarovi. Umar ho dále svěřil své dceři Hafse. Roku 644, po smrti Umara, stanovil třetí chalífa Uthmán výbor, který byl vedený Zajdem ibn Thábitem. Tento výbor měl vytvořit šest kopií tohoto koránského originálu. Po dokončení kopií proběhlo na příkaz Uthmána shromáždění prorokových druhů a veřejné čtení „autentické verze“ Koránu. Uthmán dále nařídil zničení všech ostatních kopií a rozeslání všech „autentických“ vydání do všech středisek islámského světa. Text, který je napsán v dnešním Koránu je naprosto stejný jako tehdejší „autentické“ vydání chalífy Uthmána.¹⁵²

Korán nemůžeme srovnávat s jinými náboženskými texty. Tóra, Bible, Mahábhárata, Ramájána vyprávějí o dávných lidech a jsou lineárními texty s chronologickým uspořádáním nebo s logickým začátkem, koncem či prostředkem. Korán také obsahuje některé příběhy o prorocích nebo dřívějších národech, je rytmickou prózou, epickou básní a symfonií v jednom velkolepém textu.

Korán má 114 súr neboli kapitol, a je v něm obsaženo 6 236 veršů. Říká se o něm, že je díky své struktuře nenapodobitelným. Jeho struktura je pevně propojená podstatou každého slova, krásou jazyka a jemností stylu. Korán je velmi snadno

¹⁵¹ SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 149.

¹⁵² Tamtéž, s. 37-39.

zapamatovatelný, mladí muslimové se ho učí nazpaměť jako jedinou knihu na světě. Lidé, kteří se naučili Korán z paměti, se nazývají háfíz a po světě jich chodí milióny.¹⁵³

Z. Sardar a Z. A. Malik ve své knize říkají: „*Korán je určen všemu lidstvu bez rozdílu rasy, místa a času.*“¹⁵⁴ Jako hlavní téma má Boha, lid, společnost, přírodu, rozum, proroctví a zjevení. Obsahuje 250 legislativních veršů udávajících pravidla, které se vztahují ke společenskému a ekonomickému životu a trestnímu a mezinárodnímu právu.

Poselství a obsah Koránu je shrnut v první kapitole a je označen jako Fátíha nebo umm al-Kitáb. Tato první kapitola tvoří také první část každé muslimské modlitby. Muslimové ji opakují až sedmáctkrát denně při odříkávání pěti povinných denních modliteb.¹⁵⁵

Korán měl na dějiny lidstva nebyvalý dopad. Jak píše Muhammad Asád, jeden z nejuznávanějších překladatelů a komentátorů Koránu ve 20. století: „*Korán, více než kterýkoli jiný známý jev zásadně ovlivnil náboženské, společenské a politické dějiny světa. Žádná jiná posvátná kniha neměla podobný okamžitý účinek na život lidí, kteří poprvé slyšeli její poselství. Jejich prostřednictvím ovlivnila následující generace a celý vývoj civilizace. Kniha otřásla Arábií a z ustavičně válčících kmenů udělala národ; během několika desetiletí se rozšířila daleko za hranice arabského světa a vytvořila první ideologickou společnost v dějinách lidstva; díky důrazu kladenému na vědomí a vědění probudila mezi svými následovníky ducha intelektuální zvědavosti a nezávislého zkoumání, jenž nakonec vyústil v úžasné období učení a vědeckého bádání, které vyneslo svět islámu na vrchol jeho kulturní vyspělosti. Kultura rozvíjená skrze Korán pronikala nesčetnými cestami do mysli středověkých Evropanů a dala podnět k oživení západní kultury, již nazýváme renesancí. V průběhu času se tak stala odpovědnou za zrození toho, co bývá označováno za „věk vědy“ – je to doba, v níž dnes žijeme.*“¹⁵⁶

Korán byl již v minulosti přeložen do všech možných jazyků, ale překlad Koránu nikdy nemůže být Koránem, neboť je doslovným slovem Božím pouze v původním textu.¹⁵⁷

¹⁵³ SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas.: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004, s. 40-41.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 42.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 42-43.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 48.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 47.

2.3.3 Islám na území České republiky – historie a současnost

České země o islámu poprvé slyšely od židovského kupce Ibrahína Ibn Jakúba, který v 10. století do země dorazil. Na konci 16. století ohrožovali dolní Moravu osmanští Turci a podařilo se jim část obsadit. Kolem roku 1699 byli rakouskými vojsky zatlačeni zpět na jih. V 19. století se začíná objevovat o orientální a islámskou kulturu zájem a vzniká minaret v Lednici. Na území Rakousko-Uherska byl islám uzákoněn roku 1912, a to hlavně kvůli částečně muslimské Bosně a Hercegovině, která byla roku 1908 Rakousko-Uherskem anektována.¹⁵⁸

Vznikem Československa byla uznána kontinuita zákonů bývalé monarchie a tím i právní postavení muslimů na našem území. V té době jich zde žilo velmi málo, byli to hlavně přistěhovalci z Bosny a čerkeští a tatarští emigranti ze Sovětského svazu a čeští konvertité. Roku 1934 vznikla první Muslimská náboženská obec pro Československo (Al-Ittihád al-Islámí) s ústředím v Praze. Obec byla složena asi ze sedmi set osob, z toho deset českých konvertitů. Povolení dostala až s nacistickou okupací. Rok po únorovém převratu se rozpadla. Denisa Červenková ve své knize *Islám v českých zemích* píše: „Dnešní Al-Ittihád al-Islámí v České republice trvá na názoru, že jeho kontinuita s předválečnou organizací nebyla z právního hlediska přerušena.“¹⁵⁹ I časopis Hlas, dnešní orgán Ústředí muslimských náboženských obcí v ČR, navazuje názvem a číslováním ročníků na časopis Hlas, který byl vydáván před válkou. Dlouholetým předsedou českých muslimů byl profesor Mohammed Alí Šilhavý z Třebíče. V roce 1968 probíhaly další neúspěšné pokusy o obnovení obce. V sedmdesátých a osmdesátých letech organizace nefungovala, a tak se muslimové museli ke společné modlitbě scházet v soukromých bytech. V této době na naše území přišel i větší počet muslimských studentů, u kterých se předpokládalo, že smýšlejí protiimperialisticky a prosovětsky. K muslimské víře se veřejně přihlásili až po roce 1989.¹⁶⁰

Po pádu komunismu tvořili velkou část islámské obce studenti, kteří zde absolvovali nebo studovali vysoké školy. Mnoho z nich se oženilo s českými ženami, které někdy přesvědčili i ke konverzi k islámu. Další početná skupina byla složena

¹⁵⁸ NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995, s. 100-101.; ČERVENKOVÁ, Denisa: *Islám v českých zemích*. Praha 2009, s. 22.

¹⁵⁹ ČERVENKOVÁ, Denisa: *Islám v českých zemích*. Praha 2009, s. 23.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 22-24.

z exulantů a azylantů z Iráků, Palestinců a Kurdů. Postupně do Čech přijížděli Turci, Arabové a utečenci z bývalého Sovětského svazu. Mezi léty 1992 a 1995 do naší republiky přišli uprchlíci z Bosny, ale i muslimové ze severní Afriky, kteří měli za cíl v zemi „kšeftovat“ s valutami a drogami. Tato skutečnost nadále přispívala k vytváření negativního obrazu proti muslimům. Ale i přesto nebyly v České republice vyvolány výrazné xenofobní tendence.¹⁶¹

Po roce 1989 bylo vynaloženo velké úsilí pro registrování islámu jako státem uznávaného náboženství. Dodnes toho nebylo v plné míře dosaženo. Červenková píše: „Podle federálního zákona č. 308/1991 a zákona české národní rady č. 161/1992 o registraci církví a náboženských společností byly uznány pouze již dříve registrované křesťanské církve a židovská obec.“¹⁶² Nově registrovány mohly být církve, které předložili seznam deseti tisíc zletilých stoupenců s trvalým pobytem na území České republiky. Státní orgány neuznaly jejich registraci z protektorátu a nepodařilo se jim sestavit ani požadovaný seznam osob. Novou právní úpravu v duchu svobody náboženství, jak ji definuje Listina základní práv a svobod, přinesl Zákon o církvích a náboženských společnostech z roku 2002, novelizovaný v roce 2005 zákonem č. 495/2005. Tato nová pravidla povolovala registraci náboženské společnosti po předložení tři sta podpisů. V roce 2004 ústředí muslimských obcí tohoto statusu dosáhlo.¹⁶³

První mešita na našem území byla vystavěna v Brně, kde přebývá druhá nejpočetnější muslimská komunita, která čítá kolem dvě stě členů a z toho pět českých konvertitů. Magistrát výstavbu povolil pod podmínkou, že bude chybět minaret. Stavba mešity byla dokončena v létě roku 1998. V Praze byla mešita vystavěna o rok později. Nachází se na východním předměstí města Prahy – na Černém mostě a má tři sta až pět set věřících. Muslimové si v centru města pronajali velké místnosti, které slouží jako modlitebny pro muslimy, kteří se nedostanou ve všední den na konec města.¹⁶⁴

Muslimské obce, které dnes v Česku působí, rostou pomalu. Chybí spolehlivé statistické údaje. Se vstupem do Evropské unie byl očekáván větší přísun tureckých a jiných drobných až středních podnikatelů z muslimských zemí. Nestalo se tak. Ale i

¹⁶¹ ČERVENKOVÁ, Denisa: *Islám v českých zemích*. Praha 2009, s. 24-25.

¹⁶² Tamtéž, s. 25.

¹⁶³ Tamtéž, s. 24-25.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 26-27.

přes to je o muslimském obyvatelstvu v našich zemích slyšet, a to hlavně díky mediím. Velkým zdrojem informací o islámu v Čechách jsou větší knižní publikace.¹⁶⁵

V knize *Islám v českých zemích* se píše: „Čeští muslimové se hlásí k myšlence pevného, Bohem daného mravního řádu.“¹⁶⁶ Jak vyplývá z prvního odstavce, tak na rozdíl od západoevropských zemí, není islám v České republice příliš zastoupen. Většinou je vyznáván přistěhovalci a malou částí konvertitů. Přistěhovalci pocházejí hlavně z bývalých socialistických zemí Blízkého východu, kteří studovali v bývalém Československu nebo je tvoří uprchlíci z Bosny a Hercegoviny a národy bývalého Sovětského svazu. Když srovnáme sčítání lidu z roku 2001 a z roku 2011, tak zjistíme, že v České republice ubylo téměř o 700 věřících muslimů. V současnosti jich na našem území žije kolem 3 000.¹⁶⁷

3. Reflexe náboženství v učebnicích občanské výchovy

3.1 Učebnice od 90. let 20. století po současnost

Výuka náboženství by měla v hodinách občanské výchovy probíhat v šestém nebo sedmém ročníku základních škol a primě a sekundě víceletých gymnázií. Jednotlivé učebnice jsou rozděleny do podkapitol, ve kterých je provedena jejich analýza.

3.1.1 Fischerová Daniela a kol. – Občanská výchova pro 6.–9. ročník základní školy, SPN (1993, 1996)

Učebnice má tři části. Její první část byla Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 3. června 1992 schválena a zařazena do seznamu učebnic. Z hlediska formy je učebnice podle mého názoru spíše nepřehledná. Většinou převažuje text nad ilustrací. Jak pro žáky, tak pro učitele nesplňuje všechny podstatné funkce, které by měla učebnice mít. Musíme však mít na paměti, že to byla první narychlo psaná učebnice po revoluci v roce 1989.

Již podle obsahu se nejvíce jeví jako běžná učebnice. Pro představu zde uvádím názvy jednotlivých kapitol učebnice: *Malé příběhy, Pět kapitol o odlišnosti, Zimní*

¹⁶⁵ ČERVENKOVÁ, Denisa: *Islám v českých zemích*. Praha 2009, s. 27-28.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 29.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 28.

procházky, Oldřichův dub, Andorra, Linoleum, Babička s bejbinkou, O skromnosti, O přátelství, Ruce, Uši, Duše, Srdce, Mozek, Člověk – pán přírody, Cirkus, Drogy, O dětech, rodičích a lidské společnosti, Věda a my, Slovo o slovu.

Po přečtení obsahu se může stát, že žák nepochopí, co by se pod kapitolou mělo skrývat, pokud nejsou jednoznačně pojmenovány, jako např. kapitola *Drogy*. Učebnice je většinou tvořena z jednotlivých příběhů, ze kterých plyne nějaké ponaučení. Tématiku náboženství jsem zde našla hned v několika článcích, ale nikde jsem neobjevila ucelený a zřejmý výklad jednotlivých monoteistických náboženství. Jedná se spíše o „pohádky“, které v sobě většinou skutečný výklad co vlastně náboženství je, jak a kde vzniklo a co je jeho podstatou, neobsahují.

Uvedu zde příklad příběhu od Daniely Fischerové o *Podstatě pravdy*, který vypráví o vzniku sekt. Sekty vznikly, když tři mudrcové hledali pravdu, byl k nim seslán Bůh Ganéša, každý od seslaného Ganéši pochopil pravdu jinak – jeden za podstatu pravdy považoval lano, druhý za koberec a ten třetí troubu. Každý začal věřit v něco jiného a vznikly tak tři sekty, které se mezi sebou nenáviděli. Příběh měl žákům říci, že každý se nerad vzdává svého názoru, který přijme za svůj. Tématika náboženství zde vystupuje jen nepatrně.¹⁶⁸

Další příběh *O nejvyšším božském tajemství*, který by podle názvu měl náboženství obsahovat, je opět jen „pohádkou“, která má za úkol žákům vysvětlit některou z podstat lidského chování nebo jednání.¹⁶⁹

Druhá část byla Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy schválena dne 27. dubna 1994 a je vytvořena podobně jako část první. Sice neplní všechny podstatné funkce učebnice, ale je přehlednější než první část.

Druhá kapitola učebnice, do které je náboženství zařazeno, se nazývá *Rok ve svých proměnách a slavnostech*.¹⁷⁰ Na straně dvacáté autor kapitoly, Tomáš Halík, začíná křesťanským rokem a podotýká, že „*neznalost základů křesťanství, biblických vyprávění, morálních zásad, osobností nejdůležitějších světců apod. by znamenalo být cizinci ve vlastní kultuře a kroutit neznale hlavou při mnoha příležitostech – při návštěvě historických památek nebo uměleckých galerií, či četbě mnoha významných*

¹⁶⁸ FISCHEROVÁ, Daniela a kol.: *Občanská výchova pro 6. – 9. ročník ZŠ, 1. část*. Praha 1993, s 10.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 16.

¹⁷⁰ FISCHEROVÁ, Daniela a kol.: *Občanská výchova pro 6. – 9. ročník ZŠ, 2. část*. Praha 1996, s. 18-29.

knih, či poslechu hudby, protože mnohá klasická, ale i moderní díla přinejmenším evropské a americké kultury jsou křesťanstvím významně ovlivněna a bez křesťanství jim prostě nerozumíme.“¹⁷¹ Konečně se tedy setkáváme s kapitolou, která je alespoň z části věnována jednomu z monoteistických náboženství, křesťanství.

Období adventu a Vánoc je věnován dostatečný prostor. Hlavní křesťanské svátky, kterými jsou Velikonoce, jsou v učebnici vysvětleny velmi srozumitelně. Je zde vysvětleno i to, proč jimi nejsou Vánoce, ale Velikonoce, což je velmi správně, protože mnoho žáků, ale v dnešní době i mnoho dospělých lidí se domnívá, že hlavními křesťanskými svátky jsou Vánoce. Vysvětluje i to, proč Velikonoce nemají pevné datum. Boží hod velikonoční se slaví vždy v neděli po prvním jarním úplňku.¹⁷²

Na straně dvacáté páté začíná podkapitola s názvem *Svátky našich národních patronů*, kde je napsáno o nejdůležitějších českých svatých, Cyrilu a Metodějovi, svaté Ludmile, svatém Václavu, svatém Vojtěchu a svaté Anežce České. Pod každým jménem je stručně, ale výstižně napsán život svatého, způsob umučení (zavraždění) a jak je zobrazován (např. sv. Václav je zobrazován v brnění, někdy na koni a na svém štítě má tzv. „svatováclavskou“ orlici). Bible, posvátná kniha křesťanů je v učebnici velmi stručně popsána na straně třicáté první. *„Setkáte-li se někde s Biblií, nebojte se jí. Dá se číst jako jiné knihy, jen se odlišuje tím, že se dá číst celý život, ať jste věřící, nebo nejste. Je v ní lidská zkušenost snad třiceti století. Dozvíte se o podivuhodných věcech, o arše úmluvy, o válkách, o stvoření světa, je tam první zákoník, dále nejkrásnější milostná báseň Píseň písní, která snad kdy byla napsána, píše se tam o krutosti, šlechetnosti, šílenství, králích a jejich rádcích.*“¹⁷³

Je nutné jednotlivé pojmy při výuce vysvětlit. Učebnice neobsahuje výklad judaismu ani islámu, ale je na každém učiteli, jak se k tomu postaví. Při výuce křesťanství může jednu hodinu těmto náboženstvím věnovat i bez použití učebnice, může použít jiné prostředky, např. ofotit vysvětlení islámu a judaismu z jiné učebnice, pracovního sešitu apod.

Třetí část učebnice problematiku náboženství neobsahuje, proto se jí nebudu zabývat.

¹⁷¹ FISCHEROVÁ, Daniela a kol.: *Občanská výchova pro 6. – 9. ročník ZŠ, 2. část*. Praha 1996, s. 20.

¹⁷² Tamtéž, s. 22-24.

¹⁷³ Tamtéž, s. 31.

3.1.2 Valenta Milan – Občanská výchova pro 6. Ročník, Práce (1995)

Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy byla schválena a zařazena do seznamu učebnic základní školy dne 12. května 1995. Oproti předešlé učebnici je více přehledná a pro žáky lépe pochopitelná.

Náboženství spadá do první kapitoly s názvem *Rok v jeho proměnách a slavnostech*.¹⁷⁴ Když opět srovnám obsah náboženství v této učebnici a učebnici předešlé, musím konstatovat, že předešlá druhá část učebnice od Daniely Fischerové a kol. má problematiku náboženství lépe zpracovanou než učebnice, kterou se právě zabývám.

O křesťanství autor začíná: „*Křesťané – a vy už víte, že křesťané jsou lidé, kteří věří v Boha a jeho syna Ježíše Krista – odvozují pracovní týden i sváteční den, tj. neděli, od božského stvoření světa. Poslechněte si, co o tom vypráví jedna z nejstarších knih světa, křesťanská Bible:*“¹⁷⁵

Následuje úryvek z Bible:

„Na počátku všeho stvořil Bůh nebe a zemi. Všude byla tma. I řekl Bůh: Bud' světlo! A učinil tak den a noc.

PRVNÍ DEN.

Řekl také Bůh: Bud' obloha uprostřed vod! A byla obloha.

DRUHÝ DEN.

Poté shromáždil veškerou vodu do moře a stvořil trávu, byliny i stromy nesoucí ovoce.

TŘETÍ DEN.

ČTVRTÉHO DNE stvořil světlo na obloze, aby oddělovalo den od noci a bylo znamením pro rozdělení času dne i roku.

Potom stvořil ryby i ptactvo nebeské a nařídil jim, aby se množili.

PÁTÝ DEN.

ŠESTÉHO DNE pak Bůh stvořil zvěř zemskou naposled pak člověka k obrazu svému.

Tak stvořil Bůh v šesti dnech svět;

*SEDMÉHO DNE odpočíval.“*¹⁷⁶

¹⁷⁴ VALENTA, Milan: *Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ*. Praha 1995, s. 9-12.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 10.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 11.

Po úryvku pokračuje vysvětlením souvislosti mezi křesťanstvím a vznikem našeho letopočtu a rozlišením mezi křesťanským a islámským kalendářem. V tuto chvíli prozatím autor s problematikou, která se týká náboženství, končí.

Začíná se jím znovu zabývat v kapitole *Domov a rodina* a podkapitole *Vánoce*. Křesťanské Vánoce jsou popsány pomocí vyprávění babičky Vilmy svému vnukovi. Myslím, že tato forma textu žáky zaujme a pochopí, proč se Vánoce slaví.¹⁷⁷ Opět se autor od tohoto tématu odmlčí a pokračuje s ním až v předposlední kapitole *Naše vlast* a podkapitole *Mateřský jazyk* (viz příloha 3). Kromě jazykových skupin se zde zabývá i Velikonocemi opět pomocí textu, který vypráví babička svému vnukovi. Myslím, že díky textu žáci znovu a dobře pochopí, co vlastně Velikonoce jsou a že jsou pohádkovou“ formou popsána Bible. Zmíněn je Starý a Nový zákon. Jednoduše se může rozvinout i výklad o judaismu.¹⁷⁸

Při výuce s touto učebnicí je opět je nutné jednotlivé pojmy vysvětlit, popřípadě použít i jiné didaktické pomůcky (články, pracovní sešity nebo i některé internetové zdroje...).

3.1.3 Bílý Jiří – Výchova k občanství pro základní školy, Fortuna (1995)

Učebnice byla schválena a zařazena do seznamu učebnic dne 21. září 1994. Nachází se v ní jen text, bez ilustrací, pro žáky na 2. stupni základních škol je nepřehledná. Zároveň je text napsán velmi složitě, uvádím příklad z první kapitoly z podkapitoly *Počátky výročních obyčejů v našich zemích*: „Úsudek o situaci na našem území si můžeme udělat na základě církevních předpisů z velkomoravského období, které určuje trest pro toho, kdo první den ledna šel koledovat, jako dřív chodili pohané.“¹⁷⁹ Podle mého úsudku není vhodná pro žáky 6. ročníku a to jak pro práci ve škole, tak pro samostudium. Převažuje zde funkce informační.

Výuka náboženství je opět zařazena do šestého ročníku a vyučována v první kapitole *Rok ve svých proměnách a slavnostech*. Jedna z podkapitol nese přímo název *Úloha křesťanství ve vytváření obyčejů*.¹⁸⁰ Jak jsem již zmínila, nejsem si jistá, že tato učebnice je pro žáky 2. stupně základní školy přehledná a srozumitelná. Obsahuje vše

¹⁷⁷ VALENTA, Milan: *Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ*. Praha 1995, s. 58-62.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 81-85.

¹⁷⁹ BÍLÝ, Jiří: *Výchova k občanství pro základní školy*. Olomouc 1995, s. 11.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 9-20.

důležité, ale stylově se spíše hodí pro starší žáky, nebo žáky vyšších stupňů víceletých gymnázií.

Na konci každé podkapitoly následují otázky, na které mají žáci po prostudování podkapitoly sami odpovědět, slouží jako zopakování. Křesťanství je probíráno hlavně ve smyslu obyčejů. Křesťanské svátky a obyčeje jsou vysvětleny podrobně a zajímavě. Chybí zde vysvětlení, co je Bible a judaismus, islám není obsažen vůbec.

3.1.4 Dudák Vladislav a kol. – Seminář ze společenskovedních předmětů pro 2. stupeň základní školy, SPN (1998)

Učebnici jsem zařadila jako praktickou pomůcku pro výuku náboženství v občanské výchově. Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy byla schválena a zařazena do seznamu učebnic dne 2. prosince 1997. Z hlediska formy je vhodná spíše pro učitele, pro žáky by mohla být nepřehledná.

Popisuje všechna monoteistická náboženství a věnuje jim celou kapitolu nazvanou *Náboženství v životě člověka*.¹⁸¹ Začíná otázkami co vlastně náboženství je, jak vznikala, co to jsou sekty apod. a postupně na položené otázky odpovídá. První podkapitola po tomto úvodu má název *Nejvýznamnější světová náboženství*, kde se začíná judaismem a není zapomenuto vysvětlení, proč právě jím: „*Judaismem či židovským náboženstvím začínáme z toho důvodu, že v něm mají kořeny jak křesťanství, tak islám.*“¹⁸²

Vložena je i přehledná mapa světa, ze které je na první pohled zřejmé rozmístění největších světových náboženství. Je vysvětlen Starý zákon a jeho obsah, co je synagoga, kdo je rabín, židovské svátky atd.

Jako druhé monoteistické náboženství je popsáno křesťanství, které je rovněž vysvětleno velmi srozumitelně a výstižně. Kdo byl Ježíš, jak křesťanství vzniklo, Nový zákon, všechny náboženské svátky, termíny jako dogma, pravoslavné církve, protestantismus aj.

Tato učebnice je vlastně první učebnicí, ve které nacházíme výuku islámu. Opět je zmíněno to nejdůležitější. Vysvětluje, kdo byl Muhammad, co znamená pět pilířů islámu, korán, atp. Dále je obsažen i hinduismus, buddhismus a náboženské sekty.

¹⁸¹ DUDÁK, Vladislav a kol.: *Seminář ze společenskovedních předmětů pro 2. stupeň základní školy*. Praha 1998, s. 54-73.

¹⁸² Tamtéž, s. 57.

3.1.5 Dudák Vladislav a kol. – Občanská výchova pro 6. ročník základní školy, SPN (1999)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy schválilo a zařadilo učebnici na seznam dne 2. března 1999. Podle mého názoru je nepřehledná, obsahuje příliš mnoho textu a chybí dostatek ilustrace.

Náboženství je zde pouze zmíněné v kapitole *Co všechno dokáže člověk aneb o kultuře a lidské společnosti* a podkapitole *Tři hlavní součásti kultury*.¹⁸³ U této učebnice záleží na každém učiteli, zda hodinu náboženství věnuje nebo ne. Popřípadě může využít jiných zdrojů nebo didaktických textů, např. internetových zdrojů, článků, čítanek apod.

3.1.6 Janošková Dagmar a kol. – Občanská výchova s blokem rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia a Občanská výchova a rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus (2003, 2004)

Konečně se dostávám k velmi oblíbené řadě učebnic občanské výchovy od nakladatelství Fraus. Osobně jsem podle této řady učebnic vyučovala a mohu konstatovat, že patří mezi nejlepší nejen co se týče výuky náboženství. To je obsaženo ve dvou učebnicích - *Občanská výchova pro 6 ročník základní školy a primu víceletého gymnázia* a *Občanská výchova pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletých gymnázií*.

Učebnice pro 6. ročník, která byla Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy schválena dne 11. října 2003. Je velmi přehledná, dobře ilustrovaná a splňuje většinu funkcí učebnice.

Výuce křesťanství se může učitel věnovat v kapitole *Kalendář* (ukázka viz příloha 4).¹⁸⁴ Postupně s příchodem Vánoc a Velikonoc je možné žákům 6. třídy podat základy křesťanství. U měsíce prosince nechybí ani vysvětlení, jak slaví Vánoce v jiných zemích světa. U probírání Velikonoc žáci přiřazují různé zvyky ke konkrétním dnům, např. Morana apod.¹⁸⁵

¹⁸³ DUDÁK, Vladislav a kol.: *Občanská výchova pro 6. Ročník základní školy*. Praha 1999, s. 75-78.

¹⁸⁴ JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol.: *Občanská výchova s blokem rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň 2003, s. 78-90.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 82-87.

Více se náboženství věnuje právě *Občanská výchova pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletých gymnázií* v kapitole *Člověk a kultura* a dvou podkapitolách *Víra a náboženství* (ukázka viz příloha 5) a *Nejstarší formy náboženství*.¹⁸⁶ Učebnice byla schválena a zařazena na seznam učebnic dne 9. září 2004.

První podkapitola začíná větou: „*Ačkoli to na první pohled není tak patrné, jedním z nejdůležitějších pramenů duchovní kultury je náboženství*“¹⁸⁷ Pod ní jsou zobrazeny symboly jednotlivých monoteistických náboženství a žáci mají za úkol, zapsat si do sešitu první věc, která je napadne, když symboly uvidí. Následně mají vyjádřit své pocity.

Tento úvod do problematiky náboženství mně zaujal, pro žáky může posloužit i jako vhodná motivace. Potom vyplňují další úkoly, porovnávají nápady s ostatními spolužáky, řeší odlišnosti nebo shody a nakonec mají poznat, ke kterému náboženství symboly patří. Po úvodu se může začít se samotným výkladem. Všechna náboženství jsou popsána srozumitelně a stručně, tedy vhodně pro žáky nižších ročníků základních škol. Uvedeno je desatero, pět pilířů islámu atd. Jsou obsaženy i vhodné náměty pro domácí nebo samostatné úkoly. Pro žáky mohou být motivující postranní úkoly a tvrzení.

Podkapitola *Nejstarší formy náboženství* se vrací k animismu, fetišismu a totemismu. Pojmy a zrod náboženství jsou vysvětleny srozumitelně a zajímavě.

Tato učebnice poskytuje mnoho možností, jak se tématu věnovat. Mohu říci, že učebnice jsou jasně nejlepší ze všech prostudovaných učebnic občanské výchovy vůbec.

K výuce občanské výchovy patří i čítanky, které jsou její důležitou součástí. Při souvislé praxi na osmiletém gymnáziu jsem při občanské výchově věnovala práci s čítankou hodně prostoru a domnívám se, že jsou pro výuku důležité, a proto je zde uvádím.

Vzhledem k tématu zmiňuji *Čítanku k občanské výchově. Lidé a jejich náboženství*, ve které je judaismus, křesťanství a islám obsahem několika článků. Jsou napsány formou vyprávění. Judaismu je zde věnováno třináct stran, křesťanství dvanáct a islámu taktéž třináct. Každý učitel si zde najde článek vhodný k právě probíranému

¹⁸⁶ JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol.: *Občanská výchova a rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň 2004, s. 24-27.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 24.

druhu náboženství.¹⁸⁸

Čítanka k občanské výchově, *Člověk hledá sebe, člověka a svět* vydaná nakladatelstvím Fortuna taktéž obsahuje články, které se týkají problematiky náboženství. Jsou obsaženy úryvky z knih významných autorů. Hned jako první je obsažen úryvek z knihy *Quo vadis* od Henryka Sienkiewicze, který může učitel použít při výuce křesťanství. Dále je obsažen článek s názvem *Židovka z Toleda* od německého spisovatele Liona Feuchtwangera¹⁸⁹. Příběh se odehrává ve 13. století a ukazuje na postoj vůči židům ve všech dobách. Při výuce o judaismu je velmi přínosný.¹⁹⁰

Ze zkoumaných učebnic rozhodně nejlépe skončila řada učebnic od nakladatelství Fraus. Tato řada učebnic patří dnes k těm nejoblíbenějším. Asi nejhůř skončily učebnice *Výchova k občanství* od Jiřího Bílého a *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy* od nakladatelství SPN. Obě učebnice mají podobný styl. Jsou nepřehledné, velmi málo ilustrované a spíše převažuje souvislý text. Pro žáky na základní škole bych jí spíše nedoporučovala. Ostatní učebnice byly průměrné.

¹⁸⁸ SELUCKÝ, Oldřich: *Čítanka k občanské výchově. Lidé a jejich náboženství*. Praha 1993, s. 7-44.

¹⁸⁹ Lion Feuchtwanger byl žid, který byl nucen uprchnout do USA před nacisty. Psal historické romány a ve všech svých knihách prosazoval zásady humanismu.

¹⁹⁰ DOSTÁLOVÁ, Radmila: *Čítanka k občanské výchově. Člověk hledá sebe, člověka a svět*. Praha 1992, s. 7-11.

II. Praktická část

1. Postoje učitelů a žáků na základních školách a na nižším stupni osmiletého gymnázia k náboženství

Výzkum jsem prováděla na dvou základních školách a jednom víceletém gymnáziu (na jeho nižším stupni). Všechny tři školy se nacházejí ve stejném jihočeském městě. Ochota učitelů spolupracovat byla na všech školách vysoká a podařilo se mi získat požadovaný počet vyplněných dotazníků.

Celkem jsem vypracovala dva dotazníky. První sloužil k vyplnění pro učitele a druhý byl vytvořen pro žáky. Dohromady jsem měla k dispozici sto dvacet respondentů, z toho bylo sto žáků a zbývajících dvacet tvořili učitelé.

Pro výzkum z hlediska používaných učebnic jsem jednu ze základních škol pojmenovala jako *A* a druhou jako *B*. Na základní škole *A* se vyučuje podle učebnice od Milana Valenty - *Občanská výchova pro 6. ročník*. Na základní škole *B* i na nižším stupni osmiletého gymnázia je používána řada učebnic od nakladatelství Fraus.

1.1 Postoje učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu

K dispozici jsem měla dvacet dotazovaných učitelů. Z toho třináct učitelů bylo ze základních škol a sedm učitelů z osmiletého gymnázia.

Dotazník pro učitele obsahoval celkem deset otázek, jejich přesné znění viz příloha číslo 1. První tři otázky se netýkaly přímo tématu, ale účelem bylo vyzvědět jaké je pohlaví, věk, vzdělání a povolání dotazovaného. Tyto informace mi sloužili k rozdělení učitelů podle pohlaví a na věkové skupiny, jak se můžete dozvědět v následujícím pokračování práce. Otázka číslo 4 měla zjistit, zda je učitel věřící či nevěřící popřípadě jinak věřící. Samozřejmě nechyběla možnost, ve které učitel svou víru nevedl. Otázka číslo 5 se zabývala problematikou, zda se učitelé o náboženství zajímají či nikoliv. Otázka číslo 6 zjišťovala, do jakého předmětu 2. stupně základní školy nejlépe zařadit výuku monoteistických náboženství. Otázka číslo 7 vyjadřovala názor na výuku judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy. Otázka číslo 8 zkoumala názory zařazení monoteistických náboženství do jednotlivých ročníků 2. stupně základní školy. Otázka číslo 9 měla ukázat, kolik vyučovacích hodin by

věnovali náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy. Otázka číslo 10 se vracela do školních lavic samotných učitelů, aby zjistila, jakou pozornost věnovala škola, jež navštěvovali, náboženství v hodinách občanské výchovy.

1.1.1 Vyhodnocení dotazníků

Učitelé byli předem seznámeni:

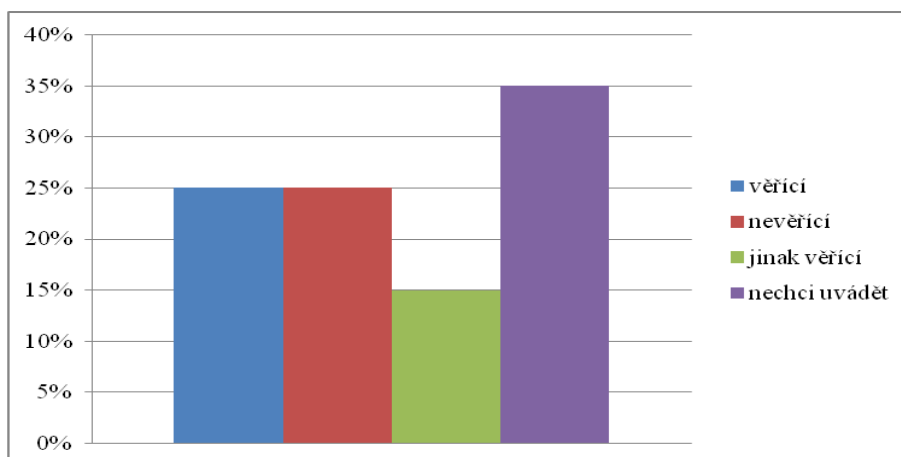
- s anonymitou dotazníku
- s cílem výzkumu
- při jaké příležitosti je výzkum prováděn
- s postupem vyplňování

První čtyři otázky sloužili k rozdělení učitelů podle pohlaví a k rozdělení do čtyř věkových skupin. První věková skupina se pohybuje od věku 25–30 let, druhá od 30–40 let, třetí od 40–50 let a čtvrtá od 50 let a více.

Nejmladší učitelé jsou na osmiletém gymnáziu. Převažují zde ženy, z toho dvě ve věkové skupině 25–30 a dvě ve věkové skupině 40–50, zbývající tři učitelé jsou muži ve věkové skupině 30–40 let. Základní školy mají převážně učitelky ve věku 50+, celkem je jich sedm. V té samé věkové skupině mají i jednoho učitele. Ve věkové skupině 40–50 let je pouze jedna učitelka, stejně jako ve věkové skupině 30–40 let. Ve věkové skupině 25–30 se nachází jeden učitel a dvě učitelky.

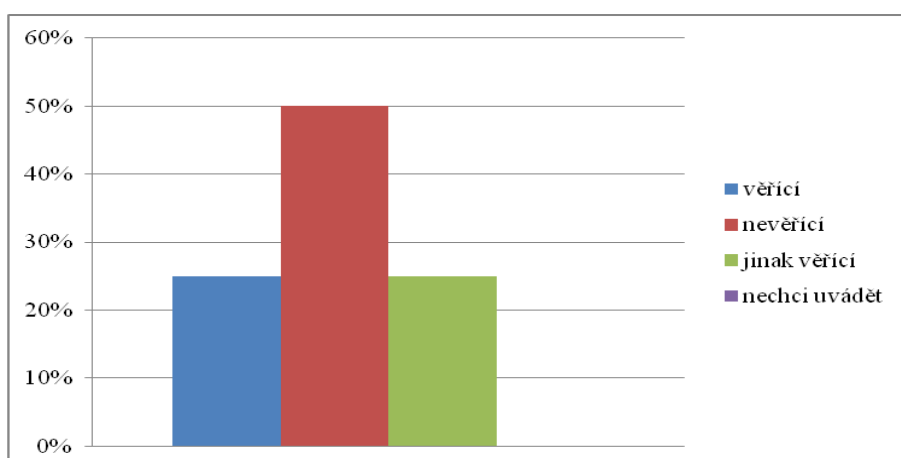
Dotazníky jsem dále vyhodnotila pomocí grafů, tak, že každá otázka byla vyhodnocena zvlášť.

Graf 1: Religiozita učitelů na základních školách a víceletém gymnáziu (dotazník - otázka číslo 4, viz příloha 1)

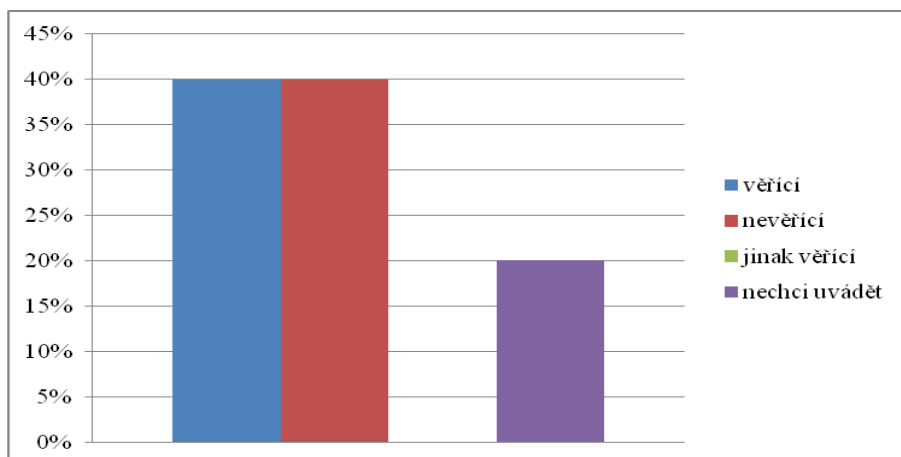
Z grafu jasně vyplývá, že nejvíce učitelů odpovědělo poslední možností, tedy *nechci uvádět*. Jak již bylo v teoretické části několikrát zmíněné, Česká republika se řadí mezi nejvíce ateistické země. Je tedy zajímavé, že se mezi dvaceti učiteli našlo 25 % věřících. Na dalších grafech můžeme vidět srovnání religiozity jednotlivých určených věkových skupin. Výsledek je velmi zajímavý.

Graf 2: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 25–30 let

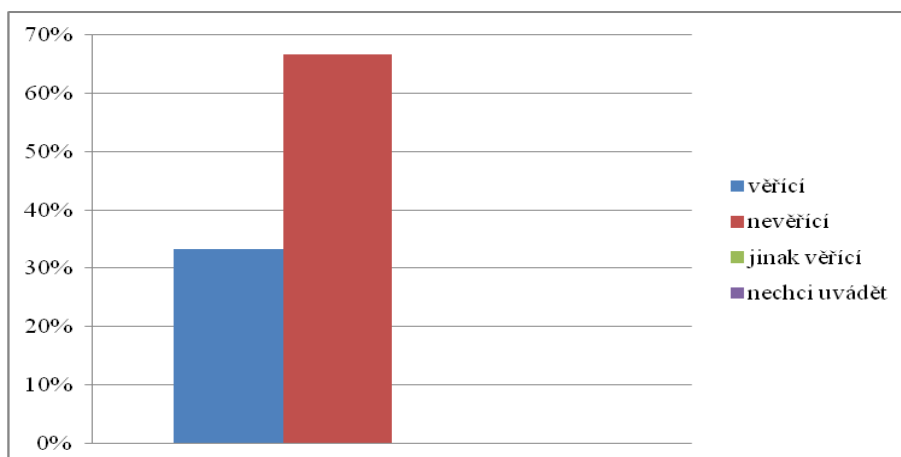
V nejmladší věkové skupině je největší procento nevěřících učitelů. 25 % je věřících a dalších 25 % je věřících jiným způsobem. Poslední možnost nezaškrtl ani jeden z nich.

Graf 3: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 30–40 let

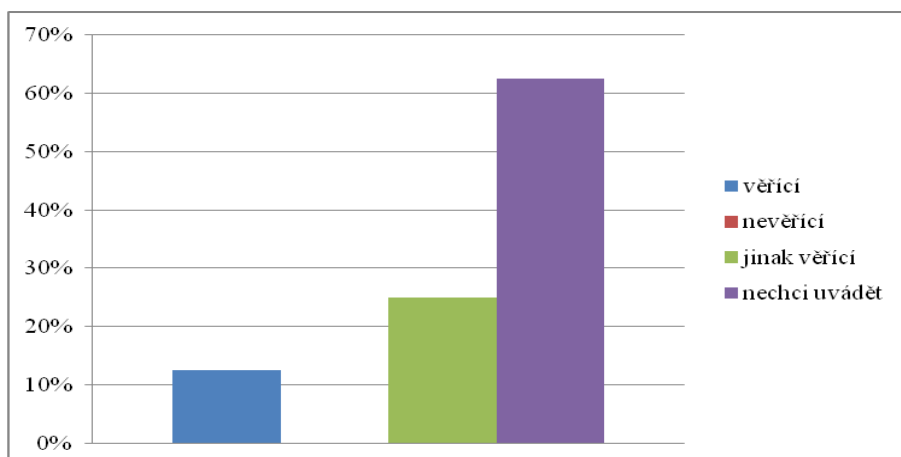
V této věkové skupině jsou věřící i nevěřící učitelé na stejné úrovni a jinak věřící není nikdo. 20 % z nich nechtělo svou víru uvádět.

Graf 4: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 40–50 let

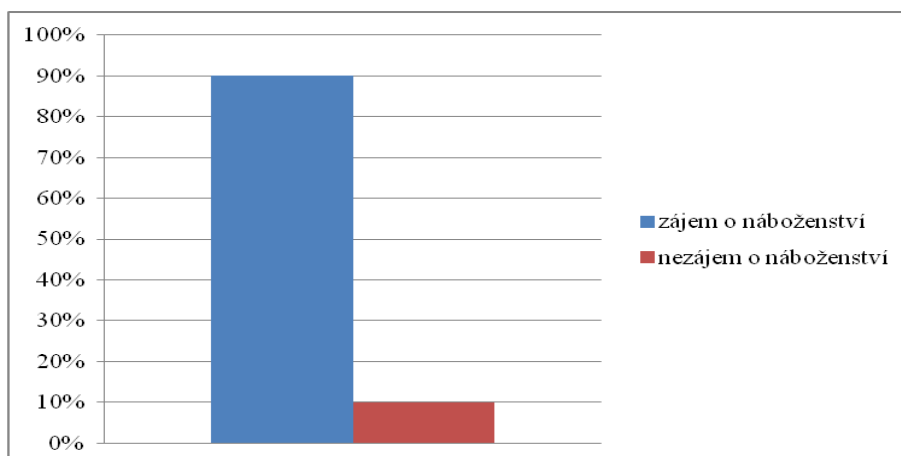
Ve věkové skupině od čtyřiceti do padesáti let převažují taktéž nevěřící učitelé, kteří tvoří 67 %. Zbývajících 33 % je věřících.

Graf 5: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 50 a více let

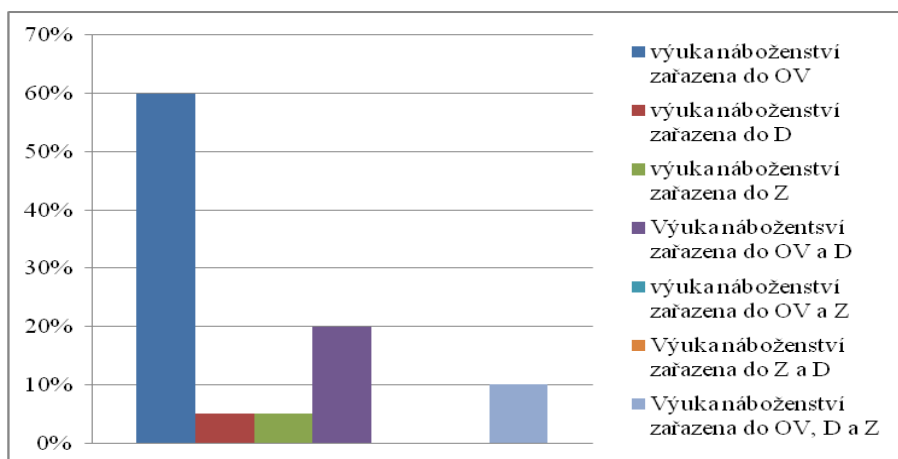
Z grafu je patrné, že učitelé ve věkové skupině 50 a více let jsou „opatrnější“ na své odpovědi. Nejvíce, z nich odpovědělo na otázku, která se týkala religiozity poslední možností, tedy *nechci uvádět*. 25 % z nich potom uvedli, že jsou jinak věřící. Jen 15 % z nich uvedlo, že jsou věřící.

Graf 6: Zájem učitelů základních škol a osmiletého gymnázia o problematiku náboženství (dotazník – otázka číslo 5, viz příloha 1)

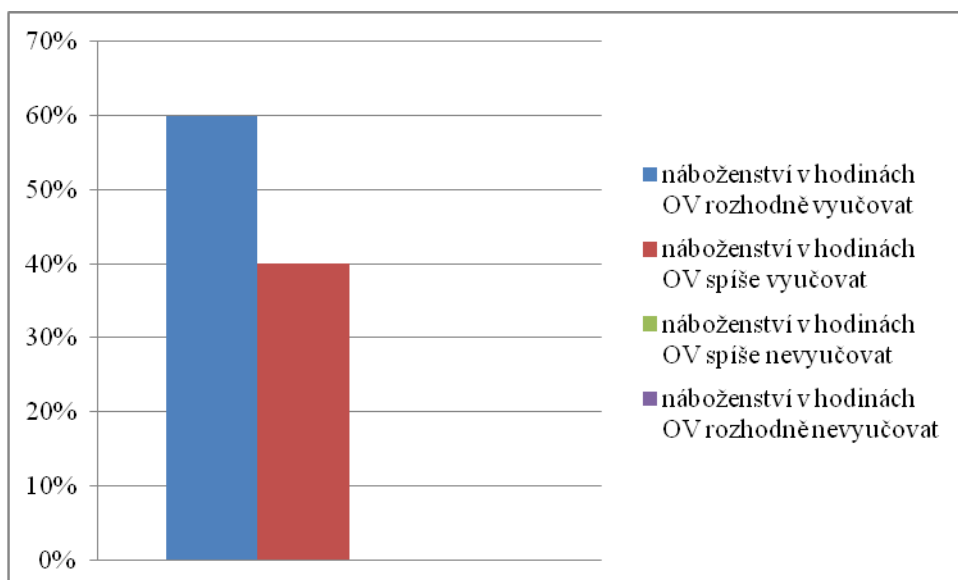
Převážná většina učitelů zájem o problematiku náboženství projevuje. Pouze jedna učitelka a jeden učitel ze základní školy zájem neprojevují. Učitel i učitelka se řadí do stejné věkové skupiny a to do té nejmladší 25–30 let.

Graf 7: Zařazení problematiky náboženství do vyučovacího předmětu základních škol a osmiletého gymnázia podle jejich učitelů (dotazník – otázka číslo 6, viz příloha 1)

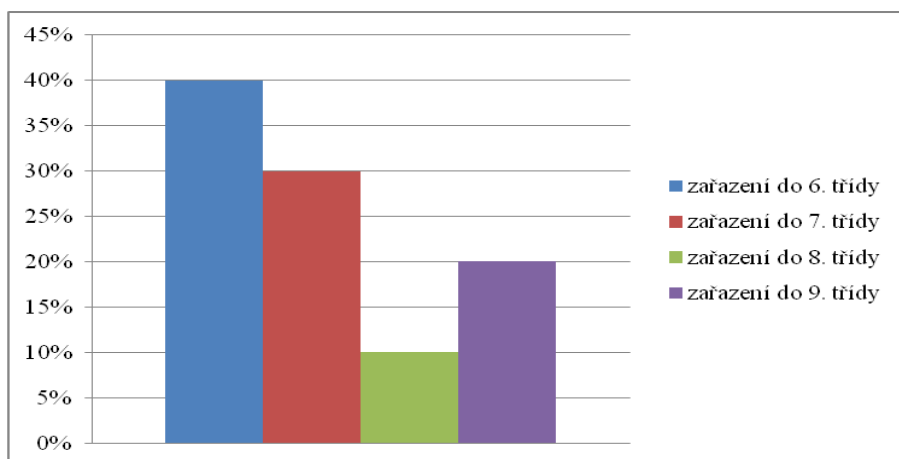
U této otázky bylo povoleno více možností odpovědí. Výsledek, který z výzkumu vyplývá, je velmi zajímavý a neočekávaný. Podle učitelů by se problematika náboženství měla vyučovat hlavně v předmětu občanská výchova. Jeden učitel gymnázia odpověděl, že by ho zařadil do zeměpisu a jedna učitelka základní školy by ho zařadila do dějepisu. Dalších 20 % učitelů by ji zařadili společně do předmětů občanská výchova a dějepis a 10 % učitelů by ji vyučovali v předmětech občanská výchova, dějepis a zeměpis. Podle mého názoru by se měla vyučovat právě ve všech těchto uvedených předmětech, asi nejvíce v dějepisu a hned poté v občanské výchově, samozřejmě i zeměpisu by měl být pro náboženství vymezen prostor.

Graf 8: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy v očích současných učitelů (dotazník – otázky číslo 7, viz příloha 1)

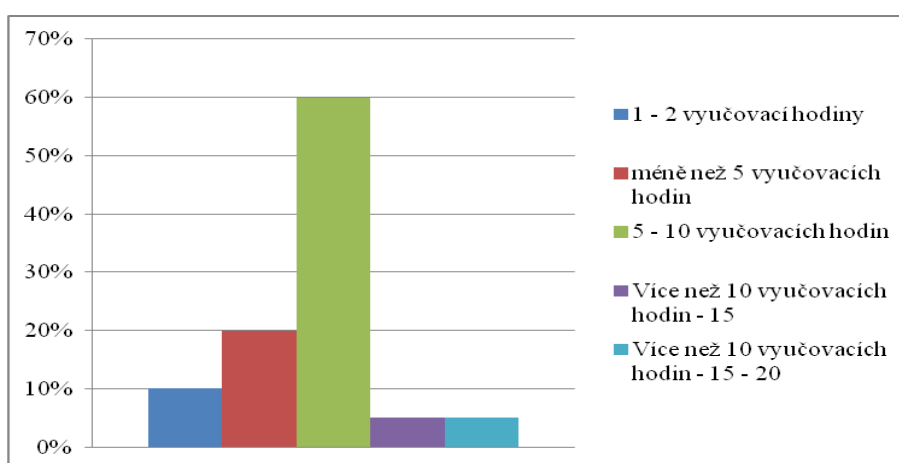
V tomto případě vyhrála první možnost, monoteistická náboženství v hodinách občanské výchovy rozhodně vyučovat, jako druhá byla odpověď spíše vyučovat. Poslední dvě možnosti nebyly zaškrtnuty ani jedním učitelem. Z výzkumu je nám tedy jasné, že většina učitelů by náboženství v občanské výchově vyučovala.

Graf 9: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do jednotlivých ročníků základní školy z hlediska názorů samotných učitelů (dotazník - otázka číslo 8, viz příloha 1)

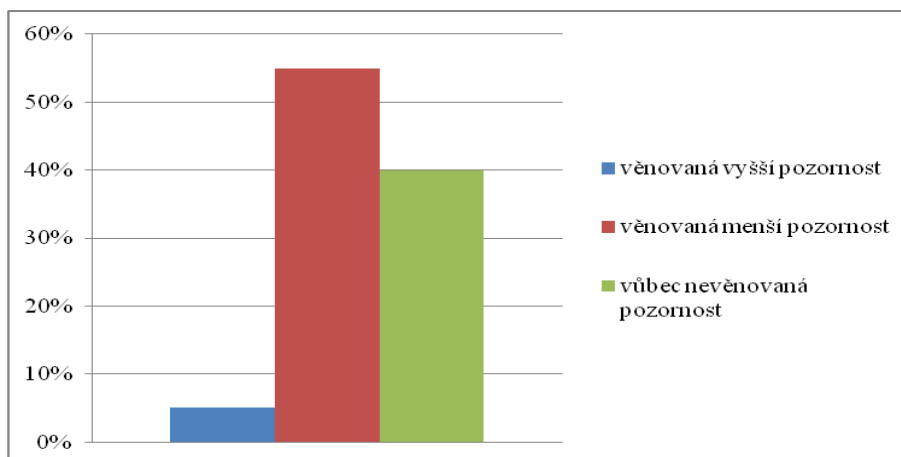
40 % učitelů by téma náboženství v občanské výchově vyučovalo v šestém ročníku základní školy. 30 % učitelů by ho zařadilo do sedmé třídy, 10 % učitelů do osmé třídy a zbývajících 40 % do deváté třídy základní školy. Z hlediska učebnic je učivo zařazeno převážně do šestých ročníků a dále do sedmých ročníků.

Graf 10: Hodiny věnované náboženství v předmětu občanská výchova za celou dobu navštěvování základní školy podle učitelů (dotazník – otázka číslo 9, viz příloha 1)

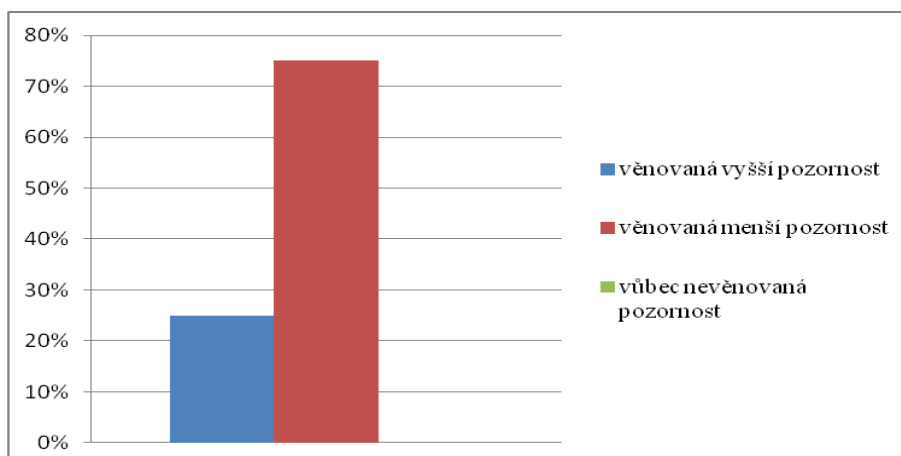
Za celou dobu navštěvování základní školy by většina učitelů náboženství v občanské výchově věnovala pět až deset vyučovacích hodin. Je to pro mě opět překvapení. Mé očekávání většiny odpovědí bylo spíše méně než pět vyučovacích hodin, ale takto odpověděli pouze 20 % učitelů. Jednu až dvě vyučovacích hodiny by věnovalo pouze 10 % respondentů. Na poslední možnost odpovědělo také pouze 10 % učitelů – dva učitelé, jeden z nich uvedl minimálně patnáct hodin a druhý uvedl patnáct až dvacet vyučovacích hodin.

Graf 11: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli (dotazník – otázka číslo 10, viz příloha 1)

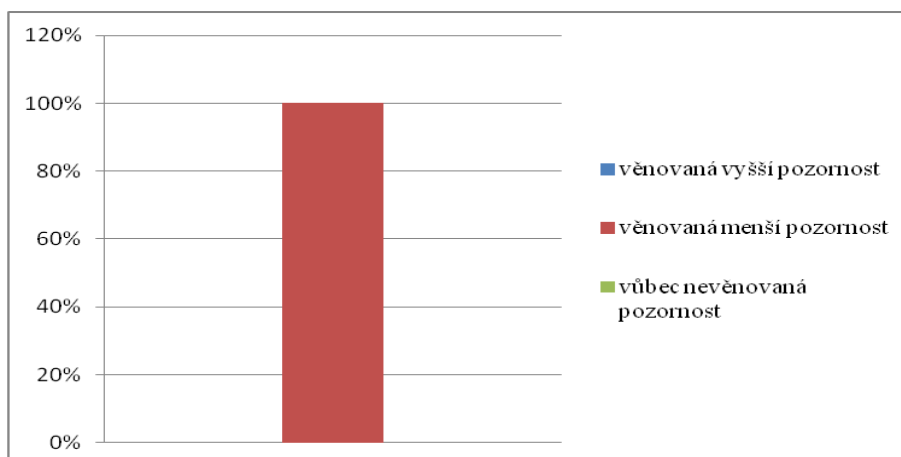
Z dotazovaných učitelů věnoval náboženství v hodinách občanské výchovy vyšší pozornost pouze jeden učitel. Menší pozornost byla věnována většině učitelů, ale velké množství se náboženství nevěnovalo v hodinách občanské výchovy vůbec. Jelikož mám ve výzkumu zahrnuto velké procento učitelů ze starší věkové skupiny, domnívám se, že je to způsobeno také tím. Proto zde uvádím grafy, které nám srovnají věnovanou pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy podle určených věkových skupin.

Graf 12: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 25–30 let

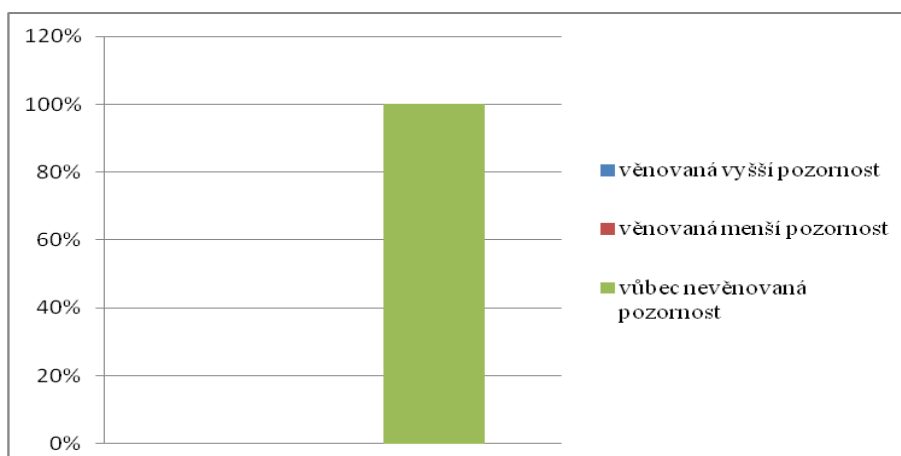
75 % učitelů z nejmladší věkové skupiny v době navštěvování základní školy věnovalo náboženství spíše menší pozornost, vyšší pozornost věnovalo 25 %.

Graf 13: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 30–40 let

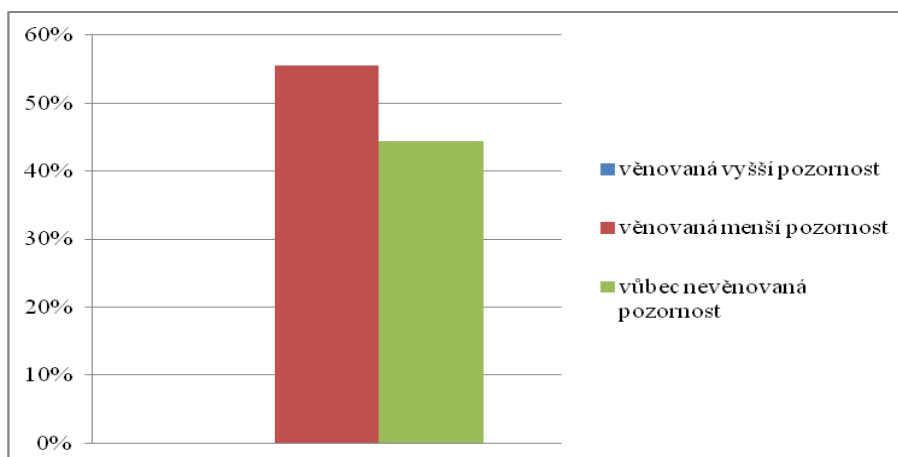
V této věkové skupině všichni učitelé uvedli, že tématu náboženství v občanské výchově věnovali spíše menší pozornost.

Graf 14: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 40–50 let

Žádnou pozornost ve svých školních letech nevěnovala věková skupina 40–50 let. Tento výsledek může vyplývat i z toho, že celá tato věková skupina navštěvovala základní školu v době komunismu, ve které se náboženství v občanské výchově téměř nevyučovalo.

Graf 15: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 50 a více let

Nejstarší věková skupina věnovala problematice náboženství při hodinách občanské výchovy menší pozornost, takto odpovědělo 56 % z nich. 44 % uvedlo, že nevěnovali tématu žádnou pozornost.

1.2 Postoje žáků na základních školách a osmiletém gymnáziu

Dotazník určený žákům staršího školního věku byl vyplněn sto respondenty. Čtyřicet dotazníků bylo vyplněno žáky osmiletého gymnázia (na jeho nižším stupni) a zbylých šedesát na dvou základních školách. Dotazník byl vyplněn všemi ročníky základních škol. Téměř se nelišil od dotazníků, které byly určené pro učitele. Obsahoval též deset otázek, z toho sedm se týkalo náboženství.

První tři otázky se zabývaly pohlavím, věkem a třídou, kterou žák navštěvuje. Otázka číslo 4 měla zjistit, zda je žák věřící či nevěřící popřípadě jinak věřící, samozřejmě nechyběla, jako u učitelů, možnost svou víru neuvést. Otázka číslo 5 byla totožná s otázkou číslo 5 u učitelů. Zabývala se problematikou, zda se žáci o náboženství zajímají či nezajímají. Otázka číslo 6 se opět shodovala s učitelským

dotazníkem, do jakého předmětu 2. stupně základní školy nejlépe zařadit výuku monoteistických náboženství. Otázka číslo 7 byla stejná jako pro učitele a vyjadřovala názor na výuku křesťanství, judaismu a islámu v hodinách občanské výchovy. Otázka číslo 8 je znovu stejná a měla prozkoumat názory zařazení monoteistických náboženství do jednotlivých ročníků 2. stupně základní školy. Otázka číslo 9 též ukazuje, kolik vyučovacích hodin občanské výchovy by samotní žáci věnovali za celou dobu navštěvování základní školy náboženství. Otázka číslo 10 ukázala, jakou pozornost momentálně žáci věnují nebo věnovali při výuce náboženství v hodinách občanské výchovy.

1.2.1 Vyhodnocení dotazníků

Společně s vyhodnocením vyplněných dotazníků se taktéž pokusím o srovnání výsledků mezi základními školami a osmiletým gymnáziem, kde jsem výzkum prováděla.

Žáci byli předem seznámeni:

- s anonymitou dotazníku
- s cílem výzkumu
- při jaké příležitosti je výzkum prováděn
- s postupem vyplňování

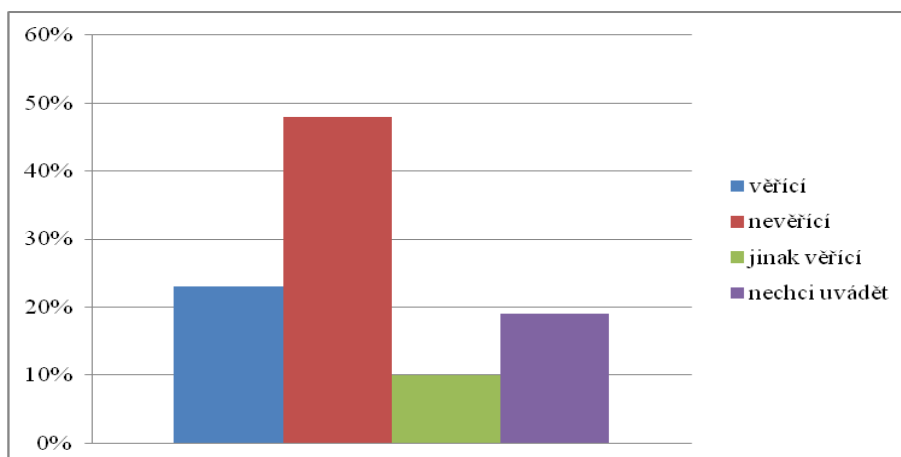
Na jedné ze základních škol jsem měla k dispozici čtyři dívky a tři chlapce ze šesté třídy, sedm chlapců ze sedmé třídy a sedm chlapců a osm dívek z deváté třídy. Na druhé z vybraných základních škol jsem měla k dispozici šest dívek a devět chlapců ze šestého ročníku, devět dívek ze sedmého ročníku a sedm chlapců z osmého ročníku.

Celkově jsem do výzkumu na základních školách zařadila dvanáct chlapců a deset dívek ze šestého ročníku základní školy, devět chlapců a sedm dívek ze sedmého ročníku základní školy, sedm chlapců z osmého ročníku základní školy a sedm chlapců a osm dívek z deváté třídy základní školy.

Z osmiletého gymnázia bylo do výzkumu zahrnuto osm chlapců a třináct dívek z deváté třídy (kvarty), pět chlapců a osm dívek z osmé třídy (tercie), tři dívky ze sedmé třídy (sekundy), jeden chlapec a dvě dívky ze šesté třídy (primy).

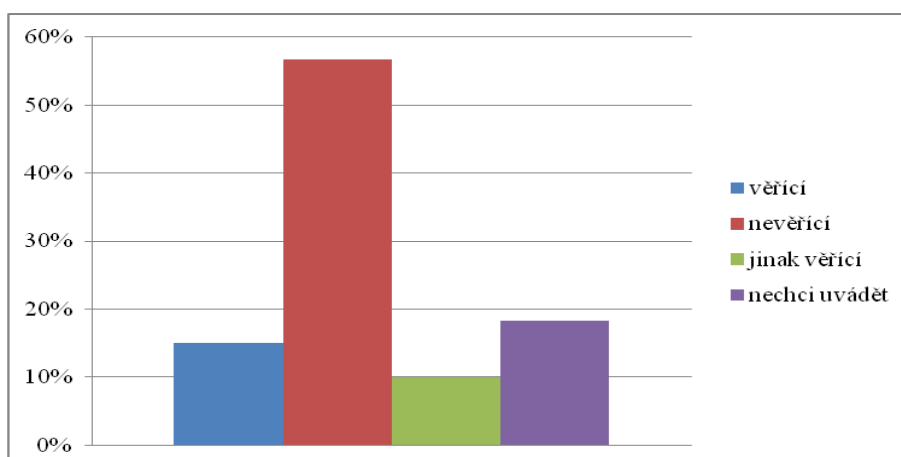
Dotazníky jsem dále vyhodnotila taktéž pomocí grafů stejně jako v případě dotazníků pro učitele, tedy každou otázku zvlášť.

Graf 16: Religiozita žáků na druhém stupni základních škol a nižším stupni osmiletého gymnázia (dotazník – otázka číslo 4, viz příloha 2)

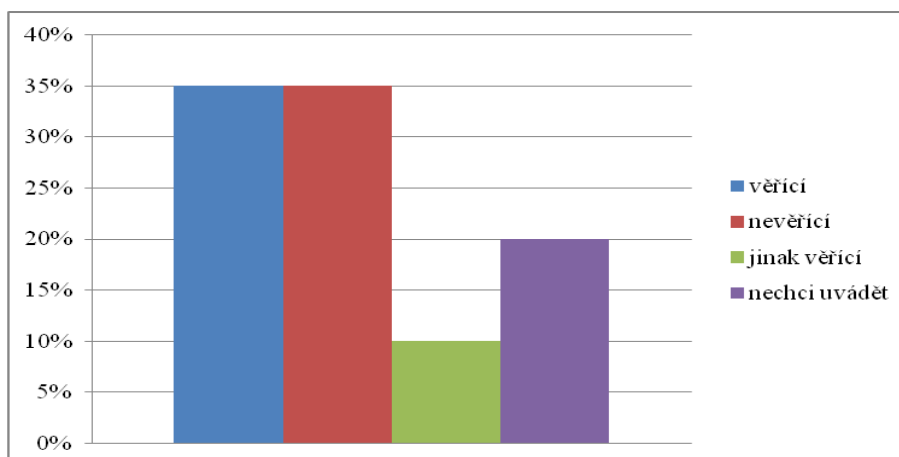
Je patrná převaha nevěřících žáků, kteří tvoří 48 %. Věřící jsou hned na druhém místě, celkem tvoří 23 %. 19 % je těch, kteří nechtěli svou víru uvádět a zbývajících 10 % žáků uvedlo, že jsou jinak věřící. Pro zjištění rozdílu religiozity žáků na základní škole a na osmiletém gymnáziu jsou sestaveny následující grafy.

Graf 17: Religiozita žáků na základních školách

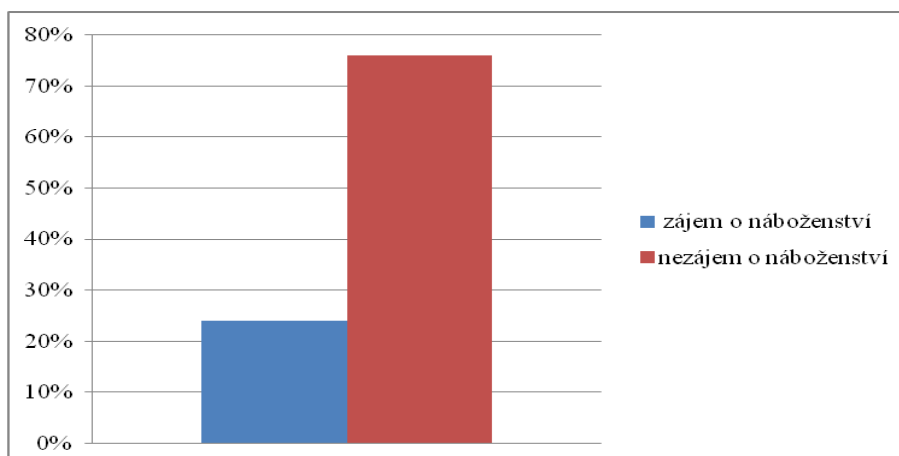
Na zkoumaných základních školách převyšují nevěřící žáci, kterých je celkem 57 %. Pouze 15 % z nich je věřících. 11 % žáků svou religiozitu neuvedlo a 10 % je věřících jiným způsobem.

Graf 18: Religiozita žáků na osmiletém gymnáziu

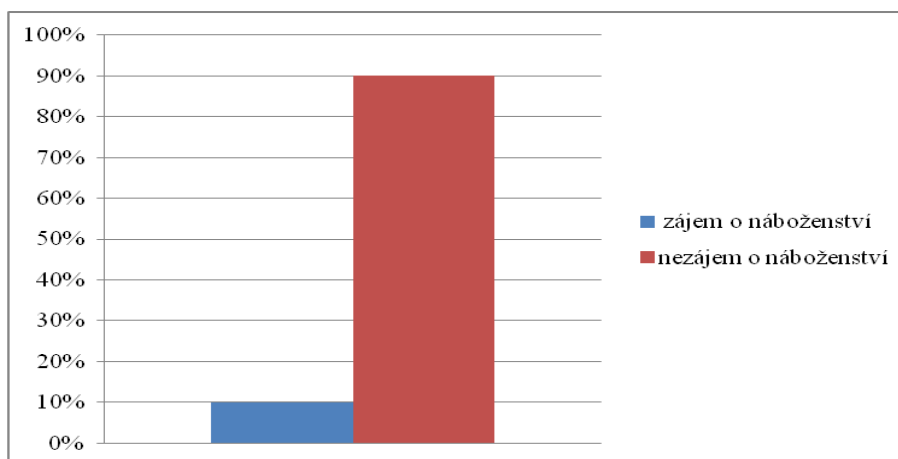
Graf se od předcházejícího velmi liší. Na gymnáziu jsou věřící a nevěřící žáci na úplně totožné úrovni. 20 % z nich svou víru neuvedlo a 10 % žáků je jinak věřících. Mohu konstatovat, že gymnázium má více věřících žáků než dvě zkoumané základní školy.

Graf 19: Zájem žáků základních škol a víceletého gymnázia o problematiku náboženství (dotazník – otázka číslo 5, viz příloha 2)

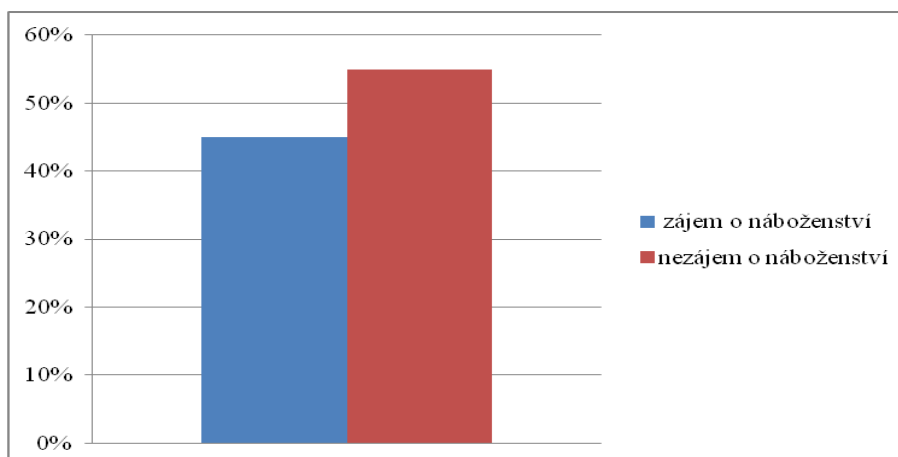
Podle grafu je zájem o problematiku náboženství u žáků na základní škole a gymnáziu velmi nízká. Náboženství je nezajímavé celkem pro 76 % žáků. Abych zjistila, zda je takto vysoký nezájem skutečně na základních školách i gymnáziu stejný, či je někde vyšší nebo nižší, vytvořila jsem opět grafy zvlášť pro základní školy a zvlášť pro gymnázium.

Graf 20: Zájem žáků o problematiku náboženství na základních školách

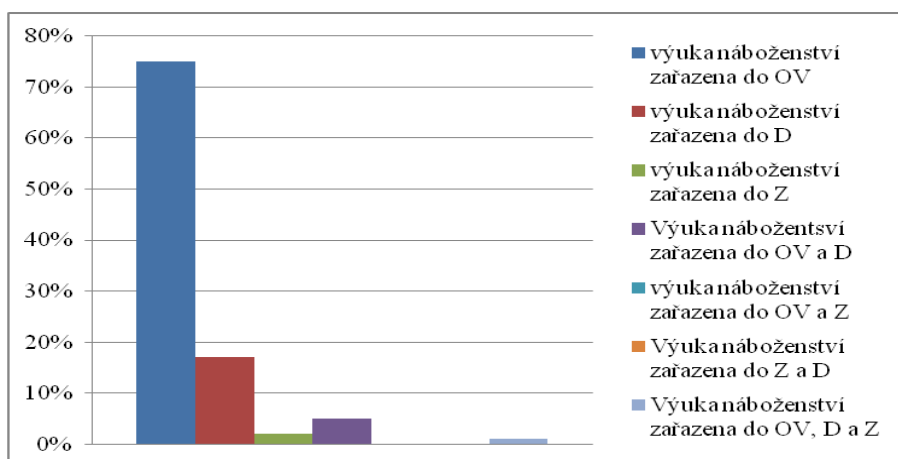
Je patrné, že na základních školách je skutečně převyšující nezájem o danou problematiku. Zájem projevilo pouze 10 % žáků.

Graf 21: Zájem o problematiku náboženství na osmiletém gymnáziu

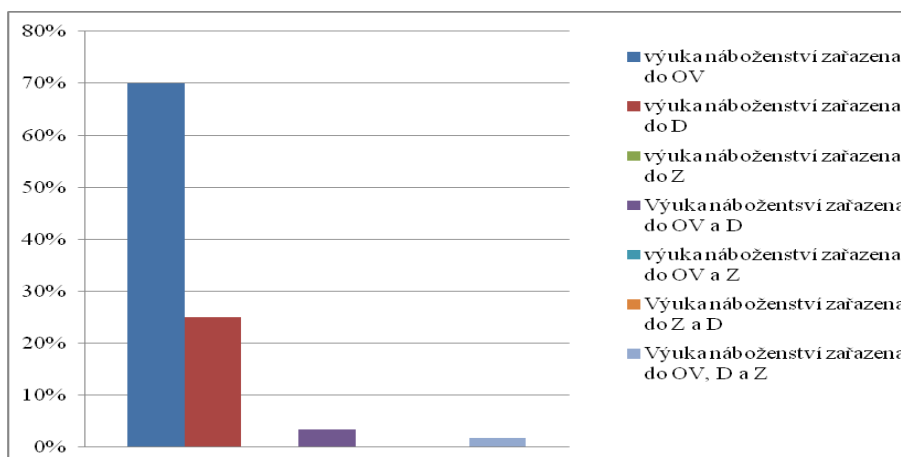
Graf pro osmileté gymnázium je opět velmi rozdílný od grafu pro základní školy. Žáci jsou na gymnáziu nejen více věřící, ale také projevují o náboženství vyšší zájem. K zájmu o problematiku se přihlásilo celkem 45 % žáků.

Graf 22: Zařazení monoteistických náboženství do jednoho z předmětů základní školy očima žáků (dotazník – otázka číslo 6, viz příloha 2)

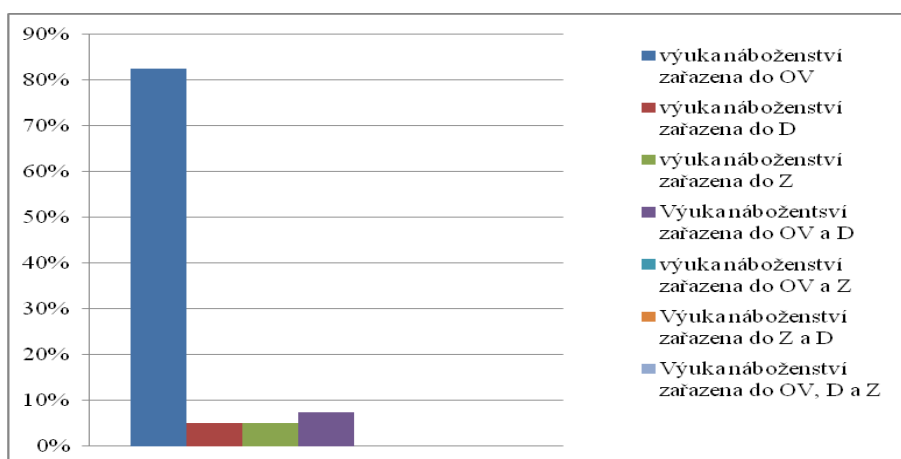
Výsledek vyšel opět neočekávaně. Nevím, zda to nemůže být způsobeno tím, že jsem žákům vysvětlila, že svou diplomovou práci píšu na katedře společenských věd, ale opět by nejvíce žáků náboženství zařadilo do výuky občanské výchovy. Pro srovnání jsem opět vytvořila samostatné grafy pro gymnázium a pro základní školy.

Graf 23: Zařazení monoteistických náboženství do jednoho z předmětů základní školy očima žáků základních škol

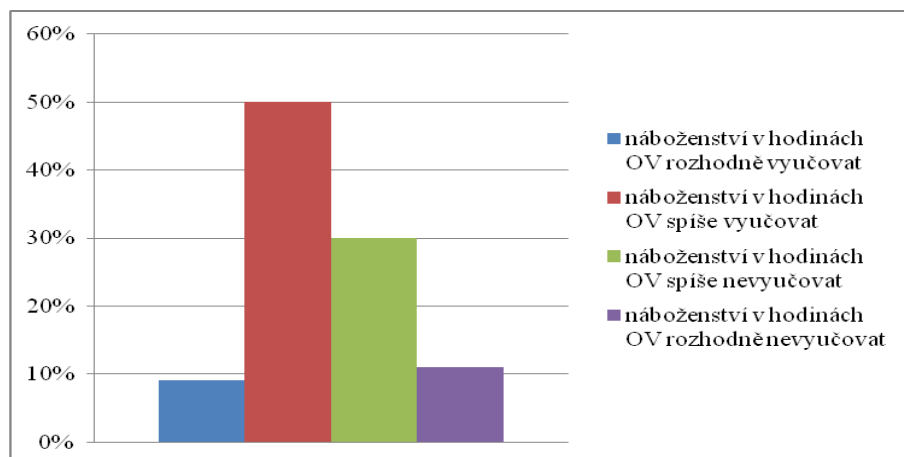
Žáci základní školy by výuku náboženství zařadili převážně do občanské výchovy. 25 % z nich do dějepisu, 3 % do občanské výchovy a dějepisu a pouze 2 % do občanské výchovy, dějepisu i zeměpisu.

Graf 24: Zařazení monoteistických náboženství do jednoho z předmětů základní školy očima žáků osmiletého gymnázia

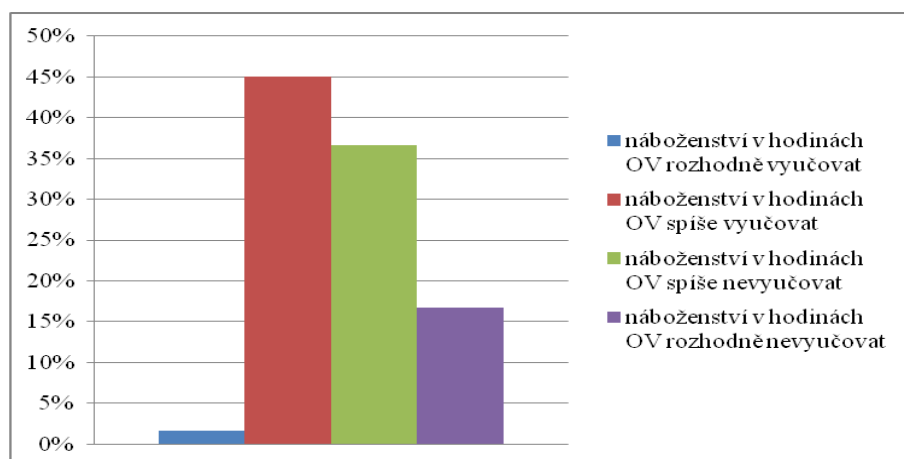
Dva předešlé grafy se poprvé výrazně neliší. Žáci víceletého gymnázia by náboženství nejvíce prostoru věnovali v občanské výchově, celkem 83 %. Pouze 5 % žáků by ho vyučovali v dějepisu a 5 % žáků v zeměpisu. 8 % z nich by ho vyučovali i v občanské výchově, i v dějepisu.

Graf 25: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy podle žáků základních škol a nižšího stupně osmiletého gymnázia (dotazník – otázka číslo 7, viz příloha 2)

Většina žáků by náboženství v občanské výchově spíše vyučovala. 11 % z nich by ho rozhodně nevyučovalo, 30 % z nich by ho spíše nevyučovalo a pouze 9 % žáků by ho rozhodně vyučovalo.

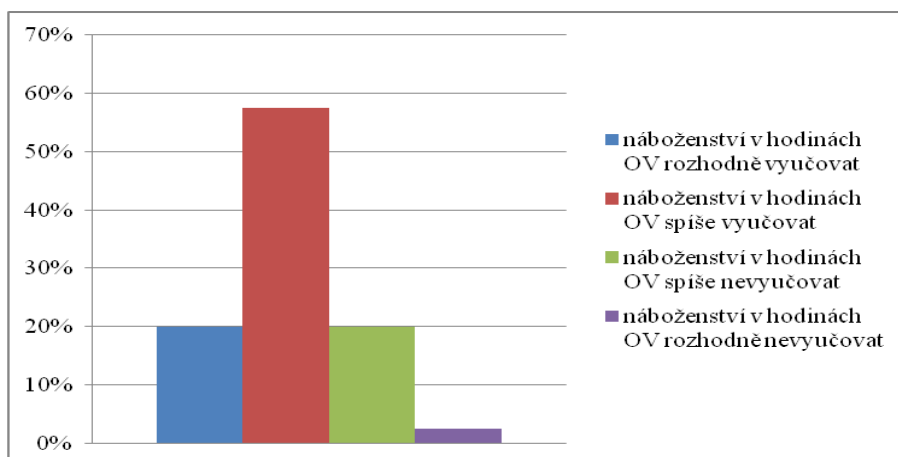
Graf 26: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy podle žáků základních škol

Na základních školách převažují žáci, kteří by náboženství do občanské výchovy spíše zařadili, celkem je jich 45 %. Ale zároveň nebylo o mnoho méně těch, kteří by ho

naopak spíše nevyučovali. 17 % z nich by ho rozhodně nevyučovalo a pouze 2 % by ho v občanské výchově rozhodně vyučovali.

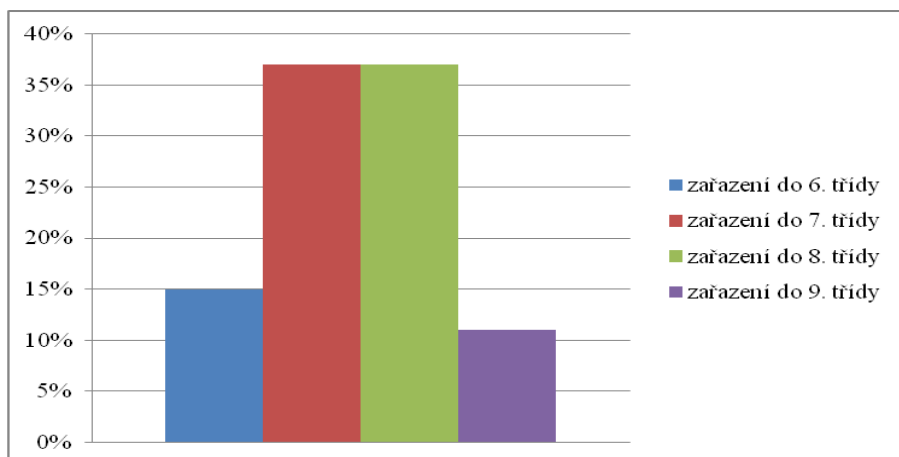
Graf 27: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy podle žáků na gymnáziu

Na gymnáziu taktéž převažují žáci, kteří by náboženství do hodin občanské výchovy spíše zařadili, rozdíl je zde v počtu žáků, kteří by problematiku nezařazovali. Pouze 20 % žáků odpovědělo na otázku možností c), tedy spíše nevyučovat a jen 3 % zaškrtnli možnost d), rozhodně nevyučovat. Náboženství by do vyučování v hodinách občanské výchovy rozhodně zařadilo pouze osm žáků.

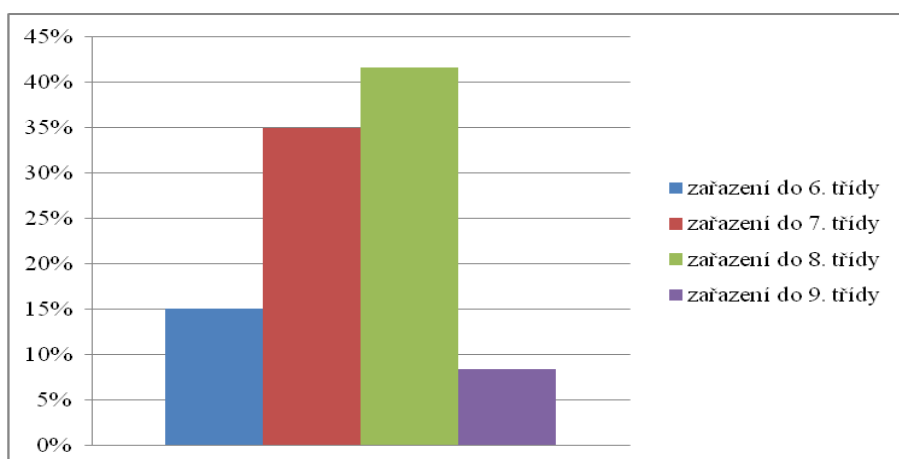
Je zajímavé srovnat dva předešlé názory, kde by 75% žáků náboženství vyučovalo hlavně v občanské výchově, ale na otázku v jaké intenzitě náboženství v předmětu vyučovat, odpovědělo jen 9% žáků rozhodně vyučovat, 50% spíše vyučovat, 30% spíše nevyučovat a 11% by náboženství rozhodně nevyučovalo.

Graf 28: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníku základní školy z hlediska názorů samotných žáků (dotazník – otázka číslo 8, viz příloha 2)

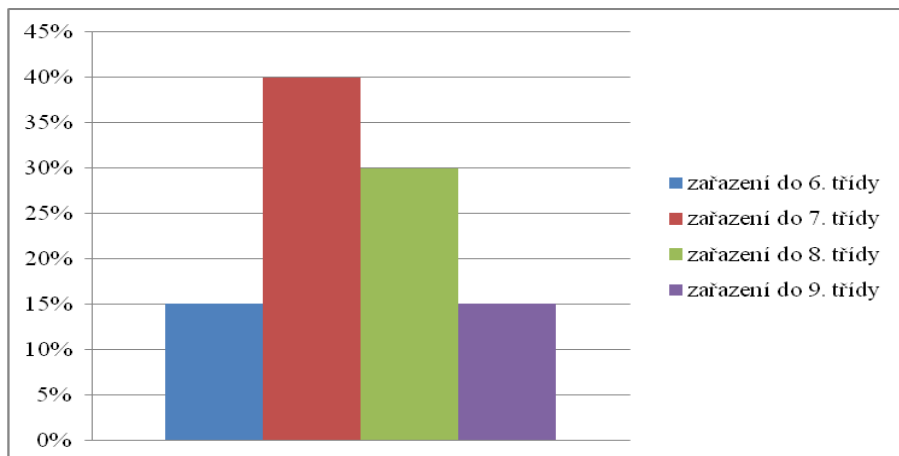
Žáci by výuku náboženství nejvíce zařadili do sedmé nebo osmé třídy. Do šesté třídy by ho zařadilo 15 % žáků a do třídy deváté pouze 11 % žáků.

Graf 29: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníku základní školy z hlediska názorů samotných žáků na základních školách

42 % žáků základních škol by výuku náboženství zařadilo do osmého ročníku, 35 % žáků se domnívá, že je vhodné zařadit jej do sedmého ročníku. Pouze 15 % zaškrtnulo šestý ročník a 8 % devátý ročník.

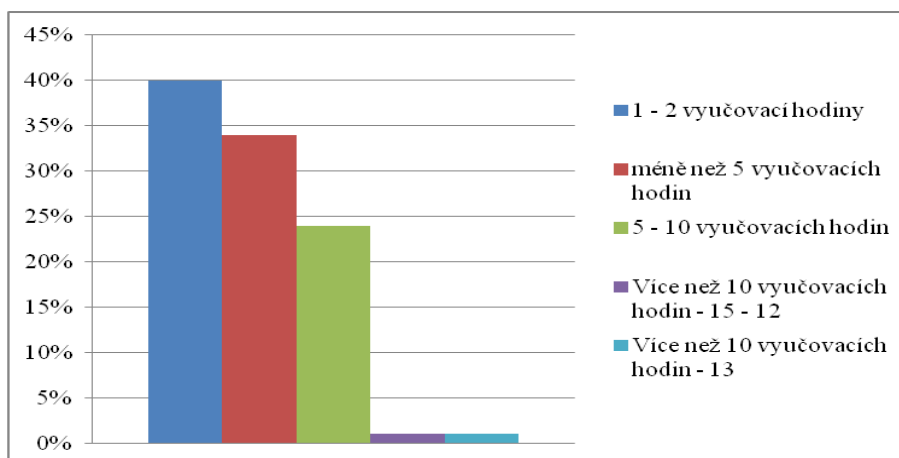
Graf 30: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníku základní školy z hlediska názorů samotných žáků na gymnáziu

Na gymnáziu zvítězil sedmý ročník, který byl zaškrtnut 40 % žáků. Hned po něm následoval osmý ročník, který se zamlouval 30 % žáků. Na stejné pozici zůstala šestá a devátá třída, obě dvě možnosti zaškrtnulo 15 % žáků.

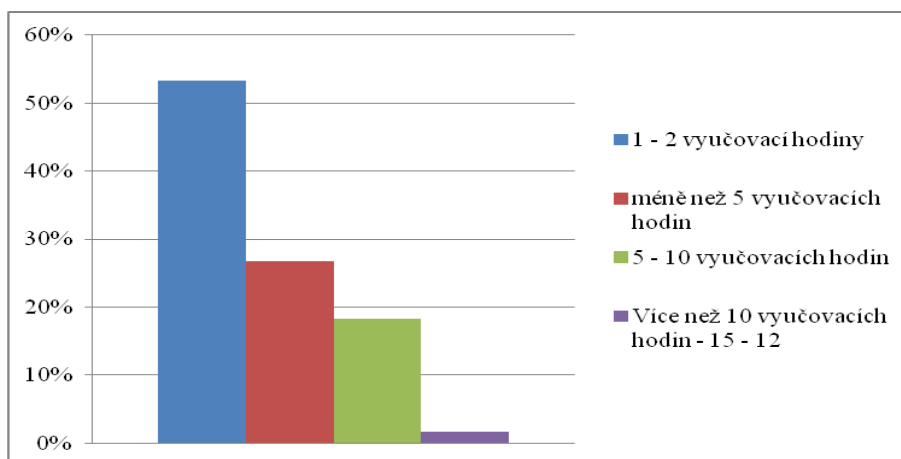
Podle žáků základních škol i gymnázia je nejvíce vhodným ročníkem sedmý nebo osmý. Šestou třídu, kde by se náboženství vyučovat mělo, zaškrtnulo pouze malé množství.

Graf 31: Hodiny věnované náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy podle žáků osmiletého gymnázia a základních škol (dotazník – otázka číslo 9, viz příloha 2)

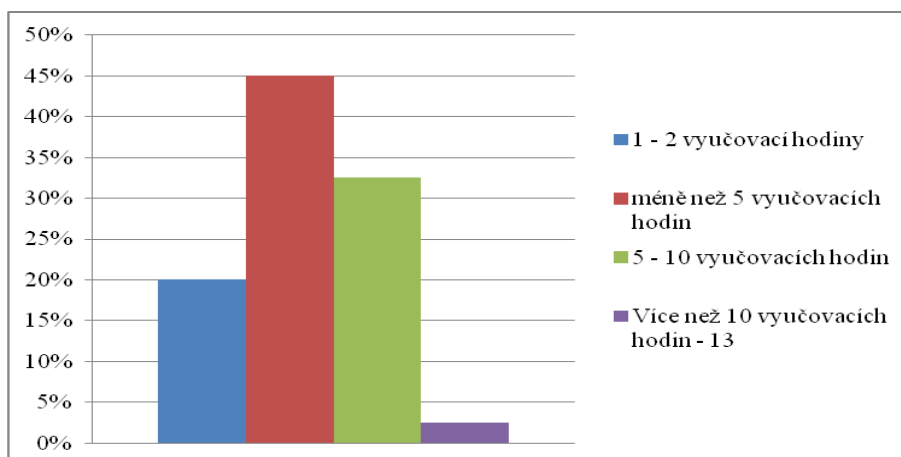
Jedna až dvě vyučovací hodiny věnované náboženství v hodinách občanské výchovy skončily u žáků na prvním místě. Hned za ní si 34 % žáků zvolilo možnost b), tedy méně než pět hodin vyučování náboženství v občanské výchově. Možnost mezi pěti a deseti hodinami zaškrtno celkem 24 % žáků a poslední možnost si zvolili 2% - dva žáci. Jeden uvedl patnáct až dvanáct vyučovacích hodin a druhý uvedl třináct vyučovacích hodin.

Graf 32: Hodiny věnované náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy podle žáků základních škol

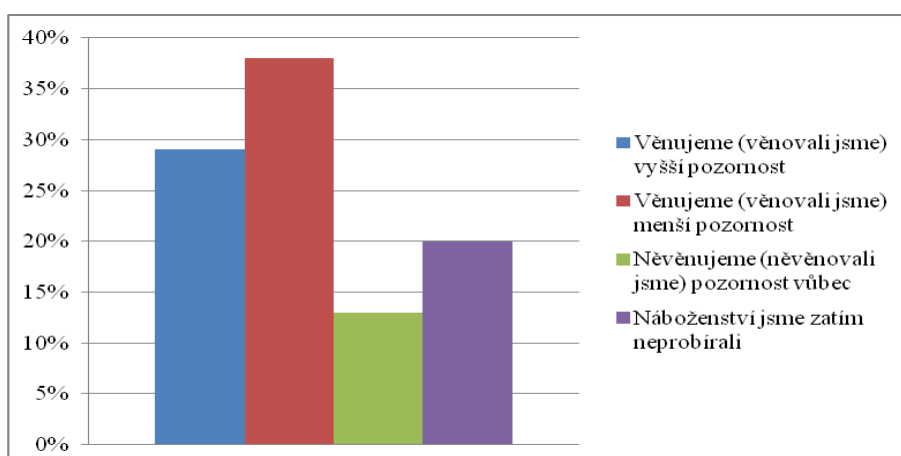
Převážná část žáků základní školy by se náboženství chtěla učit pouze v jedné nebo dvou vyučovacích hodinách za celé jejich navštěvování základní školy. Takto odpovědělo celkem 53 % žáků. 27 % žáků by chtěli vyučování náboženství v méně než pěti hodinách. Pouze 18 % žáků si vybralo možnost vyučování v pěti až deseti hodinách. Jen 2 % si zvolili možnost, kde si mohli sami vypsát počet hodin.

Graf 33: Hodiny věnované náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy podle žáků gymnázia

Naopak u gymnázia můžeme vidět patrně vyšší zájem o výuku náboženství v hodinách občanské výchovy. Zatímco u základních škol žáci odpovídali většinou první možností, žáci gymnázia odpovídají většinou možností druhou a poté hned třetí. Jeden žák odpověděl, že by výuce náboženství věnoval alespoň třináct hodin.

Graf 34: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků základních škol a osmiletého gymnázia (dotazník – otázka číslo 10, viz příloha 2)

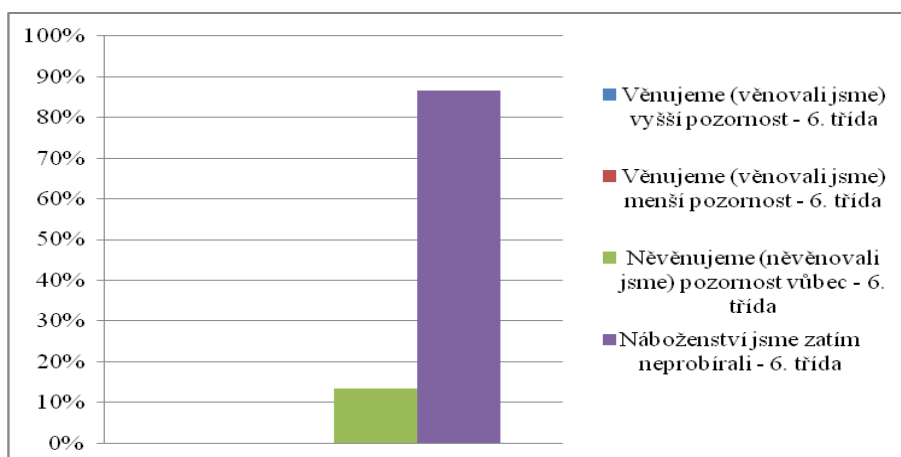

Většina žáků se domnívá, že výuce náboženství v hodinách občanské výchovy byla věnována menší pozornost. 29 % z nich má názor, že výuce věnují nebo věnovali

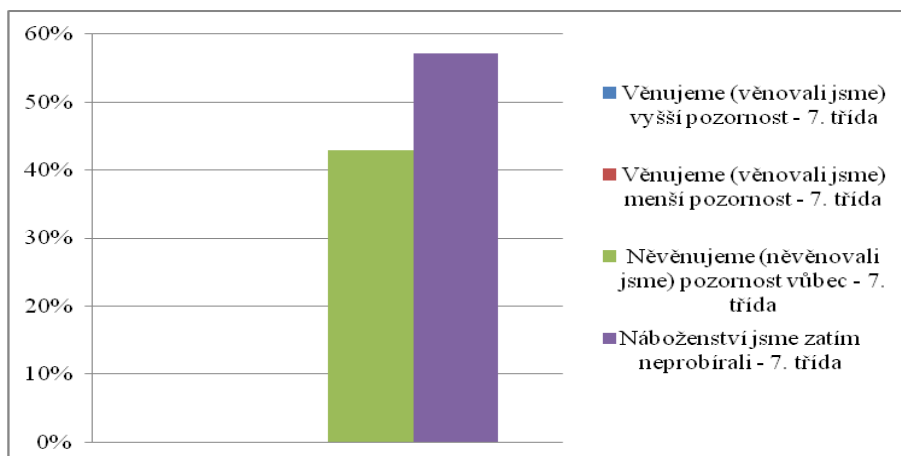
vyšší pozornost. 13 % žáků si vybralo možnost žádného věnování problematice a 20 % z nich náboženství prozatím neprobíralo.

Pro efektivnější vyhodnocení této otázky bylo nutností rozdělit žáky obou základních škol a gymnázia a vyhodnotit tak každou školu zvlášť. Tím jsem zjistila rozdílnost v intenzitě vyučování mezi dvěma základními školami a osmiletým gymnáziem.

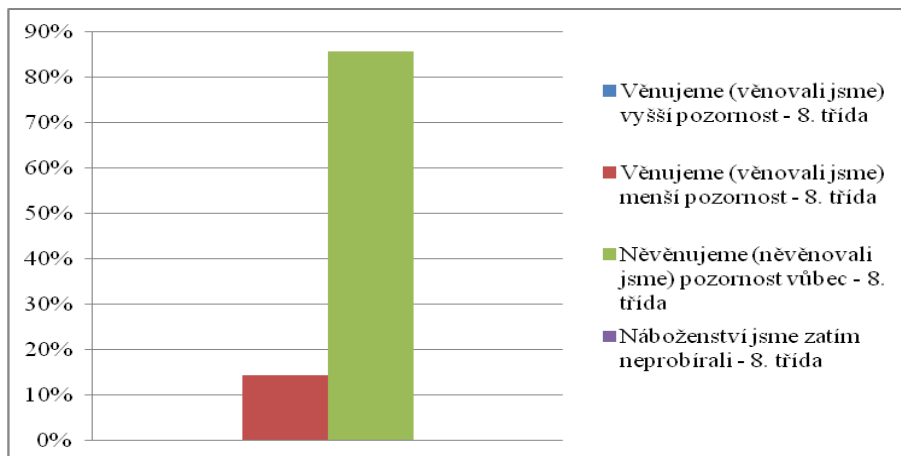
Graf 35: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 6. třídy základní školy A (podle jednotlivých ročníků)

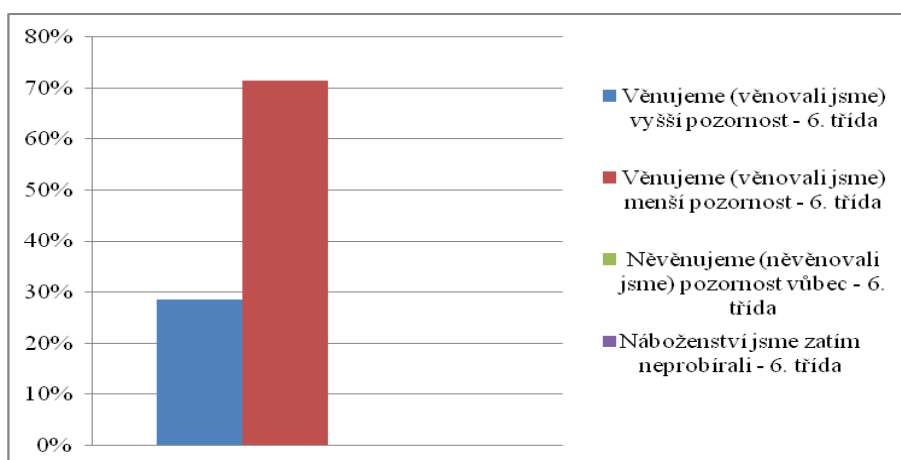
Graf 36: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 7. třídy základní školy A (podle jednotlivých ročníků)

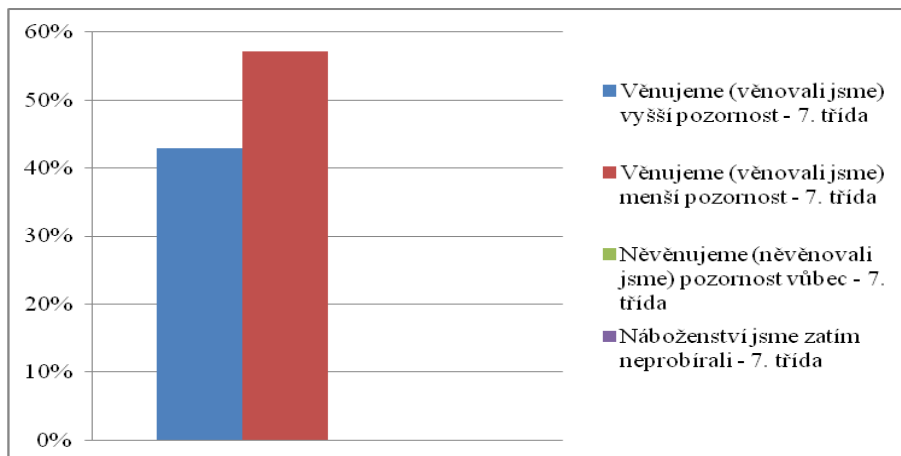
Graf 37: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 8. třídy základní školy A (podle jednotlivých ročníků)

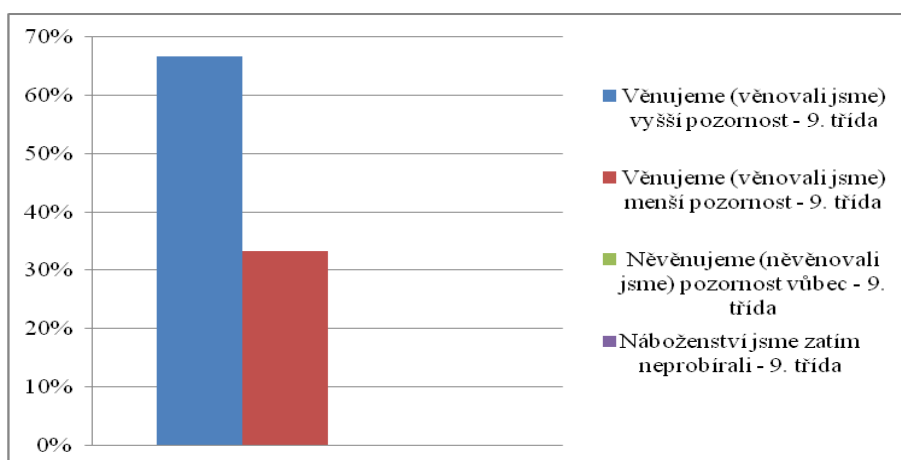
Graf 38: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 6. třídy základní školy B (podle jednotlivých ročníků)

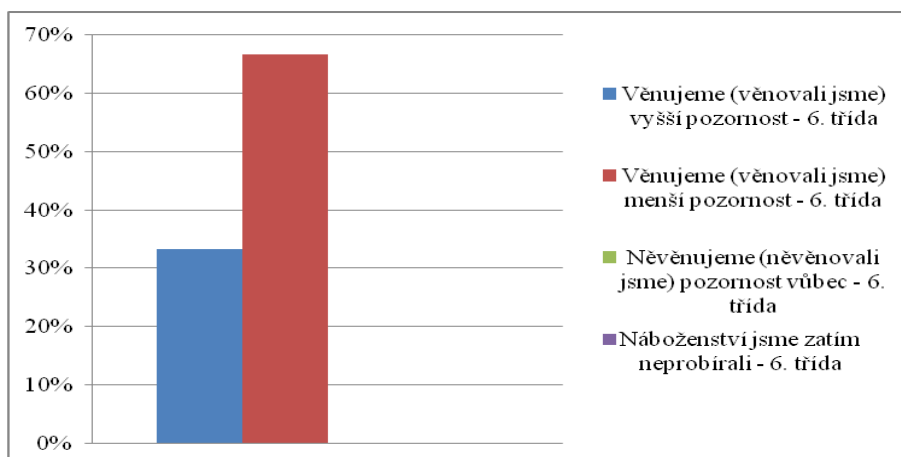
Graf 39: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 7. třídy základní školy B (podle jednotlivých ročníků)

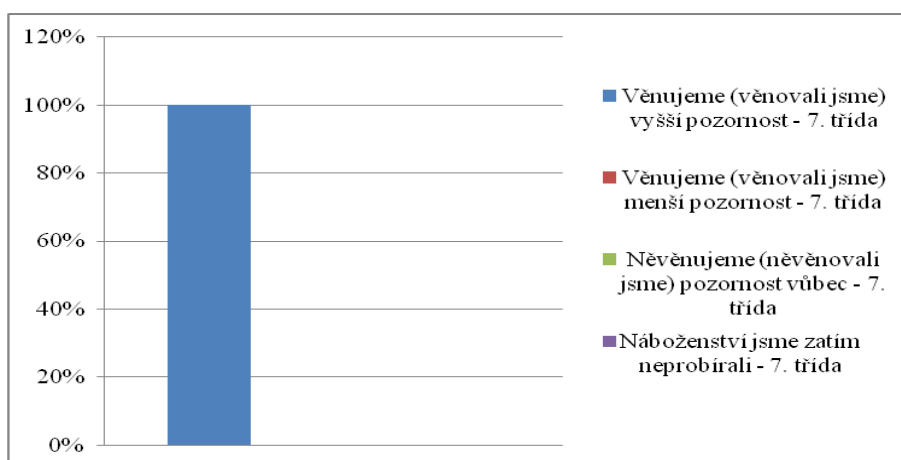
Graf 40: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 9. třídy základní školy B (podle jednotlivých ročníků)

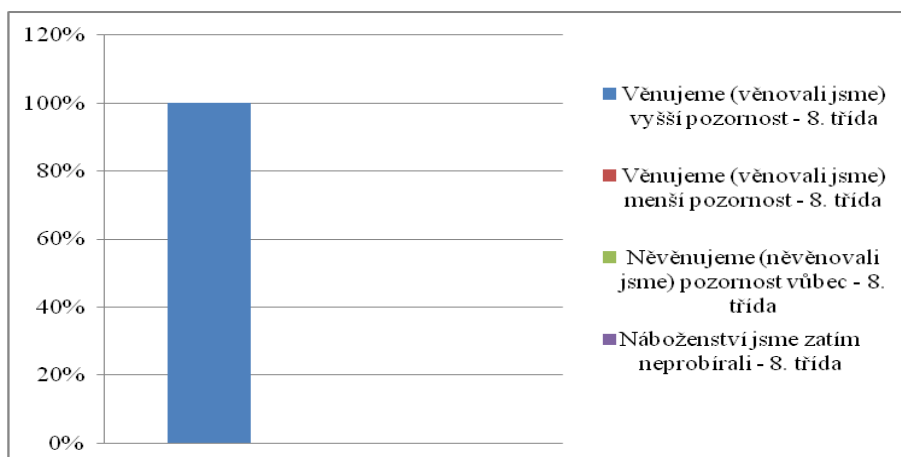
Graf 41: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 6. třídy osmiletého gymnázia (podle jednotlivých ročníků)

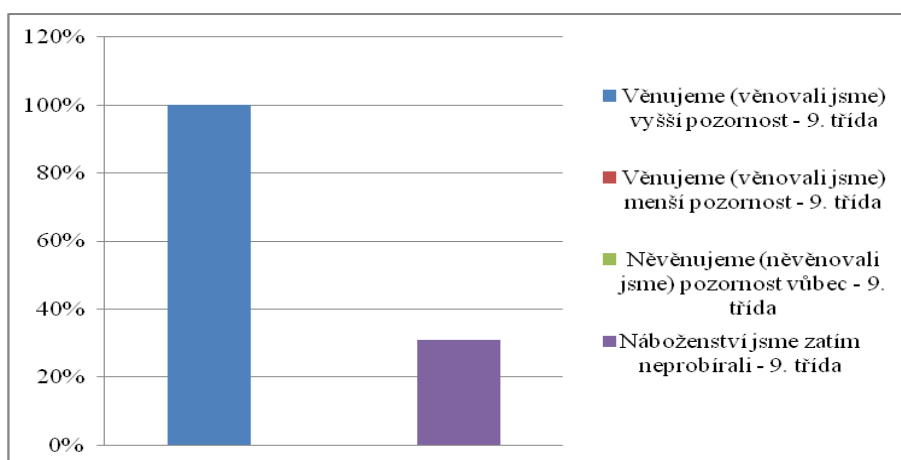
Graf 42: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 7. třídy osmiletého gymnázia (podle jednotlivých ročníků)

Graf 43: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 8. třídy osmiletého gymnázia (podle jednotlivých ročníků)

Graf 44: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 9. třídy osmiletého gymnázia (podle jednotlivých ročníků)

Z předcházejících grafů, které se vztahují k věnované pozornosti náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků, je na první pohled vidět rozdíl mezi dvěma zkoumanými základními školami školami. Na první zkoumané základní škole se náboženství v občanské výchově očividně moc času nevěnuje, ani nevěnovalo. 87 % žáků šesté třídy uvedlo, že náboženství v občanské výchově zatím neprobírali, zbývajících 13 % uvedlo, že mu nevěnovali žádnou pozornost. Sedmý ročník je na tom názorově velmi podobně, 33 % žáků uvedlo, že problematiku neprobírali vůbec a 67 % z nich si

myslí, že ji zatím neprobírali. A v osmé třídě se pouze 14 % domnívá, že náboženství věnovali menší pozornost, ale zbývajících 86 % uvedlo, že se náboženství nevěnovali vůbec.

Lépe je na tom druhá sledovaná základní škola, kde se, podle názorů svých žáků, náboženství probíralo o mnoho více. Již žáci šesté třídy uvádějí, že téma probírali, 29 % z nich zaškrtnulo možnost věnování vyšší pozornosti a 71 % z nich se potom domnívá, že věnovali spíše menší pozornost. Ani jeden žák si nevybral možnost žádné pozornosti nebo možnost, že zatím problematiku neprobírali. U sedmého ročníku skončily výsledky velmi podobně. 43 % žáků zaškrtnulo první možnost a 57 % žáků druhou možnost. U deváté třídy se našlo dokonce 67 % žáků, kteří si vybrali první možnost a zbývajících 33 % si vybralo možnost druhou. Opět zde nebyla vybrána třetí ani čtvrtá odpověď.

Z dotazníku, který vyplnili žáci gymnázia, vyplývá, že je náboženství v předmětu občanská výchova věnován prostor. Jeden žák šesté třídy se domnívá, že mu věnují vysokou pozornost, zbývajících dva si myslí, že mu věnují spíše menší pozornost. Sedmá třída se shodla, že mu věnují nebo věnovali vyšší pozornost. Osmá třída má opět dva názory, 31 % si si vybralo možnost vyšší pozornosti a 69 % se přiklonilo spíše k menší pozornosti. Zajímavě dopadla devátá třída, kde byly zaškrtnuty všechny čtyři možnosti. U 29 % žáků vyhrála možnost první, tedy že byla či je problematice věnovaná vyšší pozornost, 57 % zaškrtnulo možnost věnování menší pozornosti. Zajímavé je, že se ve třídě našlo 15 % žáků, kteří si myslí, že tématu nebyla pozornost věnovaná vůbec nebo že ho zatím neprobírali. Tento fakt, může být způsoben více důvody. Tito žáci mohli na gymnázium přestoupit ve vyšším věku a tím pádem se na škole náboženství neučili, nebo nevěnovali dotazníku dostatečnou pozornost a nezaškrtnuli odpovědi pravdivě.

Závěr

Diplomová práce byla rozdělena na teoretickou a praktickou část, hlavním cílem teoretické části bylo prozkoumat, jaký prostor je věnován monoteistickým náboženstvím v učebnicích občanské výchovy. K jejímu sepsání se mi do rukou dostalo nepřeberné množství učebnic, ale o problematice náboženství jsem se příliš informací nedozvěděla. Musím tedy konstatovat, že v konečné fázi mi zůstalo k dispozici jen velmi malé množství použitelné literatury, která se týkala samotné analýzy náboženství v učebnicích občanské výchovy na základní škole.

Z analýzy učebnic vyplývá, že nejlépe vytvořené učebnice občanské výchovy, které obsahují náboženství, jsou učebnice od nakladatelství Fraus. Naopak jako nejhorší jsem stanovila učebnici *Výchova k občanství* od Jiřího Bílého a *Občanskou výchovu pro 6. ročník základní školy* od Vladislava Dudáka a kol.

Cílem praktické části bylo zjistit, jaký postoj zaujímá výuka náboženství v občanské výchově na základních školách. Z výsledků výzkumu vyplývá, že má celková hypotéza není zcela potvrzena. Jako první bod hypotézy jsem uvedla, že na školách budou převažovat nevěřící učitelé a žáci. Tato hypotéza byla téměř potvrzena. Na základních školách a nižším stupni gymnázia převažuje skutečně množství nevěřících žáků a učitelů. Srovnáním mezi základními školami a gymnáziem jsem zjistila, že gymnázium má vyšší počet věřících žáků. Z dvaceti dotázaných učitelů základních škol a gymnázia je věřících 25 % a nevěřících taktéž 25 %, zbývajících 50 % svou víru nechtělo uvést nebo jsou jinak věřící.

Druhým bodem bylo tvrzení, že většina učitelů projeví o náboženství zájem, ale většina žáků naopak nezájem. Tvrzení se opět potvrdilo. 90 % učitelů z dvaceti zájem o náboženství projevuje, pouze 10 % se o něj nezajímá. U žáků je opět rozdíl mezi základními školami a gymnáziem. Ze čtyřiceti žáků gymnázia projevuje 45 % o problematiku zájem a 55 % projevuje nezájem. Na základní škole projevuje zájem pouze 10 % ze šedesáti žáků.

Následující bod zněl, že výuku náboženství většina dotazovaných zařadí do dějepisu, dále do zeměpisu a občanská výchova skončí na posledním místě. U tohoto bodu se hypotéza nevyplnila. Výsledek byl u učitelů a žáků podobný. 60 % učitelů by výuku náboženství zařadilo do občanské výchovy, pouze 5 % do dějepisu a 5 % do zeměpisu. U výsledků dotazníků, které vyplňovali žáci je to podobné. Do občanské

výchovy by téma zařadilo 75%.

Ve čtvrtém bodě hypotézy je uvedeno, že většina dotazovaných učitelů se přikloní k možnosti náboženství v občanské výchově spíše vyučovat a většina dotazovaných žáků bude mít zaškrtnutou odpověď spíše nevyučovat nebo rozhodně nevyučovat. U žáků v tomto případě převažovala možnost spíše vyučovat, kterou zaškrtnula polovina dotazovaných. Možnost spíše nevyučovat byla však hned na druhém místě, odpovědělo na ni 30 % žáků. U učitelů převažovala možnost rozhodně vyučovat a hned po ní následovala možnost spíše vyučovat, dvě zbývající možnosti nebyly vyplněné vůbec. Z toho vyplývá, že v tomto případě se hypotéza opět téměř nepotvrdila.

Pátý bod tvrdil, že většina učitelů a žáků zařadí učivo do šesté nebo sedmé třídy. V tomto případě se nám tvrzení potvrdilo jen částečně. Učitelé by skutečně učivo zařadili do šesté nebo sedmé třídy, ale žáci měli odlišný názor. Ti by problematiku zahrnují nejvíce do osmého ročníku a poté hned do sedmého ročníku. Možná je to způsobeno vyšším nezájmem k tématu.

Další bod uváděl, že většina učitelů i žáků přiřadí výuce náboženství v občanské výchově minimum vyučovacích hodin. Opět jsem se na půl mýlila. Učitelé by majoritně věnovali náboženství v předmětu občanská výchova pět až deset vyučovacích hodin. Jenom 10 % by věnovalo pouze jednu až dvě hodiny. U mínění žáků jsem se nespletla, skutečně by převaha z nich látce věnovala jen jednu až dvě hodiny. Mnoho žáků se o toto téma nezajímá, proto by jiná odpověď by byla překvapující.

Následující bod říká, že za doby navštěvování základní školy samotnými učiteli, věnovala většina z nich výuce náboženství v občanské výchově menší pozornost. Tento předpoklad je potvrzen. Když jsem tuto problematiku srovnala podle věkových skupin, dozvěděla jsem se, že nejvyšší pozornost věnovali učitelé nemladší věkové skupiny, nejnižší poté skupiny 40–50 let a 50–60 let. Jak jsem již zmínila, je to jistě také způsobeno tím, že v době navštěvování základní školy těmito ročníky, vládl v České době komunismus a náboženství nebylo v občanské výchově prioritní.

Předposlední bod hypotézy uvedl, že většina žáků se bude domnívat, že výuce náboženství je v hodinách občanské výchovy věnován spíše menší prostor. Skutečně převažuje počet žáků, kteří si myslí, že výuce tématu je věnována menší pozornost. Ale rozdíl je mezi jednotlivými školami, jak je popsáno už v předešlé kapitole. Z tvrzení žáků vyplývá, že na jedné ze základních škol není pozornost dané problematice

věnována téměř vůbec. Na druhé základní škole je pozornost věnovaná alespoň v malé míře stejně jako na osmiletém gymnáziu.

Poslední bod předpokladu, který tvrdí, že používaná učebnice občanské výchovy bude mít vliv na postoje a výuku náboženství, se vyplnil. Vraťme se na začátek praktické části, kde jsme se dozvěděli, že základní škola A vyučuje občanskou výchovu podle učebnice od Milana Valenty, *Občanská výchova pro základní školy* a základní škola B společně s osmiletým gymnáziem mají k dispozici řadu učebnic od nakladatelství Fraus. Když tuto skutečnost porovnáme s výsledky výzkumu, dozvíme se, že školy, které používají učebnice od Frause mají v praxi kvalitnější výuku problematiky monoteistických náboženství a škola, která používá učebnici od Milana Valenty, vysokou kvalitu neposkytuje. Samozřejmě může být tato skutečnost ovlivněna dalšími vlivy jako např. učitelem a jeho přístupem k dané problematice.

Z teoretické analýzy učebnic i z výsledků výzkumu praktické části diplomové práce se dozvídáme, že učebnice má na výuku, nejen tématu náboženství, očividně velký vliv, proto je nutné dostupnosti kvalitních učebnic na základních školách, ale i na víceletých gymnáziích plně využít.

Závěrem je nutné říci, že výuka náboženství v hodinách občanské výchovy by byla efektivnější, kdyby byla provázaná s výukou problematiky v dějepisu. Jak jsme se mohli dozvědět v kapitole *Funkce učebnic občanské výchovy a dějepisu*, učebnice dějepisu mají stejné funkce jako učebnice občanské výchovy s tím rozdílem, že v občanské výchově má dominantní postavení funkce formativní a v dějepisu funkce informativní. Spojení vyučování této látky v obou předmětech by tedy bylo ideální, proto je velkým kladem to, že dnes můžeme na základních školách tyto mezipředmětové vazby libovolně provádět.

Seznam použité literatury

BAUMANN, Gerlinde: *Bible*. Praha 2012.

BLEEFELD, Rabi Bradley R., SHOOK, Robert L.: *Příběhy z talmudu. Legendy a učení staré židovské tradice*. Praha 1999.

CAMUS, Jean-Yves, DERCANŠKY, Annie-Paule: *Svět židů*. Brno 2008.

ČERVENKOVÁ, Denisa: *Islám v českých zemích*. Praha 2009.

FRANZEN, Augus: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří 2006.

HARRIES, Richard, MAYR-HARTING, Henry (edd.): *Dva tisíce let křesťanství*, Brno 2010.

CHOURAQUI, André: *Dějiny judaismu*. Praha 1995.

IVANOV, Sergej A.: *Byzantské misie aneb jak je možné udělat z „barbara“ křesťana*. Červený Kostelec 2012.

KROPÁČEK, Luboš: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003.

LOZINSKIJ, Samuel Goracevič: *Dějiny papežství*. Praha 1989.

MAŇÁK, Josef, ŠVEC, Vlastimil: *Výukové metody*. Brno 2003.

NEUŽIL, Oldřich, MIZEROVÁ, Alena: *Islám a jeho svět*. Brno 1995.

NOSEK, Bedřich, KREJČOVÁ, Helena: *Židé v českých zemích*. Praha 1995.

PRŮCHA, Jan: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno 1998.

PRŮCHA, Jan: *Moderní pedagogika. Věda o edukačních procesech*. Praha 1997.

RATZINGER, Josef: *Úvod do křesťanství*. Brno 1991.

SADEK, Vlastimil, ŠEDINOVÁ, Jiřina, FRANKOVÁ, Anita: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. Praha 1992.

SARDAR, Ziauddin, MALIK, Zafar Abbas: *Seznamte se, Islám*. Praha 2004.

SCHUBERT, Kurt: *Dějiny Židů*. Praha 2003.

SLÁDEK, Karel a kol: *Monoteistická náboženství a stát*. Červený Kostelec 2009.

ŠOLTÉSZ, Štěpán: *Dějiny křesťanské církve*. Praha 1990.

VALENTA, Milan: *Koncepce a tvorba učebnic*. Olomouc 1997.

Seznam použitých učebnic

BILÝ, Jiří: *Výchova k občanství. Učební texty pro 6.–9. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Fortuna, Praha 1995.

DOSTÁLOVÁ, Radmila: *Čítanka k občanské výchově. Člověk hledá sebe, člověka a svět*. Fortuna, Praha 1992.

DUDÁK, Vladislav a kol.: *Seminář ze společenskovedních předmětů pro 2. stupeň základní školy*. SPN, Praha 1998.

DUDÁK, Vladislav a kol.: *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy*. SPN, Praha 1999.

FISCHEROVÁ, Denisa a kol.: *Občanská výchova pro 6.–9. ročník základní školy, 1. část*. SPN, Praha 1993.

FISCHEROVÁ, Denisa a kol.: *Občanská výchova pro 6.–9. ročník základní školy, 2. část*. SPN, Praha 1996.

JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol.: *Občanská výchova a rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Fraus, Plzeň 2003.

JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol.: *Občanská výchova a rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Fraus, Plzeň 2004.

SELUCKÝ, Oldřich: *Čítanka k občanské výchově. Lidé a jejich náboženství*. Fortuna, Praha 1993.

VALENTA, Milan: *Občanská výchova pro 6. ročník*. Práce, Praha 1995.

Internetové zdroje:

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04

Seznam grafů

- Graf 1: Religiozita učitelů na základních školách a víceletém gymnáziu
- Graf 2: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 25–30 let
- Graf 3: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 30–40 let
- Graf 4: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 40–50 let
- Graf 5: Religiozita učitelů na základních školách a osmiletém gymnáziu ve věkové skupině 50 a více let
- Graf 6: Zájem učitelů základních škol a osmiletého gymnázia o problematiku náboženství
- Graf 7: Zařazení problematiky náboženství do vyučovacího předmětu základních škol a osmiletého gymnázia podle jejich učitelů
- Graf 8: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy v očích současných učitelů
- Graf 9: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníků základní školy z hlediska názorů samotných učitelů
- Graf 10: Hodiny věnované náboženství v předmětu občanská výchova za celou dobu navštěvování základní školy podle učitelů
- Graf 11: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli
- Graf 12: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 25–30 let
- Graf 13: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 30–40 let
- Graf 14: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 40–50 let
- Graf 15: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy v době navštěvování základní školy samotnými učiteli – věková skupina 50 a více let
- Graf 16: Religiozita žáků na druhém stupni základních škol a nižším stupni osmiletého gymnázia

- Graf 17: Religiozita žáků na základních školách
- Graf 18: Religiozita žáků na osmiletém gymnáziu
- Graf 19: Zájem žáků základních škol a víceletého gymnázia o problematiku náboženství
- Graf 20: Zájem žáků o problematiku náboženství na základních školách
- Graf 21: Zájem o problematiku náboženství na osmiletém gymnáziu
- Graf 22: Zařazení monoteistických náboženství do jednoho z předmětů základní školy očima žáků
- Graf 23: Zařazení monoteistických náboženství do jednoho z předmětů základní školy očima žáků základních škol
- Graf 24: Zařazení monoteistických náboženství do jednoho z předmětů základní školy očima žáků osmiletého gymnázia
- Graf 25: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy podle žáků základních škol a nižšího stupně osmiletého gymnázia
- Graf 26: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy podle žáků základních škol
- Graf 27: Vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy podle žáků na gymnáziu
- Graf 28: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníku základní školy z hlediska názorů samotných žáků
- Graf 29: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníku základní školy z hlediska názorů samotných žáků na základních školách
- Graf 30: Zařazení výuky náboženství v hodinách občanské výchovy do ročníku základní školy z hlediska názorů samotných žáků na gymnáziu
- Graf 31: Hodiny věnované náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy podle žáků osmiletého gymnázia a základních škol
- Graf 32: Hodiny věnované náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy podle žáků základních škol
- Graf 33: Hodiny věnované náboženství v občanské výchově za celou dobu navštěvování základní školy podle žáků gymnázia
- Graf 34: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků základních škol a osmiletého gymnázia

- Graf 35: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 6. třídy základní školy *A*
- Graf 36: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 7. třídy základní školy *A*
- Graf 37: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 8. třídy základní školy *A*
- Graf 38: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 6. třídy základní školy *B*
- Graf 39: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 7. třídy základní školy *B*
- Graf 40: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 9. třídy základní školy *B*
- Graf 41: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 6. třídy osmiletého gymnázia
- Graf 42: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 7. třídy osmiletého gymnázia
- Graf 43: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 8. třídy osmiletého gymnázia
- Graf 44: Věnovaná pozornost náboženství v hodinách občanské výchovy očima žáků 9. třídy osmiletého gymnázia

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník pro učitele

Příloha 2: Dotazník pro žáky

Příloha 3: Ukázka učebnice *Občanská výchova pro 6. ročník* od Milana Valenty

Příloha 4: Ukázka učebnice *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základních školy a primu víceletých gymnázií* od nakladatelství Fraus

Příloha 5: Ukázka učebnice *Občanská výchova a Rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* od nakladatelství Fraus

DOTAZNÍK

Vážení,

jsem v posledním ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Tento dotazník je vytvořen proto, aby zjistil, jaké názory mají učitelé a žáci na základní škole na míru zařazení monoteistických náboženství do výuky občanské výchovy. Dotazník je anonymní, proto se nikam nepodepisujte. Prosím vás o co největší upřímnost při jeho vyplňování - jedná se o vědecký výzkum, ve kterém mají pravdivé odpovědi cenu.

Dále se prosím věnujte samotnému dotazníku. Postup při vyplňování dotazníku je jednoduchý. Zakroužkujte vždy jednu odpověď nebo označte správnou odpověď křížkem. Tam, kde je to napsáno, vypište odpověď na vymezené místo. U odpovědí, kde místo na vypsání vymezeno není, to prosím nedělejte.

Děkuji za vyplnění!

Květa Marková

1. **Jsem : žena** **muž** (označte prosím křížkem)

2. **Můj věk:**.....

3. **Mé vzdělání:**..... **a povolání:**

4. **Jsem (označte prosím křížkem) :**
 - a) věřící
 - b) nevěřící
 - c) jinak věřící
 - d) nechci uvádět

5. **O problematiku náboženství se :** zajímám nezajímám (označte prosím křížkem)

6. **Do jakého předmětu byste hlavně zařadil(a) výuku monoteistických náboženství? (možno zaškrtnout více možností)**
 - a) Do občanské výchovy
 - b) Do dějepisu
 - c) Do zeměpisu

7. **Jaký je Váš názor na vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy na základní škole?**
 - a) Rozhodně vyučovat
 - b) Spíše vyučovat
 - c) Spíše nevyučovat
 - d) Rozhodně nevyučovat

8. Výuku monoteistických náboženství v občanské výchově bych zařadil(a):

- a) Do 6. třídy ZŠ
- b) Do 7. třídy ZŠ
- c) Do 8. třídy ZŠ
- d) Do 9. třídy ZŠ

9. Více monoteistických náboženství bych za celé navštěvování základní školy věnoval(a):

- a) 1 – 2 vyučovací hodiny
- b) Méně než 5 vyučovacích hodin
- c) 5 – 10 vyučovacích hodin
- d) Více než 10 vyučovacích hodin – Uveďte kolik?

10. V době, kdy jsem navštěvoval(a) základní školu, jsme v občanské výchově náboženství:

- a) Věnovali vyšší pozornost
- b) Věnovali menší pozornost
- c) Nevěnovali jsme pozornost vůbec

Děkuji vám za trpělivost při vyplnění dotazníku!

DOTAZNÍK

Vážení,

jsem v posledním ročníku Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Tento dotazník je vytvořen proto, aby zjistil, jaké názory mají učitelé a žáci na základní škole na míru zařazení monoteistických náboženství do výuky občanské výchovy. Dotazník je anonymní, proto se nikam nepodepisujte. Prosím vás o co největší upřímnost při jeho vyplňování - jedná se o vědecký výzkum, ve kterém mají pravdivé odpovědi cenu.

Dále se prosím věnujte samotnému dotazníku. Postup při vyplňování dotazníku je jednoduchý. Zakroužkujte vždy jednu odpověď nebo označte správnou odpověď křížkem. Tam, kde je to napsáno, vypište odpověď na vymezené místo. U odpovědí, kde místo na vypsání vymezeno není, to prosím nedělejte.

Děkuji za vyplnění!

Květa Marková

1. Jsem : žena muž (označte prosím křížkem)

2. Můj věk:.....

3. Jsem žákem třídy

4. Jsem (označte prosím křížkem) :

a) věřící

b) nevěřící

c) jinak věřící

d) nechci uvádět

5. O problematiku náboženství se : zajímám nezajímám (označte prosím křížkem)

6. Do jakého předmětu byste hlavně zařadil(a) výuku monoteistických náboženství?

(Možné zaškrtnout více možností)

d) Do občanské výchovy

e) Do dějepisu

f) Do zeměpisu

7. Jaký je Váš názor na vyučování judaismu, křesťanství a islámu v hodinách občanské výchovy na základní škole?

e) Rozhodně vyučovat

f) Spíše vyučovat

g) Spíše nevyučovat

h) Rozhodně nevyučovat

8. Výuku monoteistických náboženství v občanské výchově bych zařadil(a):

- e) Do 6. třídy ZŠ
- f) Do 7. třídy ZŠ
- g) Do 8. třídy ZŠ
- h) Do 9. třídy ZŠ

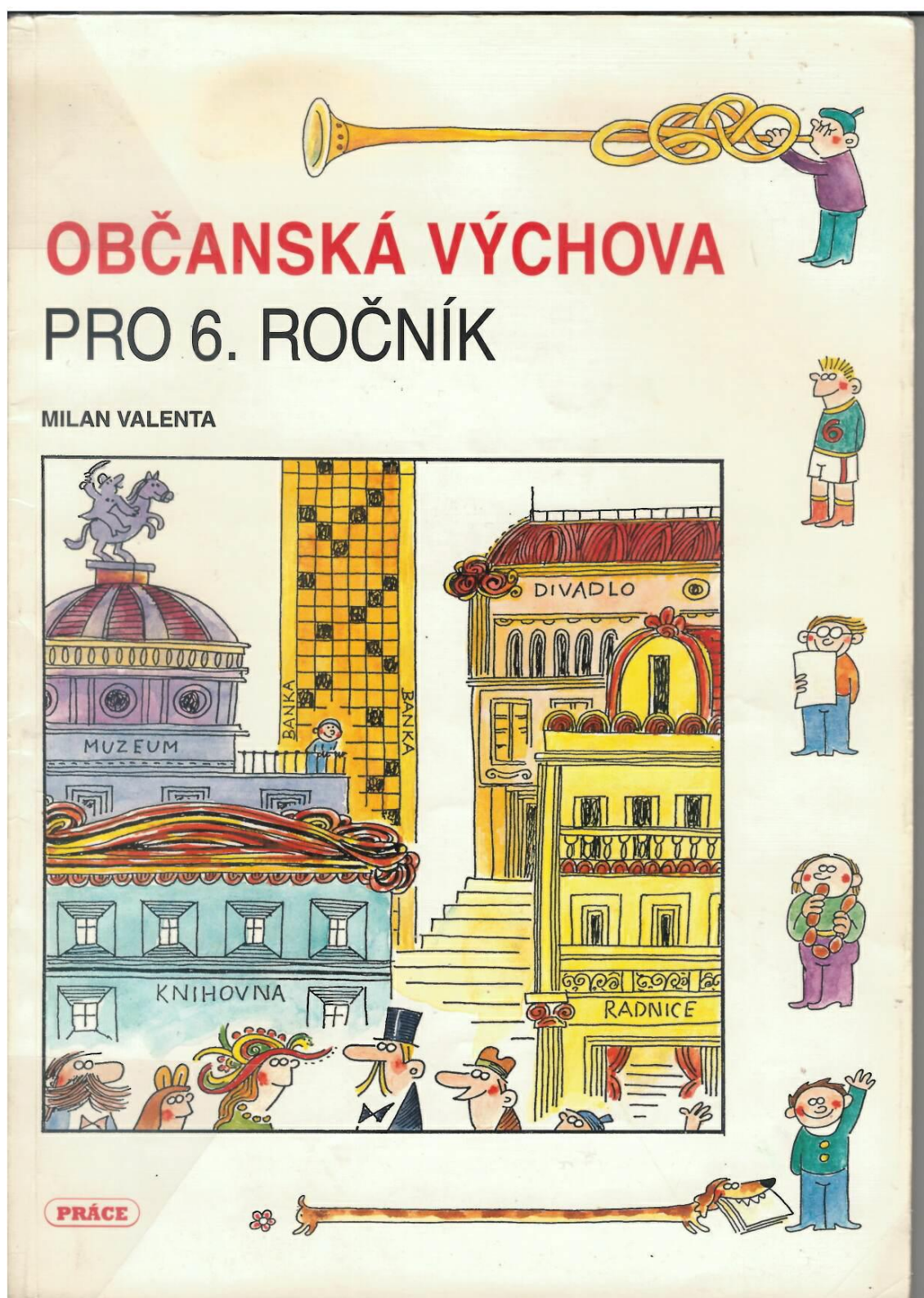
9. Výuce monoteistických náboženství bych za celé navštěvování základní školy věnoval(a):

- e) 1 – 2 vyučovací hodiny
- f) Méně než 5 vyučovacích hodin
- g) 5 – 10 vyučovacích hodin
- h) Více než 10 vyučovacích hodin – Uved'te kolik?

10. Při hodinách občanské výchovy jsme věnovali (věnujeme) náboženství:

- d) Vyšší pozornost
- e) Menší pozornost
- f) Nevěnovali jsme pozornost vůbec
- g) Náboženství jsme zatím neprobírali

Děkuji vám za trpělivost při vyplnění dotazníku!

Doma na stole uviděle plný míso bochet. Naráz vjela do staryho sela a vekřekl: 'Francko, já chlap, te chlap, me te bochte snime!',“ skončila babička povídačku.

„A babi, jak to, že se hanácky mluví jenom tady a jinde už ne?“ nešlo mi do hlavy.

„Haná není tak malá, jak si myslíš, hanácky se mluví na Olomoucku, Prostějovsku, Přerovsku i na Kroměřížsku. V dalších koutech země mají zase svoje nářečí, třeba v okolí Domažlic se mluví chodsky. Ale proč tomu tak je...? Těžko říct. Pročpak mluví Němec jinak než Čech a ten zase jinak než Maďar? Možná za všechno může lidská pýcha, co se kdysi rozhodla vystavět babylonskou věž.“

„Babylonskou věž? To zní tajemně...“ zbystřil jsem pozornost a těšil se na další vyprávění.

Babička si uhladila zástěru a s Míndou v náruči přisedla na lavici: „O stavbě babylonské věže vypráví Starý zákon, který je zapsán v bibli. Měl bys vědět, Romi, že Bible svatá je složena ze dvou částí. Z Nového zákona, který pojednává o skutcích, životě a smrti Ježíše Krista. Zde je psáno vše, o čem jsem ti dopoledne vyprávěla. Starý zákon obsahuje nejstarší příběhy z minulosti lidstva. Byl a stále je svatou knihou židovského národa, ze kterého Ježíš pocházel. Příběh o stavbě babylonské věže pochází právě z této části bible.“

Babylonská věž

V pradávnych dobách hovořili všichni lidé stejnou řečí a navzájem si rozuměli. Tehdy putovali na západ a hledali nové země pro své potomky.

Až jednoho dne dorazili na rozlehlou planinu, kde se rozhodli zůstat a vybudovat město.

„Postavíme zde domy a ulice, že nebude krásnějších nad ně!“ říkali si. „Město obeženeme dvojitou zdí a nebude pevnějších hradeb na světě! Vykopeme studny tak hluboké, jakoby dna neměly a vybudujeme zahrady s okrasnými dřevinami, o nichž naši potomci budou zpívat pochvalné písně. Ale ze všeho nejdřív postavíme věž tak vysokou, že dosáhne až k samotnému Bohu!“

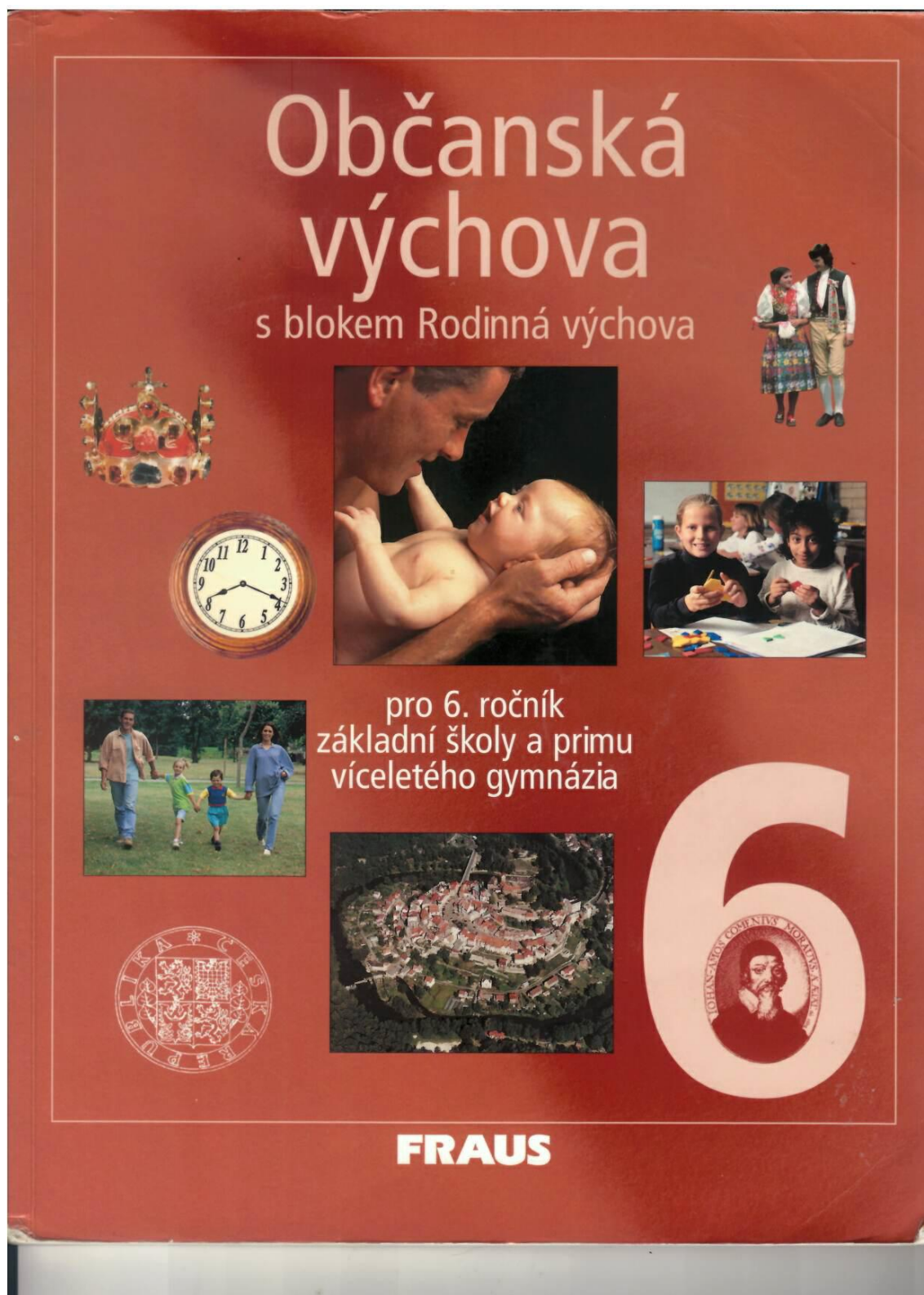
A jak řekli, tak učinili. Věž jako mohutná skála se pnula k oblakům a každým dnem nabírala na výšce.

I rozhněval se Bůh nad troufalostí lidí a rozhodl se učinit konec jejich pýše: „Zmatu jejich řeč tak, že každý bude hovořit jiným jazykem a nikdo se s nikým nebude moci domluvit!“ I stalo se, že ve městě pod velkou věží zavládl zmatek - žádný z obyvatel nerozuměl druhému, a tak veškeré práce utichly. Lidé se postupně rozešli na všechny strany světa.

A opuštěné město dostalo jméno Babel - Babylon, na paměť toho, že Bůh zmátl řeč jeho obyvatel v blábol.

„To zní jako pohádka, babi,“ řekla sestra Věra, která se zrovna vrátila z návštěvy. „My jsme se ale ve škole učili, že každý národ má svůj vlastní jazyk, přičemž jazyky některých národů jsou navzájem podobné. Třeba jazyky slovanských národů, jako Čechů, Slováků, Poláků, Rusů, Bulharů a dalších mají mnoho společného. To proto, že naši prapředci kdysi žili blízko sebe. Jinou jazykovou větev v Evropě tvoří germánské jazyky, kam patří například němčina, angličtina, švédština, nizozemština.“

Příloha 4: Ukázka učebnice *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základních školy a primu víceletých gymnázií* od nakladatelství Fraus

KALENDÁŘ

...dejte vejce malovaný...

Zkus vysvětlit původ slova Velikonoce.

Vyzdob se spolužáky vaší třídu.

Postní období

Popeleční středa
Černá neděle
Pražná neděle
Kýchavná neděle
Družebná neděle
Smrtná neděle

Velikonoce

Květná neděle
Zelený čtvrtek
Velký pátek
Bílá sobota
Boží hod velikonoční
Velikonoční pondělí

Květná neděle

Přiraď jednotlivé zvyky k příslušným nedělím:

... ze vsí se vynášela smrt – Morana...

...od domu k domu chodívala mládež s listem z užiznutého vrcholku smrčku nebo proutků jivy...

...vařil se staroslovanský pokrm z praženého obilí...

...ženy vyměnily barevné šátky za černé...

Duben

Velikonoce začínají **Květnou nedělí**, kdy si lidé z kostela přinášejí svěcené kočičky jako připomínku Ježíšova

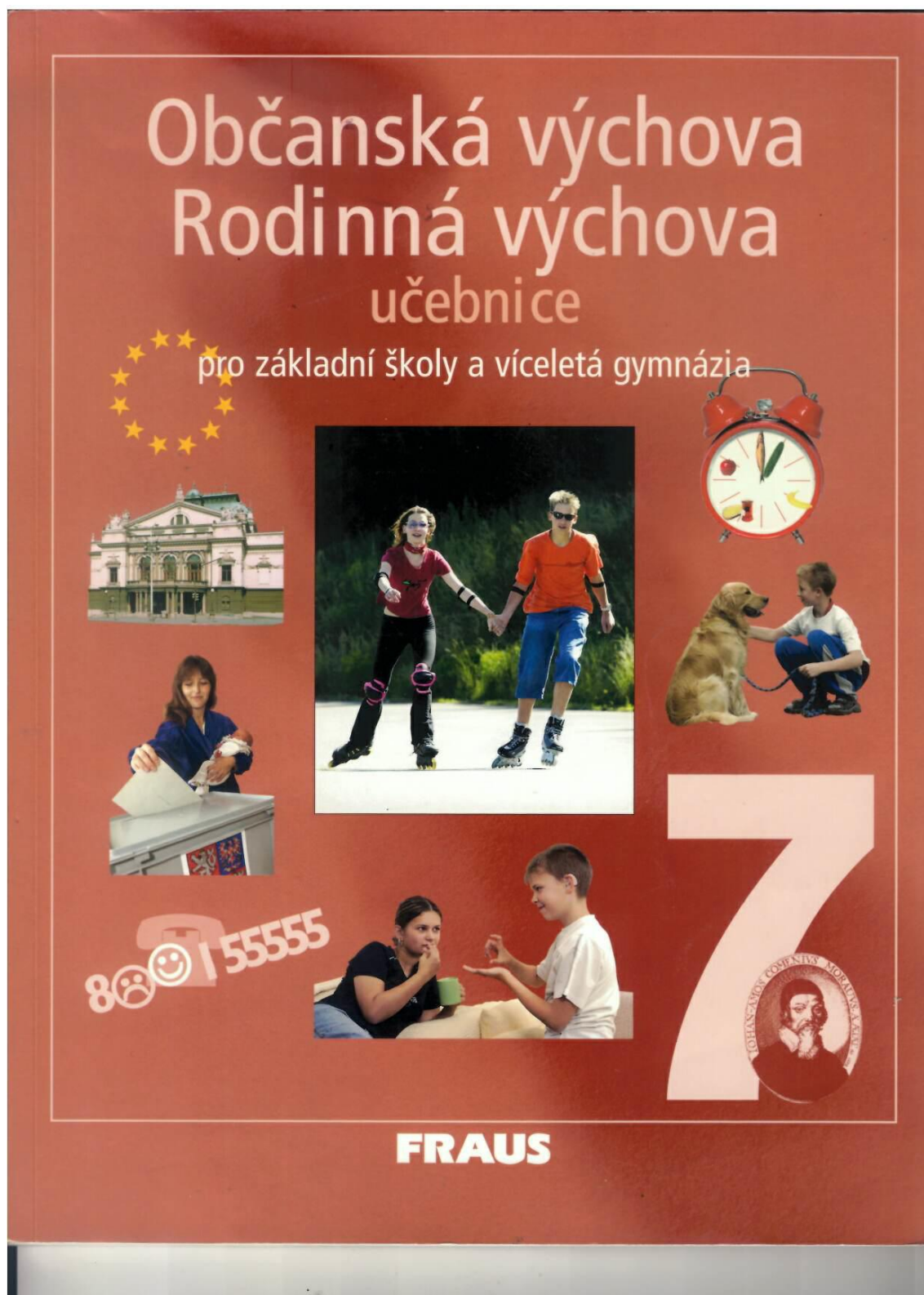

Poslední večeře

příchodu do Jeruzaléma, kde ho lidé vítali palmovými ratolestmi.

Na **Zelený čtvrtek** si připomínáme poslední večeři Ježíše Krista s jeho učedníky.

Příloha 5: Ukázka učebnice *Občanská výchova a Rodinná výchova 7. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* od nakladatelství Fraus

DP č. 14
Děti mají právo svobodně myslet a projevovat víru či náboženství.

LP č. 18
Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.

Převyprávěj biblický příběh o vzniku světa. Můžeš se pokusit nakreslit jednoduchý comics [komiks].

Vyhledej význam slov prorok, prorocství, zvěstovat.

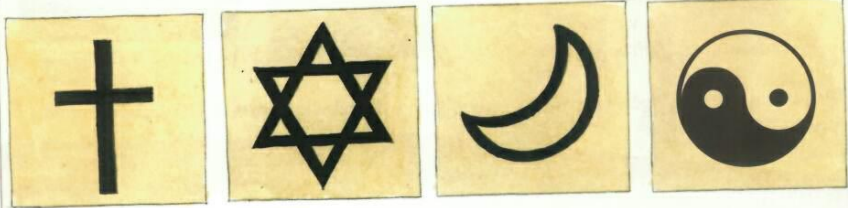
ČLOVĚK A KULTURA

Víra a náboženství

Ačkoli to na první pohled není tak patrné, jedním z nejdůležitějších pramenů duchovní kultury je **náboženství**.

Podívej se postupně na následující obrázky a zapiš si do sešitu první věc, která tě při pohledu na každý z nich napadne. Jaké pocity z nich máš?

Porovnej své nápady s ostatními spolužáky. V čem jste se shodli? V čem se lišíte? Čím je případná shoda či odlišnost způsobena?

Mají tyto symboly něco společného? Poznáš, ke kterým náboženským systémům přísluší?

Jedním z nejstarších náboženství, jejichž symboly jsou zde zobrazeny, je **judaismus**. (O mnoho starší jsou náboženství egyptská, indická a čínská.)

Prameny židovského náboženství sahají až do třetího tisíciletí před n. l.

Dokážeš doplnit příkazy Desatera, které v textu chybí? Zjisti, jak a kdy se slaví židovský svátek šabat.